

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2019г.

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНСКИ
КОМИТЕТ

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2019 г.

БЪЛГАРСКИ
ХЕЛЗИНКСКИ
КОМИТЕТ

2020 г.

Българският хелзинкски комитет е независима неправителствена организация за защита на правата на човека. Създаден е на 14 юли 1992 г.

Настоящият доклад е изготвен в резултат на мониторингова дейност на БХК по проекти, изпълнявани с подкрепата на Фондация „Оук“, Институт „Отворено общество“, Върховния комисариат на ООН за бежанците и Европейския съюз.

Правата на човека в България през 2019 г.

(CC-BY-NC) Публикацията може да бъде цитирана и адаптирана свободно с некомерсиална цел с изричното позоваване на източника.

Автори

Адела Качаунова, Антоанета Ненкова, Босилена Мелтева, Диана Драгиева, Диляна Ангелова, Ивета Савова, Илиана Савова, Красимир Кънев, Надежда Цекулова, Радослав Стоянов, Рилка Гергичанова, Славка Кукова, Станимир Петров, Яна Бюрер-Тавание

Коректор

Павлина Върбанова

Графично оформление

Радослав Стоянов

Издава

Български хелзинкски комитет
ул. „Върбица“ № 7, ет. 4
1504 София
България
тел.: 02 943 4876
www.bghelsinki.org

Полиграфическа изработка

Симолони

ISSN 2367-6922

СЪДЪРЖАНИЕ

Използвани съкращения.....	iii
Глава 1. Политическо развитие в България през 2019 г.	1
Глава 2. Сътрудничествос международните и местните организации за защита на правата на човека	3
Глава 3. Право на живот, защита от изтезания, нечовешко и унижително отнасяне	9
Глава 4. Независимост на съдебната власт и справедлив процес	17
Глава 5. Право на зачитане на личния и семейния живот, жилището и кореспонденцията.....	37
Глава 6. Свобода на съвестта и религията.....	49
Глава 7. Свобода на изразяване	55
Глава 8. Свобода на сдружаване	63
Глава 9. Условия в местата за лишаване от свобода	71
Глава 10. Защита от дискриминация.....	87
Глава 11. Право на убежище и международна закрила.....	111
Глава 12. Права на хората с психични разстройства.....	119
Глава 13. Права на жените	129
Глава 14. Права на децата в институциите	141
Глава 15. Права на ЛГБТИ хората	155

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

АГО	Акушеро-гинекологично отделение
АЕЖ – България	Асоциацията на европейските журналисти – България
АПК	Административнопроцесуален кодекс
АС	Административен съд
АСП	Агенция за социално подпомагане
АССТ	Административен съд София-град
БНР	Българско национално радио
БХК	Български хелзинкски комитет
ВАС	Върховен административен съд
ВК	Венецианска комисия
ВКС	Върховен касационен съд
ВМРО-БНД	Вътрешна македонска революционна организация – Българско национално движение
ГДИН	Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“
ГПК	Граждански процесуален кодекс
ДАБ	Държавна агенция за бежанците
ДАНС	Държавна агенция „Национална сигурност“
ДДАРГ	Дом за деца, лишени от родителски грижи
ДМСГА	Дом за медико-социални грижи за деца
ДПЛУИ	Дом за пълнолетни лица с умствена изостаналост
ДПЛПР	Дом за пълнолетни лица с психични разстройства
ДР	Допълнителни разпоредби
ЕК	Европейска комисия
ЕКПЧ	Европейска конвенция за правата на човека

ЕП	Европейски парламент
ЕС	Европейски съюз
ЕСИ Фондове	Европейски структурни и инвестиционни фондове
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ЕЦПР	Европейски център за правата на ромите
ЗДОИ	Закон за достъп до обществена информация
ЗЖ	Защитено жилище
ЗЗДискр	Закон за защита от дискриминация
ЗЗДН	Закон за защита от домашното насилие
ЗЗЛД	Закон за защита на личните данни
ЗИД	Закон за изменение и допълнение
ЗИНЗС	Закон за изпълнение на наказанията и задържането под стража
ЗОДОВ	Закон за отговорността на държавата и общините за вреди
ЗСВ	Закон за съдебната власт
ИВСС	Инспекторат към Висшия съдебен съвет
ИПХУ	Интернационал на правата на хората с увреждания
КЗД	Комисия за защита от дискриминация
КИСКП	Комитет за икономически, социални и културни права
КМПЧ	Кодекс на международното частно право
КПИ	Европейски комитет за предотвратяване на изтезанията
КПКОНПИ	Комисия за противодействие на корупцията и за отнемане на незаконно придобитото имущество
КТ	Кодекс на труда

ЛГБТИ	Лесбийки, гей мъже, бисексуални, трансгендър и интерсекс хора
КПХУ	Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания
МБАЛ	Многопрофилна болница за активно лечение
МВР	Министерство на вътрешните работи
МЗ	Министерство на здравеопазването
МОМ	Международна организация по миграция
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
НАПГ	Национална асоциация за приемна грижа
НБКРС	Национално бюро за контрол на специалните разследвателни средства
НЗОК	Национална здравноосигурителна каса
НК	Наказателен кодекс
НПК	Наказателно-процесуален кодекс
НПМ	Национален превантивен механизъм
НПО	Неправителствена организация
НС	Народно събрание
НФСБ	Национален фронт за спасение на България
ОС	Окръжен съд
ПЕРГ	Постоянната експертна работна група за подпомагане координацията на изпълнението на Плана за действие за периода 2018 – 2021 г. за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа
ПП ГЕРБ	Политическа партия „Граждани за европейско развитие на България“
РПЦ	Регистрационно-приемателния център
РП	Районна прокуратура

РС	Районен съд
САС	Софийски апелативен съд
СБАЛЛС	Специализирана болница за активно лечение на лишени от свобода
СГС	Софийски градски съд
СДВНЧ	Специален дом за временно настаняване на чужденци
СЕС	Съд на Европейския съюз
СК	Семеен кодекс
СРС	Специални разузнавателни средства
ТЕЛК	Териториална експертна лекарска комисия
ЦКОДУХЗ	Център за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания
ЦНСТ	Център за настаняване от семеен тип
ЦНСТДМУ	Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи с увреждания
ЦСРИ	Център за социална рехабилитация и интеграция
RSF	„Репортери без граници“

Глава 1

ПОЛИТИЧЕСКО РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2019 Г.

През цялата 2019 година България бе управлявана от коалиционното правителство на проевропейската дясноцентристка политическа партия Граждани за европейско развитие на България (ГЕРБ) и „Обединени патриоти“, сформирани след изборите през март 2017 г. „Обединени патриоти“ са на свой ред коалиция от три малки крайнонационалистически партии от неотомалитарен тип: „Атака“, Национален фронт за спасение на България (НФСБ) и Вътрешната македонска революционна организация – Българско национално движение (ВМРО-БНД). Тези партии в различни периоди в миналото подбуждаха към омраза, дискриминация и/или насилие към ромите, мюсюлманите, мигрантите и ЛГБТИ общностите.

През годината се проведеха избори за Европейски парламент на 26 май и местни избори на 27 октомври – 3 ноември. Изборите се проведеха в медийна среда, която като цяло облагодетелстваше кандидатите на управляващата коалиция. Преди изборите управляващите гласуваха намаляване на субсидиите на политическите партии, което засегна сериозно възможностите за агитация на опозицията. Немалко основни медии се превърнаха в открити пропагандни рупори на управляващите. И на двата избора най-добър резултат получи управляващата ПП ГЕРБ. Както изборите за Европейски парламент, така и особено местните избори бяха белязани от спорадична антимащинствена и хомофобска пропаганда. Двама от проправителствените кандидати за кмет на София поставиха в центъра на своите кампании исканията за забрана на „София прайд“. Кандидати, които преди местните избори се проявиха като отявлени антимащинствени подстрекатели и съучастници в дискриминационни действия срещу роми, бяха преизбрани с голямо мнозинства за нови мандати.

В България 2019-а бе година на застои, а в някои отношения и на регрес в правата на човека. Най-сериозен бе регресът в сферите на свободата на сдружаване и в дискриминацията на етническите малцинства и особено на ромите. Проевропейските неправителствени

организации, включително Българският хелзинкски комитет (БХК), бяха подложени на безпрецедентен натиск, чийто източник бяха кръгове, близки до правителството. За пръв път от учредяването си, към правоприлагащите органи бяха отправени искания от управляваща партия за прекратяването на БХК. Опити за законова забрана или за ограничаване на дейността бяха направени и спрямо други неправителствени организации. Трети бяха охулвани и стигматизирани. Срещу една регистрирана малцинствена организация бе насочен иск за прекратяване от прокуратурата по сигнал на управляваща партия.¹

В първата половина на годината в няколко населени места избухнаха антиромски бунтове по повод на извършени криминални деяния, които имаха за резултат погроми и прогонване на невинни хора, включително деца и възрастни с увреждания, от техните жилища, а в случая с най-мощната от последните години организирана операция на етническо прочистване в с. Войводовиново, Пловдивска област – и от самото населено място. По правило зад тези действия стояха като подстрекатели националистически политически кръгове, а в случая с Войводовиново – самият заместник министър-председател от „Обединени патриоти“ Красимир Каракачанов. Прокуратурата, както и в минали години, се провали в разследването и предаването на съд на извършителите и подбудителите на тези насилия.

През 2019 г. бе избран нов главен прокурор на България. Изборът стана в условията на рестриктивна законова уредба, която ограничава силно кръга на лицата, които могат да предлагат кандидати. На практика избор нямаше, тъй като кандидат за длъжността бе само едно лице – бившият заместник главен прокурор и ръководител на Специализираната прокуратура Иван Гешев. Той бе определен за кандидат от прокурорски кръгове, близки до управляващите, в които най-активно участие взе бившият главен прокурор Цацаров. Доминираният от управляващите Висш съдебен съвет в края на краищата го избра с необходимото мнозинство, въпреки продължилите месеци наред граждански протести.² Протестиращите нееднократно бяха определяни от кандидата и от поддържащите го проправителствени пропагандни медии като изразяващи интересите на олигархични кръгове, които са обект на разследвания от прокуратурата.³

¹ Вж. по-долу Глава 8. Свобода на сдружаване.

² Вж. по-долу Глава 4. Независимост на съдебната власт и справедлив процес.

³ Вж. например: *Гешев: 60-80 души протестират срещу мен, дирижират ги засега олигарси*, [trafficnews.bg](https://trafficnews.bg/obshtestvo/geshev-60-80-dushi-protestirat-sreshtu-men-dirizhirat-gi-160841/), публикувано на 18.11.2019 г. на адрес: <https://trafficnews.bg/obshtestvo/geshev-60-80-dushi-protestirat-sreshtu-men-dirizhirat-gi-160841/>.

Глава 2

СЪТРУДНИЧЕСТВО С МЕЖДУНАРОДНИТЕ И МЕСТНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

През 2019 г. един орган на ООН, Комитетът за икономически, социални и културни права (КИСКП), разгледа периодичния доклад на България за изпълнението на нейните задължения по Международния пакт за икономически, социални и културни права. Прегледът на задълженията се състоя на 21 – 22 февруари в Женева, а препоръките си КИСКП публикува на 29 март 2019 г. Те обхващат редица сфери, сред които фискалната политика, корупцията, положението на ромите, равенството между половете, трудовата заетост и правата на някои уязвими групи, правото на социално осигуряване, домашното насилие, деинституционализацията на детската грижа, правото на жилище, достъпът до медицинско обслужване, правото на образование и културните права на малцинствата. Препоръките относно равенството на половете и домашното насилие са резюмирани по-долу.⁴ Останалите препоръки включват:

- разширяване на мандата и укрепване на капацитета на Комисията за защита от дискриминация, за да е в състояние тя да функционира изцяло в съответствие с Парижките принципи;
- насочване на достатъчни човешки, материални и финансови ресурси, укрепване на капацитета на съдебната власт за борба с корупцията и осигуряване на защита на лицата, които изнасят информация;
- осигуряване на ефективно включване на ромите в изпълнение на стратегията за тяхната интеграция и укрепване на рамката и процедурите за защита от дискриминация и насилие, на

⁴ Вж. по-долу Глава 13. Права на жените.

които те са жертви;

- увеличаване на възможностите за професионално обучение на младите хора с цел намаляване на младежката безработица, с особено внимание към младите роми и особено на ромските жени;
- увеличаване на заетостта на хората с увреждания, включително чрез увеличаване на възможностите за разумно пригаждане на работната среда, развитие на политики в тази насока и прилагане на квоти за наемане на лица с увреждания;
- осигуряване на работна среда, свободна от тормоз и сексуален тормоз;
- прилагане на гъвкави системи на социални придобивки и на тяхното индексирание, както и укрепване на капацитета на социалните работници за работа с бенефициентите;
- укрепване на системата за настаняване на деца в семейна грижа и увеличаване на услугите за тях в зависимост от специфичните им потребности;
- намаляване на бедността и гарантиране, че мерките в тази насока ще стигнат до хората в нужда и по-специално до тези от тях от ромската и турската общност;
- осигуряване на адекватни жилища за уязвимите лица и групи, превенция на насилствените евикции, а в случаите на премахване на незаконни постройки гарантиране, че евикциите ще се осъществяват в рамките на закона, няма да се осъществяват през зимата, през нощта и по време на учебната година, а на лицата, които нямат други жилища, ще се осигурява алтернативно настаняване;
- подобряване на материалните условия и храната в приемните центрове за кандидати за убежище и осигуряване на адекватна защита на уязвимите групи в тях;
- подобряване на достъпа до здравна грижа в отдалечените райони на страната и подобряване на диагностиката и грижата за лицата с психични разстройства, наркозависимите и заразените с ХИВ;
- приемане в кратки срокове на законопроекта за физическите лица и мерките за подкрепа;

- премахване на финансовите и материални бариери за записване в детските градини, намаляване на отпадането от училище, прилагане на законовата забрана за сегрегация на училищата и осигуряване на включващо образование за децата с увреждания;
- въздържане от обезкуражаване на лицата, принадлежащи към малцинствата, да се самоопределят като принадлежащи към определено малцинство и гарантиране, че правата по пакта, включително правото на образование, ще се упражняват без ограничения, свързани с принадлежността към определено малцинство.⁵

БХК участва в прегледа на изпълнението на задълженията чрез предоставяне на алтернативен доклад и чрез онлайн конференция на председателя на БХК с членовете на Комитета непосредствено преди разглеждането на доклада за България. Голяма част от бележките и препоръките на БХК бяха възприети в заключителните наблюдения и препоръки на КИСКП.

На два пъти през годината, през март и през април, България бе осъдена от Европейския комитет по социални права по две жалби на международни организации – Тръста за равни права⁶ и Европейския център за правата на ромите.⁷ Първото дело засяга спирането или прекратяването на семейните помощи за деца, когато детето престане да посещава училище (дори след като то се е върнало в училище), и прекратяването на семейните помощи за деца, когато майката е дете. По него Комитетът установи нарушения на чл. 16 и на чл. Е от ревизираната Европейска социална харта във връзка с двете мерки – право на подходяща социална, правна и икономическа защита на семейството на дискриминационна основа, тъй като относителното законодателство, с което двете мерки са въведени, засяга непропорционално ромите и по-специално непълнолетните ромки. По второто дело Комитетът установи нарушения на чл. 11 § 1 и на чл. Е от ревизираната Европейска социална харта – право на защита на здравето на дискриминационна основа заради неадекватния достъп на ромски-

⁵ Committee on Economic, Social and Cultural Rights (2019). *Concluding observations on the sixth periodic report of Bulgaria*, E/C.12/BGR/CO/6, 29 March 2019. Достъпни на адрес: <https://undocs.org/E/C.12/BGR/CO/6>.

⁶ ECSR (2019). *Equal Rights Trust v. Bulgaria* (Complaint No. 121/2016), достъпно на адрес: <http://hudoc.esc.coe.int/eng?i=cc-121-2016-dmerits-en>.

⁷ ECSR (2019). *European Roma Rights Center v. Bulgaria* (Complaint No. 151/2017), достъпно на адрес: <http://hudoc.esc.coe.int/eng?i=cc-151-2017-dmerits-en>.

те жени до здравни грижи по време на бременност и раждане.

Изпълнението от България на решенията на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) продължи да бъде проблем и през 2019 г. Броят на неизпълнените решения, които се наблюдават от Комитета на министрите на Съвета на Европа, намаля в сравнение с 2018 г. и към края на декември 2019 г. те бяха 169 на брой. Делата, по които наблюдението бе прекратено през годината обаче, са в основната си част относително тривиални, а наблюдението на някои бе прекратено преждевременно (пример за това е делото *Петков и Профиров*). Тези, засягащи сериозни структурни проблеми с правата на човека в България, продължиха да бъдат под усилено наблюдение. Сред последните са дела, засягащи случаи на смърт в резултат от свръхупотреба на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи (групата дела *Великова срещу България*); липсата на механизъм за независимо разследване на действията на главния прокурор (*Колеви срещу България*); нечовешките и унижителни условия в местата за лишаване от свобода (групата дела *Кехайов срещу България*); липсата на гаранции срещу произволно настаняване в домове за лица с психични разстройства (групата дела *Станев срещу България*); експулсирането на чужденци поради заплахата за националната сигурност (групата дела *С. Г. и други срещу България*); произволното подслушване от правоохранителните органи (групата дела *Асоциация за европейска интеграция и права на човека и Екимджиев срещу България*); насилствените евикции от незаконни постройки, които са единствено жилище (групата дела *Йорданова и други срещу България*); отказите от регистрация на граждански сдружения на македонци (групата дела *ОМО „Ишиден“ и други срещу България*); както и забраната за гласуване на ефективно лишението от свобода (*Кулински и Събев срещу България*). Горните дела и няколко други подобни, разкриват нарушения в почти целия спектър от права, гарантирани от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ). През 2019 г. не бе прекратено усиленото наблюдение по нито едно от тях. Някои от тези дела, например групата *Великова срещу България*, продължават да се наблюдават от 2000 г., а българските институции упорито отказват да предприемат проузмиращите от решенията мерки.

В края на ноември комисарят по правата на човека на Съвета на Европа Дуня Миятович посети България и проведе срещи с правителствени институции, неправителствени организации и жертви на нарушения на правата на човека по широк кръг въпроси, свързани с дискриминацията спрямо малцинствата, домашното насилие и свободата на изразяване. В края на мисията си тя направи изявление, с

коетоzakлейми разпространението на речта на омраза и престъпленията от омраза спрямо ромите, обръщайки специално внимание на прогонването на ромски семейства в с. Войводовиново; призова за ново отваряне на темата за ратифициране от България на Истанбулската конвенция и изрази загриженост за „продължаващото влошаване на медийната свобода в България“.⁸

През юли Европейският комитет за предотвратяване на изтезанията (КПИ) публикува своя доклад от посещението си през 2018 г., посветен на третирането и условията на задържане на чуждите граждани. В него Комитетът отправя редица препоръки, главно към условията на задържане в центровете за принудително настаняване на чужденци, заедно с отговора на българското правителство.⁹

Сътрудничеството на българските институции с местни организации за защита на правата на човека се влоши значително през 2019 г. Националистически партии, част от правителствената коалиция, и обслужващите ги медии продължиха практиката да обозначават проевропейските неправителствени организации като „соросовидни“, „джендърски“ и обслужващи враждебни на България сили, в контраст с позитивното им отношение към организации със симпатии към официалната руска политика. През годината групи, очевидно манипулирани от неототалитарна националистическа, консервативна, антиевропейска и прокремълска пропаганда и същевременно близки до определени правителствени кръгове, поведоха фронтална атака срещу неправителствените организации, които предоставят социални услуги на уязвими групи, като деца и жени – жертви на насилие. Проевропейските неправителствени организации бяха обвинявани, че насаждат ценности, които са чужди на българското общество, че насърчават сексуалното образование на децата и техните права и че се борят за официалното признаване на еднополовите партньорства и правата на ЛГБТИ хората. На атака бе подложен и някакъв въображаем „норвежки модел“ на грижа за децата, при който те се отнемат от родителите на произволни основания и се възпитават в сексуални перверзии. За негови проводници бяха обвинявани проевропейските неправителствени организации

⁸ *Bulgaria should counter harmful narratives endangering human rights and step up efforts to fight hate speech and domestic violence*, публикувано на 02.12.2019 г. на адрес: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/bulgaria-should-counter-harmful-narratives-endangering-human-rights-and-step-up-efforts-to-fight-hate-speech-and-domestic-violence>.

⁹ Вж. по-подробно Глава 3. *Право на живот, защита от изтезания, нечовешко и унижително отношение*.

В съдружие с българската държава. Съчетанието на активно разпространявани от антиевропейските кръгове лъжи в социалните мрежи, масовата мобилизация чрез тях на големи групи хора, част от които излязоха на демонстрации с лозунги като „Българчетата не се продават“, както и подкрепата за тези групи от страна на националистически кръгове във властта пренялтства развитието на социалната политика в България по отношение на уязвимите групи, която не отбеляза никакъв прогрес през годината. Натискът доведе до отхвърляне през май на разработената по-рано прогресивна Национална стратегия за детето 2019 – 2030 г. по лично разпореждане на премиера, както и до отлагането през декември на влизането в сила на приетия от парламента Закон за социалните услуги с шест месеца. През 2019 г. БХК стана обект на безпрецедентен пряк натиск заради правозащитната си дейност, изразяващ се в открити улични демонстрации срещу организацията и в предложения за нейното прекратяване, което бе направено от високоставени политици на ВМРО-БНД, партия, която е част от правителствената коалиция. Други неправителствени и съсловни организации също бяха подложени на натиск за ограничаване на тяхната дейност и прекратяване.¹⁰

И през 2019 г. Министерството на здравеопазването (МЗ) не отговори на искането на БХК за сключване на споразумение за мониторинг на държавните институции на негово подчинение. Старото споразумение между Министерството и организацията не бе подновено през 2015 г. от тогавашния министър Петър Москов, след като БХК критикува негово расистко изказване. Оттогава насам при всички следващи министри Министерството отказва да поднови споразумението и да даде достъп на изследователите на БХК да провеждат правозащитен мониторинг в държавните психиатрични болници и в домовете за медико-социални грижи за деца. Това са институции, които нееднократно са нашумявали заради лошите си материални условия, насилия, липса на адекватна медицинска грижа и корупция. През 2019 г. БХК се обърна на два пъти (през януари и през ноември) до министъра с молба да се поднови споразумението. И двата пъти организацията получи отказ.

¹⁰ Вж. по-долу Глава 8. Свобода на сдружаване.

Глава 3

ПРАВО НА ЖИВОТ, ЗАЩИТА ОТ ИЗТЕЗАНИЯ, НЕЧОВЕШКО И УНИЗИТЕЛНО ОТНАСЯНЕ

През 2019 г. основните проблеми с правото на живот, защитата от изтезания, нечовешко и унижително отнасяне бяха с материалните условия в местата за лишаване от свобода и с незаконната употреба на физическа сила и помощни средства от правоприлагащите органи. През годината бяха осъществени някои подобрения на материалните условия в затворите и в следствените арести.¹¹ Но проблемът с употребата на сила от правоприлагащите органи и особено от полицията по време и в първите часове на задържане на лица, заподозрени в извършване на престъпления, остана и дори се влоши. Прокуратурата продължи да не разследва тези престъпления дори когато те съставляваха изтезания.

Расистки нападения срещу роми

През 2019 г. роми в различни населени места на България станаха обект на расистки нападения, в резултат на които стотици хора, включително деца, възрастни и хора с увреждания, бяха прогонени от жилищата си, някои от тях завинаги. Такива бяха случаите с прогонванията на роми в с. Войводиново през януари и в гр. Габрово през април, съпроводени с повреждане на имуществото, подпалване на къщи и заплахи за насилие.¹² На 28 април, след пререкания с българско семейство, голяма група роми бяха задържани в с. Куклен и жестоко бити впоследствие в едно полицейско управление в Пловдив. Според свидетелства на пострадали и свидетели те били заплашвани с разстрел и бити с юмруци и бухалки още по време на задържането и по пътя към управлението. Веднага след вкарването им в помещението

¹¹ Вж. по-долу Глава 9. Условия в местата за лишаване от свобода.

¹² Вж. по-долу Глава 5. Право на зачитане на личния и семейния живот, жилището и кореспонденцията.

за задържане те били вързани с ръце на коленете, удряни с бухалки и обиждани с расистки обиди. Някои са били заставяни да пият разлята по пода вода с вързани ръце.¹³ До края на годината срещу полицейските служители, упражнили насилие, не бяха повдигнати никакви обвинения.

Свърхупотреба на сила от правоприлагащите органи

В периода януари – февруари 2020 г. екип на БХК проведе анкетно проучване сред лишени от свобода от затворите в Стара Загора, Враца, Ловеч и Пазарджик, чиито досъдебни производства са започнали след 1 януари 2018 г. Подобни анкетни проучвания в същите затвори сред подобни групи от лишени от свобода бяха проведени от БХК и в предходни години. В таблица 1 по-долу са представени резултатите от тези проучвания по години.

Таблица 1. Процент от анкетираните лица, отговорили, че спрямо тях е употребена сила от полицейски служители по години

	2010	2011	2012	2013	2014	2017	2018	2019
По време на задържане	26.2	27.1	24.6	22	23	25	15.5	26.1
Вътре в полицейското управление	17.4	25.5	18	23.3	22.4	18	21.6	20.8

Резултатите като цяло разкриват увеличаване на оплакванията от употреба на физическа сила, особено по време на задържане. В този пункт делът на лишените от свобода, които се оплакват от подобни практики, е съизмерим с този отпреди 2012 г. – годините на разлюзван полицейски произвол. По време на провеждането на анкетите в Пазарджишкия затвор изследователите на БХК се натъкнаха на случаи на изтезания по време на полицейското задържане чрез удари с твърд предмет по стъпалата на краката с цел изтръгване на показания и за наказание („фалака“). Оплакванията бяха от различни лица, интервюирани независимо едно от друго, които описаха тези практики по един и същ начин: задържаният е съборен на земята по очи от няколко полицаи вътре в полицейското управление, след което са му

¹³ *Задържаните рому в Кулаен: Биха ни с бухалки и псувни*, Марица, публикувано на 30.04.2019 г. на адрес: <https://www.marica.bg/region/kuklen/zadrjanite-romi-v-kuklen-biha-ni-s-buhalki-i-psuvni>.

поставени белезници на ръцете, които са извити назад. Единият от полицаите стъпва на гърба му, другите му събличат грехите и започват да го бият с твърд предмет по голите ходила на краката, които са вдигнати нагоре. Най-често целта на това изтезание е той да признае извършването на престъпление и да насочи към веществен доказателства (например укрити крадени вещи). Понякога обаче побоят продължава и след като е признал, за наказание. След изправянето на крака, което е изключително болезнено, побоят понякога продължава по дланите на ръцете. В един от случаите задържаният е претърпял неволна дефекация вследствие на побоя.

Малтретирането на пострадали и на задържани в местата за задържане и за лишаване от свобода продължи да се осъществява безнаказано. През май 2019 г. прокуратурата публикува своя годишен отчет за дейността си през 2018 г. Според него през отчетната година тя е наблюдавала общо 200 преписки за полицейско насилие от служители на Министерството на вътрешните работи (МВР), с 19% повече в сравнение с 2017 г., от които 164 новообразувани, с 27% повече в сравнение с 2017 г. Наблюдаваните досъдебни производства през 2018 г. са били 101 – с 40% повече от 2017 г., от които 57 новообразувани – с 42% повече от 2017 г. В съда обаче са внесени само два прокурорски акта срещу четири лица: един обвинителен акт и едно предложение за освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание.¹⁴

Подобно е положението и с безнаказаността при употребата на сила от служители в местата за лишаване от свобода. Там през 2018 г. прокуратурата е наблюдавала общо 69 преписки и 8 досъдебни производства. От тях в съда е внесен само един обвинителен акт, с който са предадени на съд две лица.¹⁵ В доклада на прокуратурата не се съдържат данни за изхода от производствата след внасянето на обвинителните актове. Не става ясно дали изобщо и малкото полицейски служители и такива в местата за лишаване от свобода са били осъдени и какви наказания са получили. Като се има предвид безнаказаността, на която се радва насилието от страна на органите на реда в България, не е чудно, че преобладаващото мнозинство от интервюираните от БХК лишени от свобода, които съобщават за такова насилие, заявяват, че те не са се оплаквали от него, тъй като от това няма смисъл.

¹⁴ Прокуратура на Република България (2019). *Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2018 г.*, май 2019 г., с. 67, достъпен на: https://www.prb.bg/bg/pub_info/dokladi-i-analizi.

¹⁵ Пак там, с. 66.

Докладът на КПИ за третирането и условията на задържане на чуждите граждани

През юли КПИ публикува своя доклад за посещението си през декември 2018 г. в България.¹⁶ Заедно с доклада бе публикуван и отговорът на българското правителство. Посещението и докладът са фокусирани върху третирането и условията на задържане на чуждите граждани. КПИ отбелязва подобряване в сравнение с предишното посещение на материалните условия и на третирането на задържани в местата за задържане на Гранична полиция, както и задоволителна система за достъп до правна помощ, до медицинска помощ и до информация за правата. Комитетът също така отбелязва подобряване на материалните условия в двата посетени специални дома за временно настаняване на чужденци (СДВНЧ) в Бусманци и в Любимец, главно поради малкия брой настанени в тях.

Заедно с това КПИ отбелязва и редица проблеми. Особена загриженост предизвиква липсата на тоалетни в голяма част от общите помещения в СДВНЧ – Бусманци и в СДВНЧ – Любимец. По тази причина настанените в тях ползват кофи през нощта или са принудени да се облекчават през прозорците. Друг сериозен проблем е липсата на смислени дейности, които да ангажират настанените през целия период на задържането, което може да трае много месеци. И в двата дома КПИ констатира дефицити в медицинското обслужване на настанените. Те включват липса на съвременно медицинско оборудване, използване на медикаменти с отдавна изтекъл срок, крайно повърхностен преглед при приемането и пълна липса на регистрация на травматичните увреждания както при приемането, така и по време на задържането. Особен проблем е липсата на психиатрична помощ, която и в двата дома е сведена само до спешна такава.

Сред останалите проблеми, които докладът на КПИ констатира, са липса на справедлива процедура за настаняване в центъра от затворен тип към Държавната агенция за бежанците (ДАБ), който е част от СДВНЧ – Бусманци; ограничителни условия за провеждане на свидания в специалните домове, включително липса на възможност за използване на VoIP (от типа на „Скайп“) технологии за поддържане

¹⁶ CPT (2019). *Report to the Bulgarian Government on the visit to Bulgaria carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment from 10 to 17 December 2018*, Strasbourg, 11 July 2019, достъпен на: <https://rm.coe.int/1680966286>.

на контакти със семействата на задържаните, както и произволно упражняване на дисциплинарна власт в случай на нарушения на вътрешния ред в тях.

В отговора си българското правителство признава и приема някои от препоръките, основно тези, които са свързани с материалните условия на задържането в СДВНЧ и с храната. То съобщава за текущи ремонти, доставяне на оборудване и сключване на нов договор за доставка на храна и в двата дома. Съобщава се и за доставяне на нови телевизори, компютърни конфигурации и спортно оборудване. Що се отнася до сериозния проблем с медицинското обслужване, от отговора на правителството става ясно, че в този пункт подобренията са минимални, особено по отношение на достъпа до квалифициран медицински персонал. Заедно с това някои от препоръките са отхвърлени, като правителството отказва да предприеме каквито и да било мерки за тяхното изпълнение. Такъв например е случаят с препоръката за преминаване на медицинския персонал на подчинение на МЗ. В друг случай, по повод на препоръката българските власти да осигурят възможност за свиждания на задържаните с близките им без надзор от страна на служителите, правителството отговаря: „Препоръката е несъвместима с установените мерки за сигурност и организация на посещенията на външни лица на територията на обекти на МВР“.¹⁷ Част от препоръките на КПИ остават без никакъв отговор от страна на правителството.

Решения на ЕСПЧ срещу България, свързани с нарушения на правото на живот и защитата от изтезания

През 2019 г. ЕСПЧ постанови две решения срещу България, с които намери нарушения на чл. 2 (право на живот) и чл. 3 (защита от изтезания) на ЕКПЧ. На 10 октомври 2019 г. Съдът се произнесе с решение по делото *О. Д. срещу България*¹⁸, по което БХК оказва правна помощ на жалбоподателя. Жалбоподателят е сирийски гражданин, който е роден през 1991 г. и живее в София. През 2011 г. той постъпва в сирийската армия, но впоследствие дезертира, присъединявайки се

¹⁷ *Response of the Bulgarian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Bulgaria from 10 to 17 December 2018*, Strasbourg, 11 July 2019, с. 18. Достъпен на: <https://rm.coe.int/1680966288>.

¹⁸ ECtHR (2019). *O.D. v. Bulgaria* (Application no. 34016/18), достъпно на: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-196381>.

към Свободната сирийска армия. През 2013 г. заминава за Турция и остава там три месеца. След това пристига в България, където подава две молби за убежище, които са били отхвърлени. Българските власти нареждат неговото експулсиране през същата година поради това, че той представлява заплаха за националната сигурност. Обжалването на заповедта за експулсиране е неуспешно. През 2018 г. ЕСПЧ решава да укаже на българското правителство, че жалбоподателят не следва да бъде експулиран, докато трае производството пред Съда, съгласно чл. 39 от Правилника на Съда (привременни мерки). Жалбоподателят твърди, че ако бъде експулиран в Сирия, той ще бъде изложен на риск от нарушаване на правата му, гарантирани от чл. 2 и чл. 3 от ЕКПЧ. Освен това той твърди, че не е имал ефективно средство за защита (чл. 13).

ЕСПЧ отбелязва, че сигурността и хуманитарната ситуация, както и естеството и степенята на военните действия в Сирия се влошават драстично между пристигането на жалбоподателя в България през юни 2013 г. и окончателното решение, потвърждаващо заповедта за експулсирането му през август 2014 г., а също и между последната дата и решението за отказ от закрила. Освен това ситуацията изглежда непроменена и до момента. Въпреки цялостното облекчаване на военните действия, страните по конфликта участват в интензивни бойни действия, извършват безразборни атаки, включително срещу цивилното население и гражданската инфраструктура, и осъществяват грабежи и преследване. Извършват се мащабни произволни арести и задържания и в началото на 2019 г. в околностите на Хомс, родния град на жалбоподателя. По отношение на индивидуалния риск, пред който е изправен жалбоподателят, Съдът взема предвид, че той се страхува от малтретиране поради дезертирането си от сирийската армия. Съдът също отбелязва, че няма нищо в решението на българските власти или в констатациите на правителството, което да подсказва, че българските власти считат версията на жалбоподателя за недостоверна. Съдът обръща специално внимание на наличието на практики за екзекуция, произволно задържане и малтретиране на лица, които са дезертирали от армията или са отказвали да изпълняват заповеди за стрелба. Същата оценка на индивидуалния риск, пред който е изправен жалбоподателят в Сирия, е извършена от Върховния административен съд (ВАС) и в становищата на правителството. Затова Съдът счита, че с оглед твърденията на жалбоподателя за евентуално малтретиране поради дезертирането му от армията, той не може спокойно да се върне в Сирия или в град Хомс, или другаде в страната. Така преместването на жалбоподателя от

България в Сирия би представлявало нарушение на членове 2 и 3 от ЕКПЧ. Съдът отбелязва също, че ВАС не е отчел риска, посочен от жалбоподателя, като просто е заявил, че заплахите, пред които е изправен, и правата, които иска да защити, не са ясни. ВАС не е извършил оценка на цялостната ситуация в Сирия. Освен това искането на жалбоподателя за спиране на изпълнението на заповедта за експулсиране е било отхвърлено, тъй като той представлява заплахата за националната сигурност. Що се отнася до производството във връзка с молбата му за статут на бежанец или хуманитарен статут, жалбоподателят би бил защитен срещу евентуално експулсиране, ако резултатът беше в негова полза, според ЕСПЧ. Това производство обаче не е било насочено към проверка на законосъобразността на заповедта за експулсиране или последиците от нея във връзка с оплакванията по членове 2 и 3 от Конвенцията. Следователно въпросното средство за защита не е позволило да бъде решен въпросът за риска. Поради това Съдът намира нарушение на чл. 13 от Конвенцията.

На 4 април 2019 г. ЕСПЧ постанови решение по делото *Г. С. срещу България*¹⁹. Делото е образувано по жалба на грузински гражданин, в която се твърди, че ако жалбоподателят бъде екстрадиран в Иран, където срещу него са повдигнати обвинения в кражби, ще бъде изложен на опасност да бъде наказан с бой с камшици. През април 2017 г. Софийският градски съд (СГС) разрешава екстрадицията, като установява, че искането отговаря на всички формални изисквания и че е допустимо да се процедира въз основа на фактичката реципрочност между България и Иран. Той отбелязва също, че иранските власти са дали уверение, че жалбоподателят не би претърпял изтезания или нечовешко отношение и че иранският закон предвижда само лишаване от свобода за предполагаемото престъпление. Решението е потвърдено след обжалване. Екстрадицията на жалбоподателя обаче е спряна през май 2017 г. поради привременна мярка, наложена от ЕСПЧ съгласно чл. 39 от Правилника на съда. С решението си ЕСПЧ приема, че няма съмнение, че телесното наказание, за което се твърди, че очаква жалбоподателя в Иран – до 74 удара с камшик – ще бъде в разрез с чл. 3 от ЕКПЧ. Първо, Съдът отбелязва, че жалбоподателят е обвинен в престъпление, за което се твърди, че в Иран е наказуемо с бой с камшици. Въпреки че нито червеният бюлетин от Интерпол, нито искането за екстрадиция споменават бой с камшици като форма на наказание, уебсайтовете, управлявани от иранския законодателен

¹⁹ ECtHR (2019). *G.S. v. Bulgaria* (Application no. 36538/17), достъпно на: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194918>.

орган и съдебната система, потвърждават, че чл. 656 § 4 от иранския Наказателен кодекс, съгласно който жалбоподателят е преследван, предвижда такова наказание. Други публично достъпни източници също съдържат тази информация. Съдът изразява дълбоки съмнения относно уверенията на иранските власти. Първо, искането за екстрадиция пропуска да уточни, че чл. 656 § 4 от иранския Наказателен кодекс предвижда не само лишаване от свобода, но също и бой с камшици. Второ, иранските власти наскоро публично са заявили в отговор на доклад на Организацията на обединените нации, че смятат боя с камшици за законна форма на наказание, което било „интерпретирано погрешно от Запада като [...] унижително“. Ясно е поради това, че решението за екстрадиция на жалбоподателя в Иран би довело, ако бъде изпълнено, до нарушение на чл. 3 от Конвенцията поради евентуалното наказание за бой с камшици.

Глава 4

НЕЗАВИСИМОСТ НА СЪДЕБНАТА ВЛАСТ И СПРАВЕДЛИВ ПРОЦЕС

„Апартаментгейт“ и смяна на правосъдния министър

През пролетта на 2019 г. разследване,²⁰ извършено от медииите „Биволъ“ и „Свободна Европа“, съвместно с неправителствената организация Анतिकорупционен фонд, оповести данни за сключени сделки за придобиване на недвижими имоти на цени, значително под пазарните, от лица, заемащи висши гържавни и партийни постове. Сред тези лица попадна и бившата министърка на правосъдието Цецка Цачева, за която стана ясно, че през 2018 г. е придобила апартамент от 198 кв.м на цена от 670 евро за кв.м от фирма „Артекс“, известна със скъпото строителство в престижни столични райони. Първоначално Цачева отрече тази информация, но след като Анतिकорупционният фонд разпространи копие на нотариалния акт за закупуване на въпросното жилище, се породиха основателни съмнения в независимостта на Цачева като министър на правосъдието. Това стана причина тя да подаде оставка четири дни по-късно.

Действия бяха започнати от Националната агенция за приходите и Комисията за противодействие на корупцията и за отнемане на незаконно придобитото имущество (КПКОНПИ), както и от прокуратурата за проверка на твърденията за конфликт на интереси, макар че и бившият директор на КПКОНПИ бе сред лицата, за които бяха огласени данни, че са придобили недвижими имоти на цена под пазарната. Проверките на КПКОНПИ завършиха на 19 юни 2019 г. и не установиха конфликт на интереси за нито едно от посочените лица,

²⁰ След Цветанов с евтини апартаменти от „Артекс“ се облажжи Цецка Цачева и Вежди Рашидов, публикувано на 20.03.2019 г. от bivol.bg на адрес: <https://bivol.bg/artex-cvetanov-rashidov-cacheva.html>.

включително за Цеца Цачева.²¹ Председателят на ВКС Лозан Панов също попадна сред проверяваните лица, макар ганните за него да бяха напълно различни. Проверката на КПКОНПИ не установи конфликт на интереси, но единствено сигналът спрямо него бе препратен от КПКОНПИ на Инспектората към Висшия съдебен съвет (ИВСС) за извършване на допълнителна проверка.²²

Министър на правосъдието, избран от квотата на ПП ГЕРБ, стана Данаил Кирилов, който дотогава оглавяваше парламентарната Комисия за правни въпроси. Именно заради ролята му като председател на тази комисия назначението му за министър породи сериозни притеснения относно неговата правна експертност и независимост.²³ През изминалата година Кирилов показа, че не притежава дълбоки юридически познания, което доведе до искането на неговата оставка още през юли 2019 г. от група адвокати²⁴ и през декември 2019 г. от шест неправителствени организации.²⁵ Традиционно тези искания не бяха отразени от правителството. Повод за искането на оставката на Кирилов през юли 2019 г. като правосъден министър стана посещението му във Върховния касационен съд (ВКС), където той демонстрира неадекватно поведение и фразиращо непознаване на нормативната уредба относно случайното разпределение на дела.²⁶ През декември такъв повод стана поредното му предложение за изменение на Закона за съдебната власт (ЗСВ) с фигурата на „абсолютно не-

²¹ КПКОНПИ (2019). *Решение № РС-8639-2-19-036/19.06.2019 г.*, достъпно на: <http://www.ciaf.government.bg/pages/view/reshenija-chl-13-al-1-t-4-218/>. КПКОНПИ започна общо 11 производства, като по седем от тях установи, че няма конфликт на интереси, а четири прекрати.

²² КПКОНПИ (2019). *Решение № РС-221-19-03/19.06.2019 г.*, достъпно на: <http://www.ciaf.government.bg/pages/view/reshenija-chl-13-al-1-t-4-218/>.

²³ Данаил Кирилов бе силен глас в подкрепа на спорните изменения в Административнопроцесуалния кодекс. Той бе и защитник или вносител на редица други спорни законодателни промени през 2018 г. – в антикорупционния закон, в Закона за приватизацията и следприватизационния контрол и в нерегулярно извършените без обществено обсъждане експресни промени в Закона за съдебната власт през март.

²⁴ *Защо искат оставката на Данаил Кирилов*, публикувано на 19.07.2019 г. от www.dw.com на адрес: <https://www.dw.com/bg/защо-искат-оставката-на-данаил-кирилов/a-49644480>.

²⁵ *Шест организации искат оставката на Данаил Кирилов заради идеята за „независим“ прокурор*, публикувано на 13.12.2019 г. от www.svobodnaevropa.bg на адрес: <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30324153.html>.

²⁶ *Адвокати настояват за оставката на Данаил Кирилов*, публикувано на 19.07.2019 г. от www.duma.bg на адрес: <https://www.duma.bg/advokati-nastoyavat-za-ostavkata-na-danail-kirilov-n196267>.

зависим прокурор“, който да може да разследва главния прокурор, изготвено в рамките на изключително кратък срок като отговор на неodobрителното становище на Венецианската комисия (ВК) и на резолюцията на Съвета на Европа по липсващото изпълнение на ангажиментите на страната.

Изменения на Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) и ЗСВ

През юни 2019 г. правосъдният министър предложи изменения в НПК и ЗСВ, които целяха да отговорят на дългоочакваната нужда от ангажиране отговорността на главния прокурор за извършени престъпления. Понастоящем няма кой ефективно да разследва или да повдигне обвинение срещу главния прокурор, тъй като на него са подчинени всички прокурори и той упражнява надзор за законност върху техните действия. Проектът „Кирилов“ предвиждаше режимът за започване на наказателно преследване спрямо главния прокурор да се уеднакви с преследване спрямо председателите на двете върховни съдилища – ВКС и ВАС, въпреки че общите правила и сега са приложими спрямо тях. Така, съгласно проекта, наказателно преследване срещу „тримата големи“²⁷ може да бъде започнато след искане до Висшия съдебен съвет (ВСС), направено от министъра на правосъдието или най-малко трима членове на съответната колегия на ВСС. В случай че такова разрешение бъде дадено от пленума на ВСС²⁸, съответното лице бива автоматично отстранявано от длъжност. Сред мотивите на проекта беше посочено, че по този начин ще се изпълнят изискванията на ЕСПЧ за независимо разследване на евентуални престъпления, извършени от главния прокурор. Срещу това предложение реагираха множество неправителствени организации, юристи и експерти, а 10 организации се обърнаха към Комитета на министрите, Европейската комисия за демокрация чрез право (известна като Венецианската комисия) и до Европейската комисия (ЕК) със съвместно писмо, в което излагат остро си несъгласие относно обвързването на режима на отговорност на главния прокурор с отговорността на двамата председатели на върховните съдилища.²⁹ Според неправителствените ор-

²⁷ Разговорно название на длъжностите главен прокурор, председател на ВКС и председател на ВАС, добило популярност след публикуването на въпросния законопроект.

²⁸ С мнозинство най-малко 17 гласа от общо 25.

²⁹ Council of Europe (2019). *Communication from NGOs (18/06/2019) in the KOLEVI group of cases v. Bulgaria (Application No 1108/02)*. DH-DD(2019)766. Достъпно на: <https://>

ганизации по този начин би се накърнила независимостта на съдиите, докато не би се постигнала целта да бъде създаден ред за разследване на главния прокурор и неговите заместници от лице, което да е практически, йерархично и институционално независимо. Основната цел на законопроекта беше да се подчинят председателите на двете върховни съдилища, като се създаде механизъм, чрез който по всяко време да може да бъде започната процедура по ангажиране на отговорността на председателите на ВКС и на ВАС с гласуване в пленума на ВСС, където поради разпределението на прокурорската и съдийската квота не съди, а прокурори биха решавали дали да се даде предварително разрешение за започване на разследване. Това е така и защото по действащия режим по НПК няма никаква пречка да бъде започнато разследване срещу председателите на ВКС и на ВАС, ако има основателни подозрения за извършено престъпление. Подобна възможност няма по отношение на главния прокурор, тъй като без значение дали ще бъде дадено разрешение от ВСС, или не, няма кой да проведе ефективно разследване на неговите действия. В края на юни 2019 г. Отделът по изпълнение на решенията на ЕСПЧ към Комитета на министрите отправил остра критика към законопроекта, като публикува своето становище, в което изложи опасенията, че с така предложените изменения на практика би се затруднило започването на разследване срещу главния прокурор.³⁰

В отговор на тези критики министър Кирилов заяви, че ще се обърне към ВК, като изпрати така изготвения законопроект за становище, и потвърди, че ще се съобрази с препоръките на Комисията.³¹ Представители на ВК посетиха България през ноември 2019 г. и проведоха срещи с държавни органи и институции, както и с неправителствения сектор. Позицията си ВК обяви на 6 декември 2019 г. В нея тя категорично посочи, че с предлаганите изменения не се постига декларираната цел за независимо разследване на главния прокурор, а механизъмът не следва да се простира върху председателите на ВКС и ВАС. Според ВК това би било проблематично относно независимостта на съдебната власт. Евентуално отстраняване от длъжност на двамата председатели от пленума на ВСС, в който съдиите са мал-

search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680965f30.

³⁰ Council of Europe (2019). *България: Кръгла маса относно ефективността на разследванията на убийства и нечовешко отношение*. Достъпно на: <https://rm.coe.int/bgr-publication-after-sofia-rt-in-bgr/16809533eb>.

³¹ Данаил Кирилов пита Венецианската комисия за разследването и отстраняването на „Тримата големи“, публикувано на 24.09.2019 г. от www.defakto.bg на адрес: <https://defakto.bg/2019/09/24/данаил-кирилов-пита-венецианската-ко/>.

цинство, противоречи на европейските стандарти и на логиката на българската Конституция.

Ден по-рано, на 5 декември 2019 г., Комитетът на министрите на Съвета на Европа прие междинна резолюция относно изпълнението на групата дела *Колеви и С. З. срещу България*, като отбелязва, че „проектозаконът от 14 юни 2019 г. относно разследването на главния прокурор и председателите на Върховния касационен съд и Върховния административен съд не само не успява да преодолее съществуващите недостатъци, свързани с независимостта и ефективността на разследването относно главния прокурор, но би могъл да затрудни започването на подобно разследване“, и отново призова българската държава да изпълни задълженията си.³²

Непосредствено след като ВК обяви своето становище, още на следващия, съботен ден, 7 декември 2019 г., министър Кирилов предложи фигурата на „независим“ прокурор, който да е единственият с правомощия да разследва главния прокурор за престъпления от общ характер, завеждащ Инспектората към Върховната касационна прокуратура.³³ Този законопроект за изменение и допълнение на НПК бе внесен на 9 декември 2019 г. в Народното събрание (НС) и отново стана обект на критика от редица експерти в областта, а юристи определяха предложенията като „противоконституционни“³⁴.

В резултат на събитията през годината, които показаха нежеланието на управляващите да отстояват независимостта на съдебната власт, президентът Румен Радев започна широки обществени консултации „за конституционния модел на българската Прокуратура в съдебната власт“³⁵. Обществените консултации се

³² *Комитетът на министрите: България трябва да измени закона, за да гарантира независимостта на наказателното разследване на главния прокурор*, публикувано на 06.12.2019 г. от БХК на адрес: <https://bghelsinki.org/bg/news/20191206-press-coe-kolevi>.

³³ Министерски съвет (2019). *Дневен ред на заседанието на Министерския съвет на 07.12.2019 г.* Достъпен на: <https://government.bg/bg/prestsentar/zasedaniya-na-ms/dneven-red-na-zasedanieto-na-ministerskiya-savet-na-07-12-2019-g>.

³⁴ *Правителството предлага противоконституционен закон, твърдят авторитетни юристи*, публикувано на 08.12.2019 г. от www.capital.bg на адрес: <https://www.capital.bg/4002605>.

³⁵ Президент на Република България (2019). *Румен Радев на среща с Правния съвет и академичната общност: Има ли системен проблем поради противоречив, неправилен прочит на Конституцията, който да води до остър дефицит на справедливост в нашето общество?* Достъпно на: <https://www.president.bg/news/5298/rumen-radev-na-sreshhta-s-pravniya-savet-i-akademichnata-obshtnost-ima-li-sistemen-problem-poradi-protivorechiv-nepravilen-prochit-na-konstitutsiyata-koyto-da-vodi-do-ostar-defitsit-na-spravedlivost-v-nasheto-obshtestvo.html>.

проведоха на три пъти – с Правния съвет към Президентството и академичната общност, с неправителствени организации и отделно с Висшия адвокатски съвет. Темата, по която бе постигнато най-голямо съгласие между участниците и държавния глава, беше необходимостта от мерки за гарантиране на независимостта на българския съд, автономност на прокуратурата, много по-малка зависимост от политически и други вмешателства.

През септември 2019 г. група депутати от управляващата коалиция внесоха в НС проект за Закон за изменение и допълнение на ЗСВ, в който, наред с другите неща, се предлага изменение на реда за атестиране на магистрати, изменение на режима на отстраняване от длъжност на магистрати при започване на наказателно производство срещу тях, а също така магистрати да се освобождават от отговорност по Закона за защита от дискриминация (ЗЗДискр), ако нарушението е извършено във връзка с изпълнение на служебните им задължения.³⁶ В хода на обсъждането на законопроекта постъпваха редица предложения, излизащи извън заявеното първоначално от вносителите, включително представители на крайнодесните формации внесоха предложения за забрана на финансиране на организации на магистрати със средства от чужбина, като основен мотив в тези предложения беше „предотвратяване на външна намеса и укрепване независимостта на магистратите“. Позиция в подкрепа на ограничаването на чуждестранното финансиране на магистратски организации беше заявена и от представители на ВСС.³⁷

Друго предложение за изменение в НПК, от ноември 2019 г., също предизвика обществени реакции. Народни представители от левицата внесоха предложение за изменение на чл. 213 от НПК, с което става възможно отказите за образуване на досъдебно производство да се обжалват от пострадалия или близките му.³⁸ В мотивите към законопроекта се посочва, че липсата на съдебен контрол създава предпоставки за произвол и че е необходимо да се защити интересът на жертвите на престъпления. Тази промяна е дългоочаквана и би била в

³⁶ Народно събрание (2019). *Законопроект за изменение и допълнение на Закона за съдената власт № 902-01-49 от 20.09.2019 г.* Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/157167>.

³⁷ *На магистратите не трябва да се плаща извън това, което получават от държавата*, публикувано на 24.07.2017 г. от www.bnt.bg на адрес: [https://www.bnt.bg/na-magistratite-ne-tryabva-da-se-plashcha-izvn-tova-koeto-poluchavat-ot-drzhavata](https://www.bnt.bg/bg/na-magistratite-ne-tryabva-da-se-plashcha-izvn-tova-koeto-poluchavat-ot-drzhavata).

³⁸ Народно събрание (2019). *Законопроект за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс № 954-01-83 от 29.11.2019 г.* Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bills/44/954-01-83.pdf>.

съответствие с препоръките на ЕСПЧ и на други международни органи. През октомври кандидатът за главен прокурор Иван Гешев изрази положително отношение към такава промяна по въпрос, зададен му от БХК.³⁹

Докладът на ЕК за напредъка на България по Механизма за сътрудничество и проверка

На 22 октомври 2019 г. ЕК обяви доклада си за напредъка на България по Механизма за сътрудничество и проверка.⁴⁰ Очаквано докладът беше благосклонен към постигнатото от страната, като се обръща специално внимание на опитите на правителството за създаване на механизъм за независимо разследване на главния прокурор, предложения законопроект от юни 2019 г. и обещанието на българските власти, че ще се съобразят с препоръките на ВК. В доклада се изтъква, че България е поела ангажимент да продължи сътрудничеството с органите на Съвета на Европа, що се отнася до антикорупционната рамка и ефективното наказателно разследване. В доклада се обръща и изрично внимание на нуждата от отмяна на автоматичното отстраняване от длъжност на магистрати, срещу които е започнало наказателно производство.

За да отпадне Механизмът за сътрудничество и проверка, е необходимо одобрението освен на Европейския парламент (ЕП), и на Европейския съвет. След отпадането на този механизъм, който беше замислен като временна мярка, но продължи да действа 13 години, като произведе общо 18 доклада, функциите по следенето на напредъка на страната по окончателното изпълнение на изискванията за независимост на съдебната власт и ефективна борба с корупцията ще се извършва от Съвет за координация и сътрудничество.⁴¹ В него

³⁹ ВСС (2019). *Писмо от Иван Гешев, заместник на главния прокурор при ВКП, с вх. № 12305/23.10.2019 г.* Достъпно на: <http://www.vss.justice.bg/root/f/upload/25/i.g-otg-bhk.pdf>.

⁴⁰ European Commission (2019). *Report from the Commission to the European Parliament and the Council on progress in Bulgaria under the Cooperation and Verification Mechanism* (COM(2019) 498 final). Достъпен на адрес: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/progress-report-bulgaria-2019-com-2019-498_en.pdf.

⁴¹ Министерски съвет (2019). *Постановление от 24.09.2019 г. за създаване на Национален механизъм за мониторинг на борбата с корупцията и организираната престъпност, съдебната реформа и върховенството на закона и на Съвет за координация и сътрудничество.* Достъпно на: <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?jsessionid=1595C9BDBF637BD928765C9B06483658?idMат=141501>.

участват председателят на ВКС, председателят на ВАС, главният прокурор, главният инспектор в ИВСС, председателят на КПКОНПИ, министърът на вътрешните работи и министърът на финансите.⁴² Тяхната задача ще бъде да следят и да докладват пред обществеността относно върховенството на закона, съдебната реформа, борбата с корупцията по високите етажи на властта и борбата с организираната престъпност.⁴³

Още от самото начало това предложение беше посрещнато с критики от представители на управляващата коалиция, както и от изтъкнати юристи и от ВКС. Аргументи против това изменение са потенциалното претоварване на съдебната система от лавина жалби, липса на правен интерес, както и противоконституционност. Необходимостта от въвеждането на съдебен контрол върху отказите за образуване на досъдебно производство обаче надхвърля многократно каквито и да било критики, а голяма част от тях са несъстоятелни. Това предложение за изменение на НПК е все още висящо.

Избор на нов главен прокурор

Мандатът на Сотир Цацаров като главен прокурор изтече през януари 2020 г. и още от началото на 2019 г. темата за избор на нов главен прокурор беше във фокуса на общественото внимание. Неформално сред обществото течаха дискусии относно бъдещия заместник на г-н Цацаров, като основните претенденти бяха Пламен Георгиев, бившият председател на КПКОНПИ, и Иван Гешев, заместник главен прокурор. Пламен Георгиев отпадна от неформалната надпревара, след като стана един от участниците в скандала „Апартаментгейт“, тъй като бяха публикувани нотариални актове за покупко-продажба на недвижим имот в столицата на цена, която се разминават с данъчната оценка.⁴⁴ Незаконна постройка с размери от 60 кв.м на терасата на Георгиев стана поводът той да подаде оставка като началник на КПКОНПИ⁴⁵, а правителството впоследствие му

⁴² Пак там, чл. 6, ал. 2.

⁴³ Пак там, чл. 2.

⁴⁴ *Пламен Георгиев за имотите си: Данъчните оценки в нотариалните актове са неточни*, публикувано на 28.03.2019 г. от www.news.lex.bg на адрес: <https://news.lex.bg/пламен-георгиев-за-имотите-си-данъчни/>.

⁴⁵ *Шефът на КПКОНПИ Пламен Георгиев подаде оставка*, публикувано на 31.07.2019 г. от www.btvnovinite.bg на адрес: <https://btvnovinite.bg/bulgaria/shefat-na-kpkonpi-plamen-georgiev-podade-ostavka.html>.

осигури поста генерален консул на Република България във Валенсия.⁴⁶

Очаквано, през юли 2019 г. прокурорската колегия единодушно издигна Иван Гешев за кандидат за длъжността главен прокурор.⁴⁷ Министерът на правосъдието като единственият друг, който има правомощие да издигне кандидат, обяви, че няма да посочва лице с мотива, че зачита „магистратското самоуправление“⁴⁸, макар подобно понятие в законодателството да не съществува, а самоуправление да е предвидено единствено за съдиите, но не и за другите прокурори и следователите. До изтичането на законоустановения срок⁴⁹ за представяне на становища и задаване на въпроси към кандидата за главен прокурор във ВСС постъпиха общо 91 становища. Преобладаващата част (73 от тях) бяха положителни⁵⁰, макар да проучихаха предимно от лица и органи извън очертания в ЗСВ кръг, включително от органи на изпълнителната власт. Бяха проведени и редица протести срещу единствената кандидатура на Гешев. Основни мотиви против нея бяха, от една страна, процедурата за избор, която не е спазена, както е разписана в ЗСВ, тъй като провеждането на избор изисква най-малко двама кандидати за поста, а от друга страна, беше необезпечеността на самата кандидатура на Гешев. Въпреки че от Комисията по

⁴⁶ *И въпреки всичко Пламен Георгиев отива във Валенсия*, публикувано на 09.10.2019 г. от www.dw.com на адрес: <https://p.dw.com/p/3Qw9m>.

⁴⁷ Предложение на членовете на прокурорската колегия на ВСС до пленума на съвета с рег. индекс ВСС-9213/22.07.2019 г., достъпно на адрес: http://www.vss.justice.bg/root/f/upload/24/i.g.-predlojenie_saglasie.pdf.

⁴⁸ *Данаил Кирилов: Не издигам кандидат, зачитам магистратското самоуправление*, публикувано на 29.07.2019 г. от www.defakto.bg на адрес: <https://defakto.bg/2019/07/29/данаил-кирилов-не-издигам-кандидат-за/>.

⁴⁹ Закон за съдебната власт, чл. 173 (8) (Изм. – ДВ, бр. 17 от 2019 г.): „Юридически лица с нестопанска цел, определени за извършване на общественополезна дейност, професионалните организации на съдиите, прокурорите и следователите, висши училища и научни организации не по-късно от 7 дни преди изслушването могат да представят на Висшия съдебен съвет становища за кандидата, включващи и въпроси, които да му бъдат поставяни. Анонимни становища и сигнали не се разглеждат. Представените становища и въпроси се публикуват на интернет страницата на Висшия съдебен съвет в срок до три дни след представянето им при спазване на изискванията за защита на личните данни“.

⁵⁰ *Над 90 представители от кръга лица по чл. 173, ал. 9 от ЗСВ и раздел II, т. 6 от Правилата за избор на председател на ВКС, председател на ВАС и главен прокурор са депозидали становища и въпроси към кандидата за главен прокурор*, публикувано на 18.10.2019 г. от Висшия съдебен съвет на адрес: <http://www.vss.justice.bg/page/view/9821>.

атестирането и конкурсите към ВСС беше поискана справка⁵¹ за броя обвинителни актове, които е изготвил и внесъл в съда Гешев, докато е бил прокурор в Софийската градска прокуратура, за да може да се направи обективна преценка на професионалните и делови качества на кандидата, такава справка не беше предоставена.⁵² Също в отговор на питане на председателя на ВКС за статистиката за работата на Гешев стана ясно, че той е работил само по едно дело в рамките на две години, като за този период няма внесен обвинителен акт.⁵³

В деня на изслушването на кандидата бяха проведени два протеста: единият – против процедурата, която според протестиращите беше опорочена и нагласена предварително, а другият – в подкрепа на Иван Гешев.⁵⁴ Протестиращите срещу Гешев не бяха допуснати в близост до сградата на ВСС, където се провеждаше изборът, а част от столицата беше блокирана за движение. Хората, които протестираха срещу избирането на Гешев, станаха обект на критика от страна на министър-председателя Бойко Борисов и от заместник министър-председателя Красимир Каракачанов, който нарече протеста им „незаконен“⁵⁵. След 10-часово изслушване Иван Гешев беше избран за главен прокурор с 20 гласа *за* и 4 *против*.⁵⁶

Съгласно законоустановената процедура президентът следва да подпише указ за назначаването на избрания от ВСС кандидат. Президентът Радев отказа да направи това и върна указа за назначаването на Иван Гешев с мотивите, че изборът на главен прокурор има високо обществено значение и начинът на неговото провежда-

⁵¹ Лозан Панов поиска доказателства за прокурорските качества на Гешев, публикувано на 04.10.2019 г. от www.segabg.com на адрес: <https://www.segabg.com/category-bulgaria/lozan-panov-poiska-dokazatelstva-za-prokurorskite-kachestva-na-geshev>.

⁵² Не разрешиха на Панов да разгледа обвинителните актове на Гешев, публикувано на 22.10.2019 г. от www.fakti.bg на адрес: <https://fakti.bg/bulgaria/418904-ne-razreshihana-panov-da-razgleda-obvinitelnite-aktove-na-geshev>.

⁵³ Две години прокурор Гешев се занимавал само с делото КТБ, публикувано на 22.10.2019 г. от www.mediapool.bg на адрес: <https://www.mediapool.bg/dve-godini-prokuror-geshev-se-zanimaval-samo-s-deloto-ktb-news299286.html>.

⁵⁴ ВСС избира главен прокурор при засилени мерки за сигурност и демонстрации, публикувано на 24.10.2019 г. от www.bnr.bg на адрес: <https://bnr.bg/post/101182036/vss-izbira-glaven-prokuror>.

⁵⁵ Каракачанов: Протестът на „Орлов мост“ е незаконен, тези хора си играят с нервите на софийци, публикувано на 24.10.2019 г. от www.novini.bg на адрес: <https://novini.bg/bylgariya/politika/564590>.

⁵⁶ Иван Гешев е избран за главен прокурор, публикувано на 24.10.2019 г. от www.bnr.bg на адрес: <https://www.bnr.bg/post/101182533/ivan-geshev-e-noviat-glaven-prokuror>.

не не трябва да създава съмнения.⁵⁷ Сред професионалните среди на магистратите и други юристи съществуваше нееднозначно мнение относно това дали ВСС трябва да започне процедурата по избор отначало, или е достатъчно единствено да гласува повторно същата кандидатура. На заседанието си ВСС проведе дълга дискусия по тази тема и по някои въпроси, повдигнати от президента, като в крайна сметка надделя мнението, че не е необходимо процедурата по избор да започва наново, въпреки че при наличието на един кандидат няма състезателност, и подложи на гласуване същата кандидатура. Очаквано Иван Гешев беше избран със същото съотношение на гласовете – 20 за и 4 против.⁵⁸ Повторният избор на главен прокурор отново беше съпътстван от протест и контрапротест, а сградата на ВСС беше замеряна с яйца и кисело мляко. Основно искане на протестиращите беше започването на нова процедура, която да гарантира състезателност и независимост на кандидата. Както при първото, така и при второто гласуване за главен прокурор, четиримата магистрати, гласували *против*, бяха съдии, членове на ВСС от квотата на съдебната власт, избрани пряко от съдии. По време на почивка на заседанието на ВСС за второ гласуване на Гешев стана известно, че самият Гешев, придружаван от бившия главен прокурор Цацаров, е отправил гуми, които се разбират като заплашване на съдия Атанаска Дишева, гласувала *против* и на двете гласувания, включително ѝ било обяснено от двамата да не влиза в „лагера“ на Лозан Панов.⁵⁹

Нападки срещу съдии

Освен съдия Дишева, обект на нападки станаха и други съдии през годината – както заради съдебни решения, които са вземали, така и заради други позиции, които са възприемали. С тези нападки стана видимо разделението на силите в съдебната власт: коя част от нея

⁵⁷ *Държавният глава: Изборът на главен прокурор е акт с висока обществена значимост и начинът на неговото провеждане трябва да създава доверие в обществото, а не да поразжда съмнения*, публикувано на 07.11.2019 г. от www.president.bg на адрес: <https://www.president.bg/news5228/darzhavniyat-glava-izborat-na-glaven-prokuror-e-akt-s-visoka-obshtestvena-znachimost-i-nachinat-na-negovoto-provezhdane-tryabva-da-sazdava-doverie-v-obshtestvoto-a-ne-da-porazhda-samneniya.html>.

⁵⁸ *ВСС повторно гласува кандидатурата на Гешев за главен прокурор*, публикувано на 14.11.2019 г. от www.bntnews.bg на адрес: <http://news.bnt.bg/bg/a/na-zhivo-po-bnt1-vss-povtorno-glasuva-kandidaturata-na-geshev-za-glaven-prokuror>.

⁵⁹ *Атанаска Дишева: Думите на Иван Гешев към мен бяха заплаха*, публикувано на 17.11.2019 г. от www.segabg.com на адрес: <https://www.segabg.com/hot/atanaska-disheva-dumite-na-ivan-geshev-kum-men-byaha-zaplaha>.

може да бъде считана за независима и коя част дава индикации да бъде смятана за обвързана от интереси отвъд върховенството на закона и на правото.

През цялата година Лозан Панов, председател на ВКС и член на ВСС, беше обект на нападки от страна на управляващите, включително от народни представители и министъра на правосъдието. Такъв беше случаят при приемането на годишния доклад на ВКС, в който Панов излага критики относно лошото качество на законите, приемани от НС.⁶⁰ Имаше и други случаи, при които Лозан Панов беше критикуван както от представители на съдебната власт, така и от политици. Такъв беше случаят при интервю на министър-председателя пред bTV от декември 2019 г., в което той заяви, че чрез представителите на парламентарната квота във ВСС е „помогнал“ Панов да бъде избран на поста си. Това стана, след като през октомври, по време на заседание на ВСС за избора на Иван Гешев, действащият главен прокурор Цацаров, намекна, че изборът на председател на ВКС е осъществен „в две други сгради“. При изслушването Сотир Цацаров направи също публично изявление относно собствената си нерегламентирана роля в избора на председател на ВКС, посочвайки, че процедурата за избор на Панов за председател на ВКС е протекла по начин, който не бива да бъде споделян от уважение към институцията. А двамата „най-виновни“ за този избор според Сотир Цацаров са самият той и Георги Колев (бивш председател на ВАС).⁶¹ Лозан Панов призова за разследване на Борисов и Цацаров за търговия с влияние поради техните изявления и видимата намеса на изпълнителната в съдебната власт. Последва реакция от депутата от управляващата партия Георги Марков, който от трибуната на НС по време на дебатите за избор на бившия главен прокурор Цацаров за председател на КПКОНПИ заяви, че ВКС става политическа партия, за която не е сигурно, че работи за интересите на България, след което продължи с обръщение към Панов: „Кой си ти бе, господинчо? Ти си деполитизиран, да си налягаши парцалите“.⁶²

През годината станахме свидетели на яростна и масирана ата-

⁶⁰ Депутат към Лозан Панов: *Гледай си чистачките, не давай интервюта*, публикувано на 26.06.2019 г. от www.mediapool.bg на адрес: <https://www.mediapool.bg/deputat-kam-lozan-panov-gledai-si-chistachkite-ne-davai-intervyuta-news294943.html>.

⁶¹ Свикване на Пленума на Висшия съдебен съвет, публикувано на 17.10.2019 г. от Висшия съдебен съвет на адрес: <http://www.vss.justice.bg/page/view/9818>.

⁶² „Кой си ти бе, господинчо?“. *Изборът на Цацаров се превърна в парламентарна атака срещу Лозан Панов*, публикувано на 11.12.2019 г. от www.svobodnaevropa.bg на адрес: <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30319891.html>.

ка срещу независимостта на съдебен състав от Софийския апелативен съд (САС), постановил решение за разрешаване на условното предсрочно освобождаване на австрийския гражданин Джок Полфрийман. Председателят на състава Калин Калпакчиев беше съдията, който получи най-многобройни критики, включително с твърдения за липса на независимост и безпристрастност, основно публикувани в медиите, близки до властта.⁶³ Весислава Иванова, член на състава на САС, също стана обект на яростна критика, докато третият член, Виолета Магдалинчева⁶⁴, не получи почти никакви критики, макар решението да е било единодушно. Критична позиция към тримата съдии сподели и съдийската колегия на ВСС, която беше сезирана със сигнал на Националния младежки комитет на ВМРО.⁶⁵ Колегията не защити съдиите, а на свой ред сезира ИВСС с искане да извърши проверка относно почтеността на съдиите. Сходна позиция изрази и говорителката на Сотир Цацаров – Румяна Арнаудова, която заяви, че е имало достатъчно причини двамата членове на състава да си дадат отвод преди постановяване на решението – съдия Калпакчиев, тъй като двукратно е бил носител на награда в рамките на годишната класация „Човек на годината“, връчвана от БХК, и съдия Иванова, защото е била съавтор на годишния доклад на организацията през 2016 г.⁶⁶

Това доведе до безпрецедентна декларация на 292 съдии от цялата страна, които призоваха политиците да преустановят атаките към съдебния състав и обругаването на съда, тъй като това положение е нетърпимо в правова държава и подкопава независимостта на съда, което е в ущърб на всички граждани. Съдиите обясняват, че принципите на правовата държава трябва да бъдат отстоявани, тъй

⁶³ *Извънредно: Съдия на „Америка за България“ освободи Джок Полфрийман – Калпакчиев пусна 6 години предсрочно убиеца на студента Андрей Монов*, публикувано на 19.09.2019 г. от www.pik.bg на адрес: <https://pik.bg/izvynredno-sydia-na-amerika-za-bulgaria-osvobodi-dzok-polfrijman---kalpakchiev-putsna-na-6-godi-news871271.html>; *Съдия Калпакчиев пусна на свобода убиеца Полфрийман (обзор)*, публикувано на 19.09.2019 г. от www.trud.bg на адрес: <https://trud.bg/sydia-kalpakchiev-putsna-na-svoboda-ubi/>.

⁶⁴ Виолета Магдалинчева е съдия в САС и гъщеря на председателя на ВСС Боян Магдалинчев.

⁶⁵ *Позиция на съдийската колегия на ВСС във връзка с постъпил сигнал от НМК на ВМРО, изказвания на представители на политически партии, академичната общност, граждани и медийни публикации*, публикувано на 24.09.2019 г. от ВСС на адрес: <http://www.vss.justice.bg/page/view/9671>.

⁶⁶ *Има доказателства, че незаконен съдебен състав е освободил Полфрийман*, публикувано на 24.09.2019 г. от www.dariknews.bg на адрес: <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/ima-dokazatelstva-che-nezakonen-sydeben-systav-e-osvobodil-polfrijman-2189082>.

като в противен случай съдът ще се превърне в декоративна фасада. Накрая съдиите призовават българските граждани към осъзнато и отговорно поведение, тъй като системата на държавно управление не полага никакви усилия за гарантиране независимостта на съда.⁶⁷ На следващия ден, на фона на ескалиращо обществено напрежение, протести и призови за саморазправа и редица словесни атаки към съдиите Калпакчиев и Иванова, съдийската колегия на ВСС излезе с призив да бъде зачитана съдийската независимост и заяви, че са недопустими обиди и клевети, както и призивите за саморазправа с тримата съдии.⁶⁸

Проверката на ИВСС за почитеността на съдиите Калпакчиев, Иванова и Магдалинчева продължи през есента на 2019 г., като включи изключително подробно разписани въпроси за работата и дейността на БХК, включително напълно несвързани с конкретните съдии.⁶⁹ Това питане на ИВСС беше направено при превишаване на правомощията на ИВСС, който съгласно ЗСВ не може да задължава неправителствена организация да дава подробни обяснения, а само държавни и местни органи. Впечатление направи, че въпросите от ИВСС към БХК бяха публикувани в медии, близки до властта, почти едновременно с изпращането им на адресата. В отговор на това явно превишаване на правомощията на ИВСС по проверка, която, на първо място, е недопустима, други неправителствени организации изразиха възмущение⁷⁰, а БХК на свой ред постави въпрос на ИВСС на какво основание отправят това запитване до организацията и колко такива запитвания са правили по други проверки. Отговор от ИВСС няма.

Друг случай, който даде повод на обществото да се усъмни в конкретните мотиви, стоящи зад конкретното действие, беше искането на бившия главен прокурор Цацаров до ВКС за възобновяване на влязлото в сила решение на САС, с което се уважи молбата на австралийския гражданин Полфрийман за условно предсрочно освобож-

⁶⁷ *Близо 300 съдии настояха политиците да не обругават съда*, публикувано на 26.09.2019 г. от www.mediapool.bg на адрес: <https://www.mediapool.bg/blizo-300-sadii-nastoyaha-polititsite-da-ne-obrugavat-sada-news298385.html>.

⁶⁸ *Призив на съдийската колегия на Висшия съдебен съвет*, публикуван на 27.09.2019 г. от www.vss.justice.bg на адрес: <http://www.vss.justice.bg/page/view/9686>.

⁶⁹ *Инспекторатът към ВСС като изтънител на Цацаров. Какво показва проверката на съдите, пуснали Полфрийман*, публикувано на 14.11.2019 г. от www.svobodnaevropa.bg на адрес: <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30270029.html>.

⁷⁰ *Отворено писмо относно превишаване на правомощията на ИВСС спрямо БХК*, публикувано на 15.11.2019 г. от www.ime.bg на адрес: <https://ime.bg/bg/articles/otvoreno-pismo-otnosno-previshavaneto-na-pravomoshitiyata-na-ivss-spramo-bhk/>.

даване.⁷¹ В разгара на обществена тревога, институционални и лични нападки към съдиите от САС, г-н Цацаров поиска от ВКС да спре изпълнението на постановеното условно предсрочно освобождаване, като по този начин уважи молбата на родителите на убития младеж през 2007 г., за чиято смърт е осъден Полфрийман. Това действие на главния прокурор предизвика значителна полемика сред юридическите среди, тъй като процесуалните закони на страната не допускат възобновяване на подобно решение⁷², което е добре известно на бившия главен прокурор, затова и бе поставен въпросът защо в самия край на своя мандат Цацаров предприема юридически недопустимо действие. Сред правоприлагащите органи също няма спор относно допустимостта на възобновяване на решения в производства за условно предсрочно освобождаване.⁷³ Председателят на ВКС Лозан Панов публикува свое изявление на страницата на ВКС през октомври 2019 г., с което призова съдебния състав, който гледа делото за възобновяване, да се произнесе в максимално кратък срок „по този елементарен от правна гледна точка казус“.⁷⁴ Този призив на председателя на ВКС беше възприет в двете крайности на спектъра.

Избор на нов председател на КПКОНПИ

След оставката на предишния председател на КПКОНПИ Пламен Георгиев през юли 2019 г. заради участието му в скандала „Апартамент гейт“ НС трябваше да избере нов председател в двумесечен срок. Това не се случи, докато новият главен прокурор не встъпи

⁷¹ Главният прокурор Сотир Цацаров поиска Върховният касационен съд да възобнови производството по условно предсрочно освобождаване на Джок Полфрийман и да отмени съдебния акт на Софийски апелативен съд, публикувано на 24.09.2019 г. от www.prb.bg на адрес: <https://prb.bg/bg/news/aktualno/glavnijat-prokuror-sotir-cacarov-poiska-vyrhov-203>.

⁷² НПК, чл. 421, ал. 1: „Искането за възобновяване на наказателно дело, завършило с оправдателна присъда или с определение или разпореждане за прекратяване, както и искане, с което се иска да се увеличи наказанието или да се приложи закон за по-тежко наказуемо престъпление, може да се направи не по-късно от шест месеца от влизането в сила на съответния акт по чл. 422, ал. 1, т. 5 и ал. 2 или от разкриването на новите обстоятелства“.

⁷³ Национален институт на правосъдието (2020). *Приложно изследване на тема: Анализ в материално-правен и процесуален аспект на институтите на условно предсрочно освобождаване, пробационните мерки по чл. 67, ал. 3, чл. 70, ал. 6 от НК и замяна на наказанието доживотен затвор с ашияване от свобода*, с. 84.

⁷⁴ Обръщение на председателя на Върховния касационен съд по повод случая „Джок Полфрийман“, публикувано на 14.10.2019 г. от www.vks.bg на адрес: <http://www.vks.bg/novini/obrashtenie-na-predsedatelia-po-povod-polfriiman.html>.

предсрочно в длъжност, след като бившият главен прокурор Цацаров не реши в последния момент да освободи поста малко преди изтичане на мандата му. Въпреки че имаше спекулации дали Цацаров ще бъде новият председател на КПКОНПИ още в началото на процедурата за избор на нов главен прокурор, явното протакане от страна на НС убеди обществеността, че именно това е била причината.

В началото на декември няколко неправителствени организации обявиха, че бойкотират избора, като отказват да изпратят въпроси към кандидатите, и обосноваха тази позиция с нежеланието да легитимират една фасадна по същността си процедура.⁷⁵ На 11 декември 2019 г. парламентът избра Сотир Цацаров за председател на КПКОНПИ с голямо мнозинство след кратки, но бурни дискусии. Вторият кандидат, Симеон Найденов, беше издигнат от партия „Воля“ и нямаше никакви шансове да бъде избран. Неговата кандидатура беше с оглед да се спази номинално разписаната процедура за избор на нов председател – нещо, което не беше сторено при избора на главен прокурор. Веднага след това Сотир Цацаров подаде оставка като главен прокурор пред ВСС, а по предложение на ВСС президентът подписа указ за освобождаването му от длъжността главен прокурор. С това се освободи пътят Иван Гешев да встъпи предсрочно в длъжността.

Решения на ЕСПЧ срещу България за правото на справедлив съдебен процес

През 2019 г. ЕСПЧ постанови четири решения, с които намери нарушения на чл. 6 от ЕКПЧ (право на справедлив съдебен процес). На 28 ноември 2019 г. Съдът постанови решение по делото *Мустафа срещу България* (жалба № 1230/17). Жалбоподателят е роден през 1976 г. и живее в гр. Бургас. С постановление от 1 ноември 2011 г. от военен следовател той е обвинен в организиране и ръководство на престъпна група с цел получаване на финансови облаги, както и в незаконен трансграничен трафик на стоки и предмети на голяма стойност за търговски цели. Поради свързаността на предполагаемите престъпления срещу предполагаемите членове на тази група и тъй като един от тях е бил служител на въоръжените сили към момента на предполагаемите престъпления, всички обвиняеми са изправени пред Военния съд в

⁷⁵ *Граждански организации бойкотират избора на Цацаров за шеф на КПКОНПИ*, публикувано на 02.12.2019 г. от www.mediapool.bg на адрес: <https://www.mediapool.bg/grazhdanski-organizatsii-boikotirat-izbora-na-tsatsarov-za-shef-na-kpkonpi-news300910.html>.

гр. Сливен, който в състав съдия и двама съдебни заседатели признава жалбоподателя за виновен и го осъжда на пет години лишаване от свобода и глоба от 20 000 лв. След обжалване Военно-апелативният съд, който заседава в състав от трима съдии, потвърждава решението на Военно-окръжния съд на 30 октомври 2013 г. С решение от 15 юли 2014 г. ВКС отменя решението на Военно-апелативния съд поради процесуални нарушения и връща делото за допълнително разглеждане на Военно-апелативния съд. С решение от 10 ноември 2014 г. Военно-апелативният съд отменя решението, постановено на 8 април 2013 г. от Военно-окръжния съд по същите причини. След ново разглеждане на делото, с решение от 15 юли 2015 г., Сливенският военно-окръжен съд осъжда отново жалбоподателя на пет години лишаване от свобода и глоба в размер на 20 000 лв. При обжалване от жалбоподателя Военно-апелативният съд потвърждава присъдата.

ЕСПЧ, следвайки практиката си, намира нарушение на чл. 6 § 1 от Конвенцията поради това, че жалбоподателят, цивилно лице, е бил изправен пред военен съд и осъден от него по силата на бланкетна разпоредба на българското законодателство, по силата на която военните съдилища имат юрисдикция да разглеждат наказателни дела, в които поне един от подсъдимите е военен. Това повдига основателни съмнения в независимостта на съда, когато пред него са изправени цивилни лица.

На 21 февруари 2019 г. ЕСПЧ произнесе решение по делото *Лолов и други срещу България* (жалба № 6123/11). Жалбоподатели по делото са двама съпрузи, техният син и трето лице, г-н Станчев, което не им е роднина. Те са обвинени в тежки престъпления: укриване на данъци, престъпна конспирация за организиране на укриване на данъци, изнудвания на служители в тяхната фирма. През юни и юли 2010 г. в пресата и в интернет е публикувана серия от статии относно въпросната полицейска операция, които се позовават на комунике на МВР. Впоследствие всички наказателни производства са прекратени поради липса на доказателства за извършено престъпление.

Позовавайки се на чл. 6 § 2 (презумпция за невиновност) от ЕКПЧ, г-н и г-жа Лолови и г-н Станчев се оплакват от нарушение на правото на презумпция за невиновност поради публикуването на комунике от МВР на 29 юни 2010 г. Жалбата се позовава и на чл. 13 (право на ефективно средство за защита) на ЕКПЧ – липсата на ефективни вътрешноправни средства за защита и обезщетение срещу предполагаемите нарушения на техните права. ЕСПЧ намира нарушение на чл. 6 § 2 по отношение на г-н и г-жа Лолови и г-н Станчев и нарушение на чл. 13, във връзка с чл. 6 § 2 – по отношение на г-н и г-жа

Лолови и г-н Станчев.

На 31 януари 2019 г. ЕСПЧ произнесе решението си по делото *Масларова срещу България* (жалба № 26966/10). Жалбата е подадена от г-жа Емилия Масларова, която беше министър на труда и социалната политика от 2005 г. до 2009 г., относно нарушение на нейното право да се счита за невиновна по повод коментари, направени от някои политически лица и представители на съдебната власт и отразяването им в пресата, във връзка с наказателно производство срещу нея за присвояване на публични средства, започнато през февруари 2010 г. Веднага след повдигане на обвинението в пресата е разпространена информация и са излъчени редица репортажи по темата. По-специално, говорителят на Главната прокуратура провежда пресконференция относно наказателното производство и неговите коментари са отразени от няколко медии и в предаване по националното радио. Вестник „24 часа“ публикува статия, в която се цитира министър-председателят, изразяващ увереността си, че обвиненията срещу г-жа Масларова ще бъдат доказани. След месец вестник „Политика“ публикува интервю с депутат от НС, който е заместник-председател на временната парламентарна анкетна комисия за разследване на разходите на предишното правителство. В статията се посочва, че депутатът е казал, между другото, че това е типичен пример за корупция и неспазване на Закона за обществените поръчки, извършени от висш представител на изпълнителната власт.

Основавайки се на чл. 6 § 2 (презумпция за невиновност) и чл. 13 (право на ефективно средство за защита), г-жа Масларова твърди, че главният прокурор, говорителят на Главната прокуратура, министър-председателят и гореспоменатият депутат са нарушили нейното право да бъде смятана за невиновна и че не разполага с налично ефективно вътрешноправно средство за защита по чл. 13 от Конвенцията. Според ЕСПЧ искането на главния прокурор от 5 ноември 2009 г. за снемане на имунитета на г-жа Масларова е изпратено до НС по официален път, а не до широката общественост чрез медиите. То е изготвено по такъв начин, че да представи цялата необходима информация, за да могат членовете на парламента да решат дали да отнемат, или не имунитета на г-жа Масларова. Съдът счита, че искането на главния прокурор отразява наличието на подозрение по отношение на г-жа Масларова и че не е нарушило нейното право да се счита за невиновна. Следователно това оплакване е обявено за явно недопустимо. Относно коментарите на министър-председателя Съдът отбелязва, че статията във вестник „24 часа“ е написана под формата на преразказана реч и отразява тълкуването от автора

на статията на коментарите, приписани на министър-председателя. Следователно Съдът намира, че не е установено, че коментарите, приписани от автора на министър-председателя, действително са били изразени от него.

Коментарите на говорителя на главния прокурор според Съда са направени по време на специална пресконференция относно наказателното производство срещу г-жа Масларова, която се провежда на следващия ден, след като е било поискано снемане на имунитета ѝ, и в деня, в който тя се е съгласила да бъде обвинена – в момент, когато обществеността проявява голям интерес към случая. Затова Съдът намира, че при тези обстоятелства и като взема предвид позицията му на говорител на главния прокурор, той е бил длъжен да предприеме необходимите предпазни мерки, за да избегне объркване по отношение на смисъла на коментарите си относно наказателното производство. Коментарите на говорителя надхвърлят предоставяне на обикновена информация, защото недвусмислено насочват, че г-жа Масларова е отговорна за присвояване на публични средства, което се състои във възлагане на обществени поръчки на фирмата на един от приятелите ѝ.

Що се отнася до народния представител, той е заместник-председател на временната парламентарна анкетна комисия за разследване на разходите на предишното правителство, в което г-жа Масларова е била министър на труда и социалната политика. В интервю, публикувано на 26 март 2010 г. и посветено на работата на временната комисия, народният представител се позовава на наказателното производство, което е в ход срещу г-жа Масларова, споменавайки нейното име и нейния статут на министър, а също така описва обвиненията като особено ярък пример за нарушаване на законодателството относно обществените поръчки и корупцията. Съдът отчита, че народният представител е дал интервюто в качеството си на заместник-председател на тази комисия, в което се е стремил да изясни ролята на своята комисия и да подчертае договорите за обществени поръчки, за които смята, че са съдържали нередности. Съдът обаче намира, че неговите коментари надхвърлят самото предаване на информация и могат да бъдат интерпретирани от широката общественост като категорично твърдение от високопоставено лице на обществена длъжност относно вината на г-жа Масларова в контекста на наказателно производство за присвояване. Затова Съдът констатира, че коментарите на говорителя на главния прокурор и на народния представител са нарушили правото на г-жа Масларова да се счита за невиновна по чл. 6 § 2 от ЕКПЧ. Съдът намира и наруше-

ние на чл. 13 от ЕКПЧ поради това, че нито едно от предложените от правителството средства за защита не може да представлява вътрешноправно средство за защита, което да е достатъчно ефективно в случая.

На 10 януари 2019 г. ЕСПЧ постанови решението си по делото **Вълкова срещу България** (жалба № 48149/09). Жалбоподателката е наследничка на дяло си, починал през 2003 г., от чието имущество тя има „запазена част“. Тя обаче не успява да получи дял от него, тъй като не успява да представи опис на имуществото. Според тълкувателно решение на ВКС от 2005 г. приемането на наследство по опис се смята за предпоставка за упражняване на правото на запазена част срещу лица, които не са законни наследници.

ЕСПЧ намира нарушение на чл. 6 § 1 от Конвенцията поради това, че прилагането на новото процесуално изискване към делото на жалбоподателката я възпрепятства да получи произнасяне от съд по предявен иск в това производство или в което и да е бъдещо производство, като се има предвид, че срокът за спазване на новото изискване е изтекъл отдавна.

Глава 5

ПРАВО НА ЗАЧИТАНЕ НА ЛИЧНИЯ И СЕМЕЙНИЯ ЖИВОТ, ЖИЛИЩЕТО И КОРЕСПОНДЕНЦИЯТА

Прилагане на специални разузнавателни средства (СРС)

На 23 май 2019 г. бе издаден и публикуван докладът на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства (НБКСРС) за 2018 г.⁷⁶ Според него през 2018 г. са били прилагани СРС по отношение на 3046 лица. Изготвени са 6099 искания за прилагане на СРС, по които съдиите са постановили 5328 разрешения и 771 отказа. Процедурите през 2018 г. по искане и прилагане на СРС са с 9.5% повече в сравнение с 2017 г. В резултат на приложените СРС са изготвени 1714 веществени доказателствени средства.⁷⁷

Най-много искания за прилагане на СРС са дошли от МВР (около 61%) и прокуратурата (34%). Намаление обаче има в исканията, дошли от Държавна агенция „Национална сигурност“ (ДАНС) – регистриран е отново спад с около 2% (4.8% за 2018 г. при 6.4% през 2017 г. и над шест пъти за периода 2014 – 2018 г.). Причините са: променените срокове за прилагане на СРС за предотвратяване на тежки умишлени престъпления по особената част на Наказателния кодекс (НК) и за защита на националната сигурност до две години, с възможност да бъде продължено до три години, и прехвърлянето на правомощия по влезлия в сила на 19 януари 2018 г. Закон за противодействие на корупцията и отнемане на незаконно придобитото имущество.

Най-често исканията за прилагане на СРС са били по адрес на: организирани престъпни групи (2741), наркотици (736), акцизни стоки (321), измама (223), кражби (163) и подкуп – 154 броя. Данните показ-

⁷⁶ Доклад на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства за извършената дейност през 2018 г., достъпен на адрес: <https://www.nbksrs.bg/images/doc/Doc3.pdf>.

⁷⁷ Пак там, с. 5.

ват, че в сравнение с предходните две години скокът на прилагане на СРС за разкриване на организирани престъпни групи е с 25%.⁷⁸

През 2018 г. издадените разрешения за прилагане на СРС са 5328 (3909 по първоначални искания и 1419 за продължаване на срока), или разрешенията са се увеличили с около 15% спрямо 2017 г. Най-много са дадени от Специализирания наказателен съд (2542), следван от окръжните съдилища в Пловдив (333), Стара Загора (258), СГС (190) и Благоевград (139). През 2018 г. по искане на главния прокурор са разрешени 24 СРС, а по искане на Върховната касационна прокуратура – 5. Апелативният специализиран наказателен съд е разрешил 32 прилагания на СРС спрямо 24 лица.

През 2018 г. са постановени откази в 771 случая, което е почти двойно по-малко спрямо 2017 г. и 2016 г., като Специализираният наказателен съд е постановил най-много откази – близо 58% от общия брой. Най-много откази са постановени по искания на ДАНС (18.7% от всички заявки на Агенцията). Следват МВР (13.4%) и прокуратурите (11.7%). От доклада става ясно, че основните причини за отказите са: „липса/недостатъчно данни за съпричастност на лицето към описаната престъпна дейност, липса на данни за наличие на организирана престъпна група, липса на мотиви за невъзможност или изключителни трудности за събиране на необходимите данни без използване на СРС, непосочване на постигнатите резултати в исканията за продължаване срока за прилагане“⁷⁹.

В резултат на прилагането на СРС са изготвени 1714 веществени доказателствени средства, с 2.6% повече от 2017 г. Съотношението между броя изготвени веществени доказателствени средства и броя лица с временно ограничени от СРС основни права е 56.3%.⁸⁰

През 2018 г. година в Бюрото са били образувани 115 преписки за проверка за правомерност в прилагането на СРС, от които 106 по сигнали на граждани и 5 самосезирания. В нито един случай Бюрото не е констатирало неправомерно прилагане на СРС.⁸¹

На 3 август 2018 г. е издадено първото решение на ВКС по дело, заведено от гражданин по чл. 2, ал. 1, т. 7 от Закона за отговорността на държавата и общините за вреди (ЗОДОВ), образувано след уведомяване на гражданин от Националното бюро, че спрямо него са

⁷⁸ Пак там, с. 12.

⁷⁹ Пак там, с. 16.

⁸⁰ Пак там, с. 18.

⁸¹ Пак там, с. 20.

били прилагани неправомерно СРС. В случая е било разрешено прилагане на СРС за деяние, което към момента на прилагане е било декриминализирано. Съдът потвърждава становището на НБКСРС и определя 4000 лв. обезщетение за неимуществени вреди.

На 20 ноември 2018 г. СГС осъжда орган, оправомощен от ЗСРС по чл. 2, ал. 1, т. 7 от ЗОДОВ да заплати 5000 лв. обезщетение за неимуществени вреди за незаконосъобразно използване на СРС. Делото е образувано по повод уведомяване на гражданин, че спрямо него са били неправомерно прилагани СРС за периода септември – декември 2013 г., констатирано при проверка на НБКСРС след самосезиране.

За 2018 г. Бюрото заключава, че ръководителите на органите, оправомощени да искат прилагане на СРС, трябва да прецизират целесъобразността на използването на СРС и да предприемат системни мерки за повишаване на административния капацитет на служителите, които пряко подготвят исканията. По-общи и законодателни мерки са необходими, за да се синхронизират разпоредбите на Закона за специалните разузнавателни средства и НПК с оглед реда и срока за унищожаване на информацията, добита чрез СРС и непослужила за изготвяне на веществени доказателствени средства; да се предвиди ред, срок и условия за унищожаване на веществени доказателствени средства, непослужили на наказателния процес; да отпадне текстовото възпроизвеждане на информацията, добита от СРС в досъдебното производство, и да се въведе единна информационна система за органите, оправомощени да искат прилагане на СРС относно лицата, спрямо които се прилагат СРС.⁸²

Принудителни евикции на роми от техните жилища

През 2019 г. не бяха направени никакви изменения на законодателството за въвеждане на принципите за необходимост и пропорционалност при принудителните евикции на лица от единствените им жилища. От такива мерки през годината бяха засегнати предимно роми, живеещи в жилища, които формално са незаконни. Присъствието на ултранационалистически формации в държавното управление бе фактор, който особено изостри проблема през първата половина на годината. В няколко провокирани или насърчени от властите антиромски акции стотици хора, включително деца, възрастни и хора с увреждания, бяха прогонени от единствените им жилища, без да им

⁸² Пак там, с. 22.

бъде осигурено никакво алтернативно настаняване.

Случаят в с. Войводиново

Сред може би най-сериозните нарушения на правата на човека през последното десетилетие бе изгонването на над 100 роми от домовете им в с. Войводиново, близо до гр. Пловдив, през януари 2019 г. То бе следствие от криминален инцидент на 6 януари 2019 г. 33-годишен командос от специалните части бе ранен по време на сбиване с двама млади роми на улица в селото. Двамата роми бяха незабавно арестувани, обвинени и осъдени в началото на април 2019 г. Те получиха условни присъди с различни срокове. Инцидентът предизвика гняв сред местното българско население. Още същия ден вечерта тълпа от местни жители започна да се събира за протест в центъра на селото. В протестите се включиха също и радикални расистки групи от Пловдив. Полицията пристигна, за да осигури обществения ред, но тя не се погрижи да защити ромите от расистките насилия, на които те станаха жертви. По сведения на пострадалите, около 22:00 часа кметът на селото отишъл в ромския квартал и поискал от всички роми да напуснат селото веднага. Няколко жители на ромския квартал извикали таксита от Пловдив и се обадили на роднини, които имали автомобили, след което напуснали селото в паника. Тези, които не могли да напуснат същия ден, трябвало да се скрият в къщите си в квартала и да напуснат селото на следващия ден. Общо около 100 роми напускат Войводиново, сред които бременни жени, деца, възрастни хора и хора с увреждания. Те намират временно убежище при роднини, приятели, в бараки и изоставени сгради в Пловдив, в селища близо до Пловдив и в други градове. Много от тях, включително и деца, са принудени да спят на пода в неотоплявани помещения по средата на зимата.

През следващите дни протестите във Войводиново продължиха с изрични призови за трайно изгонване на всички роми от селото и за събаряне на къщите им. Два дни след инцидента, на 8 януари, вице-премиерът на България Красимир Каракачанов от националистическата партия ВМРО-БНД посети селото. Там той нареди незабавно „прочистване“ на незаконните постройки във Войводиново, заявявайки: „Циганите в България станаха изключително нагли и търпимостта на българското общество се изчерпа“⁸³. В рамките на следващите два дни кметът на община Марица издаде четири заповеди,

⁸³ *Каракачанов: Циганите станаха изключително нагли*, Дарик, публикувано на 8.01.2019 г. на адрес: <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/karakachanov-ciganite-stanaha-izkliuchitelno-nagli-2141053>.

с които обяви 15 сгради в ромския квартал във Войводиново за „саморазрушаващи се“ и опасни за живота и здравето на обитателите им. Постройките бяха веднага премахнати. Сред тях бяха жилища на близките на двамата роми, обвинени в престъплението срещу командоса. Електричеството и водоснабдяването на всички останали постройки бяха прекъснати.

На 11 януари във Войводиново се проведе голям митинг с участието на действащи и запасни военни в подкрепа на пострадалия командос. Отново се скандираха антиромски лозунзи. През следващите няколко дни жители на Войводиново и футболни фенове продължиха да се събират, за да протестират срещу ромите. На 16 януари 2019 г. кметът на община Марица издаде 17 заповеди за премахване на всички жилищни постройки в ромския квартал във Войводиново. Заповедите, формулирани по идентичен начин, обявяват постройкита за незаконни и недопустими по смисъла на Закона за устройство на територията и установяват, че трябва да бъдат премахнати. Изгонените семейства намериха заповедите за премахване залепени на сградата на Община Марица в Пловдив, и в интернет, където бяха качени от Общината. Те се обърнаха към БХК за правна помощ. Всички 17 заповеди бяха обжалвани пред Административен съд (АС) – Пловдив. До края на 2019 г. той потвърди всички заповеди за премахване, без да изследва необходимостта и пропорционалността, дискриминационния характер на заповедите и положението на засегнатите лица. Няколко от решенията на АС – Пловдив бяха потвърдени и от ВАС.

В края на януари 2019 г. изгонените семейства решиха да се върнат в къщите си във Войводиново. На 1 февруари 2019 г. 34 роми подадоха молба до директора на Областната дирекция на МВР в Пловдив. Те декларираха намерението си да се върнат в селото и помолиха полицията да гарантира тяхната безопасност и безопасността на децата им. На 9 февруари 2019 г. сутринта около 30 жители на Войводиново наеха коли и таксита и пристигнаха в селото. Там ги посрещнаха полицаи, които им казаха, че не могат да влязат в домовете си, тъй като са незаконни и опасни. Малко по-късно пристигна и кметът на селото и им обясни, че не им позволява да влязат в домовете си. На въпроса за правното основание на тази забрана кметът заяви, че не се интересува от закона и че българите от селото не желаят никакви роми в селото си. Междувременно пристигнаха полиция и жандармерия. Група протестиращи от селото започнаха да се събират около църквата в близост до ромския квартал и се отправиха към него, скандирайки заплахи. Полицията и жандармерията обградиха двете групи, за да предотвратят сблъсък между тях. След няколко

часа интензивни преговори ромите бяха качени в автобус от кмета и той лично ги откара в един от пловдивските ромски квартали. На 11 февруари кметът на Войводиново каза по националната телевизия bTV: „Позицията на селото е – връщане назад няма“⁸⁴. Изгонените роми отново се озоваха на улицата, принудени да разчитат за подслон на роднини и приятели. Седемнайсет от тях подадоха заявления от свое име и от името на семействата си до Община Марица за предоставяне на общински жилища, които обаче не бяха разгледани под предлог, че общината няма никакви социални жилища.

Няколко жертви на прогонването подадоха жалба до административните съдилища с искане за спешни действия срещу забраната на кмета на Войводиново и полицията да влязат обратно в домовете си. Съдилищата отхвърлиха жалбите им с аргумента, че не могат да се намесват след прекратяване на обжалваните действия на възпрепятстване. След изчерпването на всички вътрешноправни средства за защита, на 1 април 2019 г. 56 роми от Войводиново подадоха жалба за привременни мерки пред ЕСПЧ. На 24 април 2019 г. Съдът предостави привременни мерки за 16 жалбоподатели, повечето от които деца. Той също така даде приоритет на жалбата и я комуникира с правителството. В момента делото е висящо пред ЕСПЧ. Според привременните мерки, на правителството на България е указано да предостави незабавно жилищно настаняване за 16-те жалбоподатели и да разгледа всички висящи заявления за настаняване пред Община Марица. Тези мерки не бяха изпълнени. Една година по-късно всички изгонени роми жалбоподатели обитават, както бе и през януари 2019 г., помещения или бараки, които са пренаселени, нехигиенични, често без достъп до основни комунални услуги. Някои от тях загубиха и работата си след изгонването им от Войводиново.

Случаят в гр. Габрово

През април 2019 г. в гр. Габрово избухнаха антиромски протести. Те бяха предизвикани от сбиване между етнически българи и роми в магазин на 7 април. Кадри от видеонаблюдението в магазина показват, че трима роми нападат продавач и го бият. Видеото беше широко разпространено в социалните медии. Ромите, които нападат продавача, бяха арестувани, но бяха освободени 24 часа по-късно. Това отрицателно недоволство сред българските жители в Габрово и около

⁸⁴ Кметът на Войводиново за прогонените роми: Връщане назад няма, bTV, публикувано на 11.02.2019 г. на адрес: <https://btvnovinite.bg/predavanja/tazi-sutrin/kmetat-na-vojdinovo-za-progonenite-romi-vrashtane-nazad-njama.html>.

2000 протестиращи излязоха на улиците, скандирайки антиромски лозунги през следващите няколко дни. Реакцията на Окръжния съд (ОС) в Габрово беше да постанови отново задържането на тримата ромци в ареста, но в гр. Велико Търново.

Тежковъоръжени полицейски части пристигнаха в Габрово заедно с бившия кмет на града и настоящ вицепремиер Томислав Дончев. Както той, така и другият вицепремиер Каракачанов направиха публични подстрекателски изявления, които насърчиха протестиращите. Те подпауиха няколко ромски къщи и унищожиха имущество на невинни хора. Погромът продължи няколко дни.

На 22 и 23 май 2019 г. представители на БХК и на Центъра за диалог и междуетническа толерантност „Амалие“ посетиха Габрово, за да установят последствията от безредиците. Те се срещнаха с пострадалите ромци, с представители на местната власт и с полицията. От разказите на пострадалите и от огледа на засегнатите къщи стана ясно, че няколко от единствените жилища на ромските семейства са трайно и непоправимо засегнати от палежите и вандализма. Много от техните обитатели са били принудени да прекарат студентите нощи по време на погрома на открито заедно с малолетните си деца. Няколко семейства се изнесоха трайно от Габрово в други райони на България. Впоследствие Община Габрово допълнително премахва няколко ромски постройки поради това, че са незаконни.

Въпреки извършените явни престъпления прокуратурата не повдигна никакви обвинения на лицата, които участваха в погрома.

През 2019 г. принудителни евакуации на ромци в големи количества се осъществиха в няколко други български града. На 15 април 2019 г., според съобщения в медиите, бе извършено премахване на 54 незаконно построени къщи в ромския квартал „Лозенец“ в Стара Загора. Общината твърди, че е предлагала общински жилища или парцели за строителство на законни къщи, но не е имало интерес сред засегнатите семейства. До 15 април 2019 г., по време на мандата на настоящия кмет на Стара Загора, бяха разрушени общо 172 „незаконни“ ромски къщи. Поне още 200 са били определени за събаряне, като се очаква 93 да бъдат съборени през 2020 г.⁸⁵ Разрушаването на незаконно построени къщи е станало и в Пловдив през април и декември 2019 г.⁸⁶

⁸⁵ *Събаряне на незаконни къщи в циганския квартал на Стара Загора*, публикувано на 15.04.2019 г. на адрес: <https://www.youtube.com/watch?v=KCnckdPfoa4>.

⁸⁶ *Багери и напрежение в Шекера!*, Пловдив 24 часа, публикувано на 1.04.2019 г. на адрес: <https://www.plovdiv24.bg/novini/plovdiv/Bageri-i-naprezhenie-v-Shekera-859656>; *Бабата, която багерите оставиха без дом: Отиваме директно на гробищата*, Пловдив 24 часа, публикувано на 10.12.2019 г. на адрес: <https://www.plovdiv24>.

На 12 септември 2019 г., според съобщения в медиите 38, „незаконни“ сгради са били съборени в ромския квартал „Максуда“ във Варна. От всички жители само един човек с увреждания е бил настанен в институция.⁸⁷ На 24 юли 2019 г. в Бургас са били премахнати 20 „незаконни“ къщи на ул. „Тамара“ в квартал „Комлука“. Сградите представлявали солидни тухлени къщи, изградени върху терени, предназначени за улична инфраструктура. Директорът на район „Възраждане“ Магдалена Манолова заяви, че действията са предприети след приключване на всички законови процедури. Само едно от семействата е обжалвало заповедта за премахване, но съдът се е произнесъл в полза на Община Бургас.⁸⁸ През последните няколко години Община Бургас е премахнала над 400 незаконни сгради в ромския квартал в „Горно Езерово“, квартал „Победа“ и ромската част на квартал „Меден рудник“.⁸⁹ В много случаи това са били единствените домове на техните обитатели.

В малкото случаи на обжалвания на заповедите за премахване през годината съдилищата по правило не правеха преценка на пропорционалността на намесата в правото на жилище в административните производства за премахване на незаконни строежи. Това най-ясно се илюстрира от случилото се в село Войводиново след прогонването на повече от 100 роми през януари 2019 г. (виж по-горе). Нито заповедите за премахване, нито последвалите съдебни производства отчитат по какъвто и да било начин необходимостта и пропорционалността на мерките.

Друг пример за пълна липса на каквито и да било съображения, свързани с преценка на необходимостта и пропорционалността на заповедта и на последвалите я съдебни производства, е Решение № 2046 от 9 ноември 2018 г. на АС – Бургас. Производството засяга едно от премахванията в квартал „Горно Езерово“ на община Бургас. Жалбоподателят, за чиято къща е издадена заповед за премахване от заместник-кмета, изрично твърди, че това е единственият дом на неговото 11-членно семейство и че заповедта противоречи на чл. 6, ал. 2

bg/novini/plovdiv/Babata-koyato-bagerite-ostaviha-bez-dom-Otivame-direktno-na-grobishtata-920682.

⁸⁷ *Събарят 38 незаконни постройки в ромската махала на Варна*, Днес.бг, публикувано на 12.09.2019 г. на адрес: <https://www.dnes.bg/stranata/2019/09/12/sybariat-38-nezakonni-postroyki-v-romskata-mahala-na-varna.422616>.

⁸⁸ *Бутат незаконни ромски постройки в Бургас*, Стандарт, публикувано на 24.07.2019 г. на адрес: <https://www.standartnews.com/balgariya-obshtestvo/butat-nezakonni-romski-postroyki-v-burgas-397810.html>.

⁸⁹ *Събориха 20 незаконни къщи в квартала „Комлука“*, Труд, публикувано на 24.07.2019 г. на адрес: <https://trud.bg/събориха-20-незаконни-къщи-в-квартал-ко/>.

от Административнопроцесуалния кодекс (АПК). Съдът отхвърля жалбата, заявявайки на чисто формални основания, че заповедта е издадена от компетентен орган във форма, предписана от закона, че не е имало съществени нарушения на правилата на административното производство и че материалният закон е приложен правилно.⁹⁰ И в този случай съдът не обръща внимание на аргументите на жалбоподателя, че семейството му ще бъде оставено без дом и че съдът трябва да приложи принципа на пропорционалност, залегнал в чл. 6, ал. 2 от АПК.

По същия начин, с решение от 30 октомври 2019 г. по дело № 1141/2019 г., Варненският административен съд потвърди заповед на кмета на район „Младост“ във Варна за премахване на „незаконна“ еднотажна къща на ромско семейство, построена през 1994 г. и обитавана като единствен техен дом постоянно оттогава. Съдът разглежда аргументите на жалбоподателя за нарушение на чл. 8 от ЕКПЧ, но ги отхвърля. Той твърди, че заповедта за събаряне представлява намеса в правото им на личен живот и на дом, но това е оправдано, защото фактът, че семейството живее от повече от 20 години в спорната сграда, не я превръща в законна.⁹¹

В редица скорошни решения ВАС тълкува чл. 8 от Конвенцията като предлагащи защита само в случаите, когато жалбоподателите са законни носители на ограничени вещни права или редовно плащат наема си. И в двата случая, преди да поискат защита, жалбоподателите трябва да докажат, че са спазвали стриктно закона.⁹²

Решения на ЕСПЧ срещу България за правото на неприкосновеност на личния и семейния живот, жилището и кореспонденцията

През 2019 г. ЕСПЧ постанови две решения срещу България, с които намери нарушения на чл. 8 от ЕКПЧ (право на неприкосновеност на личния и семейния живот, жилището и кореспонденцията). Едното от тях е решението по делото *Вецев срещу България* (жалба № 54558/15), постановено на 2 май 2019 г. Жалбоподателят е арестуван на 6 февруари 2015 г. и е задържан в ареста в гр. Пазарджик по подозрение в кражба. През август 2015 г. срещу него започва съ-

⁹⁰ АС – Бургас (2018). Решение № 2046 от 09.11.2018 г. по адм. г. № 1705/2018 г.

⁹¹ АС – Варна (2019). Решение № 2044 от 30.10.2019 г. по адм. г. № 1141/2019 г.

⁹² ВАС (2019). Решение № 14889 от 04.12.2018 г. по адм. г. № 7354/2018 г., 2. отг.; Решение № 1548/06.02.2019 г.; Решение № 14122 от 22.10.2019 г.

дебно производство. На 18 септември 2015 г. г-н Вецев е информиран, че брат му е починал. Веднага подава молба до съда за отпуск, за да присъства на погребението, което е трябвало да се проведе в гр. София на 26 септември 2015 г. В съдебното заседание на 25 септември 2015 г. съдът първоначално разрешава ескортиране на г-н Вецев до София. Но областната служба за охрана към Министерството на правосъдието посочва, че според вътрешните разпоредби тя може да осигури ескортиране само на задържани лица с цел да се явят пред съдебните органи. Така съдът отменя решението си и отказва да уважи молбата на г-н Вецев.

ЕСПЧ припомня, че отказ да се позволи на задържан да напусне затвора, за да присъства на погребението на роднина, представлява намеса в правото му на личен и семеен живот. Той също така уточнява, че чл. 8 от Конвенцията не гарантира на задържано лице безусловното право на отпуск за присъствие на погребение на роднина. Националните власти са длъжни да преценяват основателността на всяко подобно искане. Въпреки това Съдът упражнява надзор спрямо оспорваната мярка от гледна точка на правата, гарантирани от ЕКПЧ. В преценката за необходимостта от такава мярка Съдът приема, че съответните фактори включват: опасността на задържания и неговото поведение, естеството на въпросното престъпление, гаранциите за завръщане в затвора и възможността за алтернативни решения на конкретната молба. В настоящия случай Съдът отбелязва, че вътрешното законодателство предвижда възможността за предоставяне на отпуск само на лица, които изтърпяват лишаване от свобода в затвора, а ескортирането е ограничено до трансфери между съдебни институции, което означава, че лице в предварително задържане в досъдебно производство не може да се възползва от тези възможности, за да присъства на погребението на роднина. Поради това българските власти отхвърлят молбата на г-н Вецев на основание, че такава възможност не е предвидена във вътрешното законодателство, без да основават решението си на подробна индивидуална проверка на неговото искане и без претегляне на интересите, а именно правото на задържания на личен и семеен живот, от една страна, и необходимостта от предотвратяване на нарушаване на реда или престъпление, от друга. По тази причина Съдът намира нарушение на чл. 8 от ЕКПЧ.

Другото решение, постановено на 12 декември 2019 г., е по делото *Илиева срещу България* (жалба № 22536/11). През 2010 г. апартаментът на жалбоподателката, която живее във Велико Търново, и помещенията на компания, управлявана от нея, са претърсени от поли-

цейски служители, които не представят съдебно разрешение. Иззети са вещи от гвете места. На следващия ден Окръжен съд – Добрич одобрява протоколите от претърсванията. Като се позовава изцяло на предходната си практика по сходни дела срещу България, Съдът приема, че претърсванията на апартамента и на офиса на жалбоподателката са нарушение на нейните права по чл. 8 от Конвенцията. Върху претърсванията не е осъществен предварителен съдебен контрол и не е извършен ефективен последващ контрол, тъй като съдията само е подписал протоколите, без да изложи причини за одобряването им.

Глава 6

СВОБОДА НА СЪВЕСТИТА И РЕЛИГИЯТА

Мюсюлмани

Графити по стените на джамията в Карлово

На 1 юли 2019 г. по стените на „Куршун джамия“ в Карлово бяха забелязани обидни надписи и пречупени кръстове. Мюсюлманската общност призова Община Карлово, чиято собственост е джамията, да предприеме необходимите мерки и да не допуска поругаването на мюсюлманските светини. За случая е подаден сигнал в местната полиция.

Припомняме, че през 2013 г. Мюсюлманското изповедание започна съдебно дело за възстановяването на джамията като собственост на мюсюлманската общност. Тогава, начело с кмета на общината, група националисти протестираха срещу този акт на изповеданието.

Нападение срещу сградата на Главното мюфтийство в София

На 4 юли 2019 г. вечерта сградата на Главното мюфтийство в столицата стана обект на ислямophobic нападение от неизвестно лице, което потроши стъклата на партера на сградата с камъни. Вандалската проява става пред очите на десетки свидетели и е заснета от охранителните камери. Пострадали от инцидента няма. След нападението лицето побягва в неизвестна посока. Това е поредното посегателство срещу сградата на изповеданието. Мюсюлманското изповедание настоява случаят да бъде разследван като престъпление от омраза, а не просто като хулиганска проява.

Декларация на Висшия мюсюлмански съвет

На 7 май 2019 г. Висшият мюсюлмански съвет – централният колективен ръководен орган на Мюсюлманското изповедание, изрази тревогата си от зачестилата през последните месеци практика на следствените органи да призовават като свидетели мюфтии, имами и ръководства на мюсюлмански настоятелства като свидетели по следствени дела въз основа на набеждаващи жалби и сигнали. Подобни случаи на сигнали и жалби бяха подавани многократно от най-различни лица, но в резултат на следствени действия останаха безрезултатни. Проблемът не е в призоваването, а в начина на призоваването и цялостния подход към призоваването, което събужда травми от миналото и в известна степен дискредитира призованите и поражда недоверие към структурите на Мюсюлманското изповедание. Висшият мюсюлмански съвет призова компетентните институции към по-разумни, мъдри и добронамерени действия, съответстващи на чувствителността на темата.

„Свидетелите на Йехова“

„Свидетелите на Йехова“ в България се ползват с относителна свобода да извършват своята религиозна дейност и не са срещали сериозни проблеми в това отношение през 2019 г. Не са констатирани пречки при регистрирането на нови подразделения, не са имали проблеми с общинските власти в местата, където най-скоро са установили своята дейност. Проблеми обаче възникнаха с някои нови изменения на законодателството, както и с противозаконни практики на властите на местно ниво спрямо представители на вероизповеданието.

Законодателство

От 1 януари 2019 г. влязоха в сила измененията в новия Закон за вероизповеданията. Едно от тях изисква всички религиозни организации да регистрират в Дирекцията за вероизповеданията свещенослужителите на ръководни длъжности. Конституцията на България, правото на Европейския съюз (ЕС) и ЕКПЧ не позволяват на държавата да изисква от лицата, които законно пребивават в страната, да уведомяват властите за своята религиозна принадлежност и дейност. ЕСПЧ е постановил няколко решения, според които подобна намеса от страна на държавата е нарушение на чл. 9 от Конвенцията.

Ограничения от страна на властите на местно ниво

„Свидетелите на Йехова“ са срещали определени ограничения по време на практиката си да проповядват вярата си и да привличат свои последователи на публични места. Причината за тези ограничения са били религиозна нетърпимост и негативни фалшиви новини в медиите. В много от тези случаи ограниченията са били упражнявани или от официалните власти, или от представители на обществеността. Няколко общински власти приемат и прилагат противозаконни местни наредби, ограничаващи правото да се изразява публично нечия вяра. В няколко случая „Свидетелите на Йехова“ оспориха тези наредби, а съдилищата постановиха положителни решения за защита на свободата на религията.

На 5 януари 2019 г. в Кюстендил трима представители на „Свидетелите на Йехова“ разговарят с граждани на улицата за тяхната вяра, използвайки преносима количка с литература. Полицейски служители ги спират и изискват официално разрешение за количката, макар че законът не изисква подобно разрешително. Тъй като Свидетелите на Йехова не разполагат с такова, полицаите иззели количката. Същите Свидетели на Йехова се завръщат по-късно през деня с друга количка с литература. На място идва общински служител с друг неидентифициран мъж, който обидил Свидетелите на Йехова заради религиозните им убеждения. Свидетелите на Йехова се обаждат в полицията, но служителите позволяват на общинския служител по сигурността да из земе втората количка заедно с нейното съдържание. След като Свидетелите на Йехова подават жалба в прокуратурата, прокурорът стига до заключението, че Свидетелите на Йехова не са извършили престъпление, и нарежда да им върнат количките и литературата.

На 5 април 2019 г. в Търговище, докато три представителки на „Свидетелите на Йехова“ разказват за вярата си, общински служители се позовават на общинска наредба, забраняваща „реклама“ на всякакви религиозни организации, и ги предупреждават, че нарушават наредбата, както и че ще бъдат глобени, ако Общината някога получи поредна жалба срещу тях.

На 27 април 2019 г. в Търговище мъж препятства две представителки на „Свидетелите на Йехова“ да проповядват вярата си на други граждани. Той се обажда в полицията и не позволява на Свидетелите на Йехова да напуснат мястото, докато не пристигнат полицейските служители. Жените обясняват на полицаите целта на

своята дейност. Служителите подготвят писмено предупреждение за една от Свидетелите на Йехова за нарушаване на обществения ред и заплашват, че ако получат поредна жалба срещу нея, тя ще бъде арестувана.

На 10 май 2019 г. в Търговище началникът на отдела за проверка се обръща към двамата Свидетели на Йехова, които използват преносима количка с литература, докато разговарят с други граждани за вярата си. Служителят нарежда те да махнат количката, като твърди, че нарушават закона, но без да уточни кой закон, и иска от тях да платят данък.

На 6 август 2019 г. в гр. Добрич трима Свидетели на Йехова публично разказват за своята вяра, когато млад мъж се приближава и след това започна да ги атакува грубо, заплашвайки да се обади в полицията и на медиите. Двайсет минути по-късно Мирослав Дончев от политическа партия „Възраждане“ пристига, твърдейки, че е журналист, който е получил множество жалби. Той ги обвинява в кражба на имоти, твърди, че са опасна секта, и казва, че много Свидетели на Йехова са умрели поради отказ на кръвопреливане. Г-н Дончев настоява да си тръгнат, заплашвайки, че ще гойдат други хора и няма да им е толкова приятно.

Образът на „Свидетелите на Йехова“ в медиите

Някои медици продължават да обвиняват „Свидетелите на Йехова“ в подстрекателство към самоубийство, изнудване на възрастни хора с имоти и привличане на деца в риск далеч от техните семейства. Обвиненията им се основават на фалшиви новини, които носят след себе си негативно обществено мнение, тормоз и материални щети. Три решения на ВКС констатира, че телевизия СКАТ и вестник „Всеки ден“ умишлено разпространяват лъжи за „Свидетелите на Йехова“. Въпреки това няколко онлайн издания през годината разпространиха обидни и клеветнически материали срещу „Свидетелите на Йехова“.

Три решения на ВКС през годината защитава свободата на изповядване на религия на „Свидетелите на Йехова“, както и тяхната репутация. През 2014 г. телевизия СКАТ започна да излъчва новинарски репортажи и телевизионни програми, които клеветят „Свидетелите на Йехова“. На 9 февруари 2015 г. „Свидетелите на Йехова“ подават жалба до ОС в Бургас за неимуществени вреди от телевизия СКАТ и нейните журналисти заради тази реч на религиозна омраза. На 18 март 2019 г. ВКС реши в полза на „Свидетелите на Йехова“, като зая-

ви, че изявленията на телевизия СКАТ са клеветнически и надхвърлят правото на свобода на изразяване, като по този начин представляват незаконно поведение. Съдът осъжда СКАТ да заплати имуществени и неимуществени вреди и всички съдебни разноски.

През ноември 2012 г. два вестника публикуваха клеветнически статии за „Свидетелите на Йехова“. „Свидетелите на Йехова“ пишат писма и до двата вестника, в които искат официално сваляне на материалите. Един от тях – „Всеки ден“, отказва да изпълни искането. Свидетелите завеждат гражданско дело в Софийския районен съд срещу собствениците New Media Group. След като губят делото във всички съдилища от по-ниско ниво, „Свидетелите на Йехова“ обжалват пред ВКС. На 26 март 2019 г., основавайки решението си на предишното си решение по делото срещу телевизия СКАТ, ВКС се произнесе в полза на „Свидетелите на Йехова“ и им присъди обезщетение.

На 17 април 2011 г. в град Бургас тълпа от 60 лица, предимно от политическа партия ВМРО-БНД, нападна „Свидетелите на Йехова“ по време на ежегодното почитане на Мемориала на смъртта на Христос (най-свещеното събитие за „Свидетелите на Йехова“) на местно ниво. Няколко свидетели бяха ранени. „Свидетелите на Йехова“ внесоха иск в Бургаския окръжен съд срещу осем от извършителите. Съдът раздели иска на шест различни дела, а през 2017 г. съдът осъди извършителите, включително Георги Дракалиев, местен лидер на ВМРО-БНД. Всички решения бяха потвърдени при обжалване, с изключение на делото срещу г-н Дракалиев. Един от пострадалите при нападението обжалва това решение и на 20 март 2019 г. ВКС осъди г-н Дракалиев за отговорен за нападението като един от организаторите на протеста. Съдът го осъди да заплати имуществени и неимуществени вреди и всички съдебни разноски.

Антисемитизъм

На 22 април 2019 г. лидерът на Българския национален съюз Звездомир Андронов участва в предаването „Лице в лице“ по bTV. Новоучреденият с тяхно участие съюз „Крепост Европа“, беше подробно представен в предаването, както и неговите цели да „ликвидира влиянието на марксизма, ционисткото лоби, масонството, левите партии и организации и джихадистките групи“. След предаването над десет организации, сред които организацията на евреите „Шалом“, Централният израелтянски духовен съвет, Сдружение за човешки права „Маргиналия“, фондация ГЛАС и БХК, заявиха, че направените

от Андронов твърдения, че „цигани, турци, арменци и евреи са гости в България и ако са добри гости, могат спокойно да живеят тук“, проповядват и подбуждат към дискриминация, основана на раса, народност и етническа принадлежност, и са в директно нарушение на чл. 162 от НК на Република България. Тези смущаващи ксенофобски изказвания заимстват от нацистката концепция за чистотата на кръвта и понятието за свръхчовеци и низши раси. Те са в нарушение и на чл. 10, ал. 5 и 6 от Закона за радиото и телевизията за недопускане на предавания, внушаващи нетърпимост между гражданите, и такива, които противоречат на добрите нрави, подбуждайки към ненавист въз основа на расов, полов, религиозен или национален признак. Организацията също така определиха като „изключително неприемливо“ решението на bTV Media Group да даде трибуна в национален ефир на лице от групировката Български национален съюз, чиито тези внасят разделение в българското общество. Организацията сезираха Комисията за защита от дискриминация за ксенофобски изказвания в предаване. Предстои Комисията да обяви решението си.

Глава 7

СВОБОДА НА ИЗРАЗЯВАНЕ

Свободата на изразяване в България е в състояние на свободно падане. Изминалата година беше белязана от тежък политически натиск върху журналисти и медиуми, както и от поредния опит за оптомояване на обществените медиуми. Близките до властта издания продължиха да бъдат възнаграждавани от управляващите чрез договори за реклама и отразяване. Наложеният се олигархичен модел на медийна собственост засили смразяващия ефект върху журналистите. Фалшивите новини и очернящите кампании, водени от медиуми бухалки и насочени към критици на властта, станаха част от новото „нормално“.

Обща картина

България продължи да е страната с най-несвободни медиуми в ЕС и Западните Балкани. Страната ни запази 111-о място от общо 180 страни в Индекса за свобода на изразяване на „Репортери без граници“ (RSF).⁹³ За сравнение, през 2006 г. България заемаше 35-а позиция в индекса. В доклада на RSF се посочва, че България е обект на постоянни критики заради ендемична корупция и неефективност на съдебната система, а журналистите са мишени както на организираната престъпност, така и на властите. Контролът на олигарси и политици върху медиите също е изтъкнат като основен проблем, а като пример за монополизиране на пазара е посочена концентрацията на медиуми в ръцете на бизнесмена и депутат от ДПС Делян Пеевски.

През октомври генералният секретар на RSF Кристоф Делор се среща с президента Румен Радев, за да обсъдят кризата със сво-

⁹³ Репортери без граници (2019). *Световен индекс за свобода на изразяване*, достъпен на: <https://rsf.org/en/ranking>.

бодата на медиите в страната.⁹⁴ Делоар каза, че България е попаднала в „медийната гражданска война“, и окачестви ситуацията като „абсолютно ужасяваща; вероятно никога не е била толкова зле, колкото сега“. През декември Делоар се срещна и с премиера Бойко Борисов, след близо три години опити от страна на RSF такава среща да се състои.⁹⁵

Според доклада Media Sustainability Index (Индекс за медийна устойчивост) на международната организация IREX, българската медийна среда покрива минималните критерии за устойчивост.⁹⁶ Показателят на България за медийна устойчивост за 2018 г. е 1.89 от възможни 4.00 точки. По отношение на свободата на словото страната регистрира спад от 2.19 на 2.02 точки. Спадът е обяснен като резултат от общата слабост на върховенството на закона в страната, силната автоцензура сред журналистите, както и използването на медиите като проводници на интересите на собствениците им.

През май международният Комитет за защита на журналистите (CPJ) предупреди за тормоз и заплахи над българските медиите.⁹⁷ Материалът поставя на фокус кампаниите за очерняне на отделни журналисти и медиите, като констатира зависима медийна среда, наличие на политически, административен и икономически натиск и заплахи.

Зависимости, натиск

През годината отново бяхме свидетели на разнообразни форми на натиск и заплахи срещу медиите и журналистите. Един от най-емблематичните случаи бе свързан с Българското национално радио (БНР). През септември беше направен опит да бъде отстранена от ресор „Правосъдие“ и свалена от ефир журналистката в програма „Хоризонт“ на БНР Силвия Великова – заради критичното ѝ отношение към прокуратурата и в частност – към избора на нов главен

⁹⁴ „Репортери без граници“: България е попаднала в ситуация на „медийна гражданска война“, Капитал, 18.10.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3978241/>.

⁹⁵ „Репортери без граници“ не приеха твърдението на властта, че медиите работят свободно, Капитал, 03.12.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/4000359/>.

⁹⁶ IREX (2019). *Индекс за медийна устойчивост*, достъпен на: <https://www.mediasustainabilityindex.org/?country=BG&year=2019>.

⁹⁷ CPJ (2019). *Bulgaria's press navigate harassment, threats in pursuit of stories*, достъпен на: <https://cpj.org/blog/2019/05/bulgaria-vikoria-marivona-threat-murder-investigative-reporting.php>.

прокурор.⁹⁸ „В сряда генералният директор ме извика в Борисовата градина [...] и тогава ми каза, че има натиск за свалянето ми от ефир, защото съм критикувала процедурата за избор на Иван Гешев за главен прокурор. Четирима души му се обадиха, познавала съм ги, но не можел да ми ги каже, защото не можел да го докаже. Каза ми още, че го заплашвали, че ако не ме махне от ефир, ще съсият радиото, че децата му ще останат гладни, а той няма да си намери работа“, разказа Великова.⁹⁹

Безпрецедентно БНР изключи предавателите на радиостанцията за пет часа, след като журналистите от радиото отказаха да приемат отстраняването на Великова.¹⁰⁰ Спирането на ефирното излъчване на БНР е знак за уязвимост на редакционната независимост, отбеляза в становище Съветът на Европа.¹⁰¹ Ситуацията се разви до мащабен скандал и протести вътре и извън радиото. Великова бе върната като водеща, възстановен бе и ресорът, който покрива, но беше обявено, че в него ще бъде назначен и втори човек, който да осигурява „плюрализъм“.¹⁰² В крайна сметка през октомври директорът на БНР Светослав Костов беше уволнен от СЕМ¹⁰³, като през януари 2020 г. на позицията беше назначен Ангон Балтаков, с опит в медийни компании като Си Ен Ен и „Асошейтед Прес“.¹⁰⁴

През 2019 г. обект на серия атаки беше сайтът „Биволъ“. През юни стана ясно, че е образувано прокурорско производство по анонимен сигнал срещу Асен Йорданов и Атанас Чобанов от медия-

⁹⁸ *Замлъкването на „Хоризонт“*, Капитал, 19.09.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3965662/>.

⁹⁹ Пак там.

¹⁰⁰ АЕЖ – България (2019). *Позиция Съветът на Европа: Спирането на БНР е насочено срещу редакционната независимост*, 24.09.2019 г., достъпна на: <http://new.aej-bulgaria.org/council-of-europe-bnr/>.

¹⁰¹ Council of Europe (2019). *Позиция Suspension of Bulgarian National Radio Broadcasts Points to Vulnerability of Editorial Independence*, 14.11.2019, достъпна на: https://www.coe.int/en/web/media-freedom/detail-alert?p_p_id=sojdashboard_WAR_coesojportlet&p_p_lifecycle=0&p_p_col_id=column-4&p_p_col_pos=2&p_p_col_count=3&sojdashboard_WAR_coesojportlet_alertId=51950903.

¹⁰² *Славия Великова е върната в ефира на БНР, случаят стигна до Брюксел*, Капитал, 13.09.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3962910/>.

¹⁰³ *СЕМ единодушно уволни директора на БНР Светослав Костов, той ще води дело*, Свободна Европа, 17.10.2019 г., достъпна на: <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30221488.html>.

¹⁰⁴ *Глътка надежда за БНР*, Капитал, 24.01.2020 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/4019965/>.

та.¹⁰⁵ През август Специализираната прокуратура издаде европейска заповед за разследване срещу Чобанов, а Асоциацията на европейските журналисти – България (АЕЖ – България) обяви, че наблюдава с повишено внимание действията на прокуратурата, които могат да застрашат свободата на словото.¹⁰⁶

Продължи и натискът срещу издатели и журналисти от критичната към властта медийна група „Икономедиа“. С решение на СГС журналистът от „Капитал“ Росен Босев бе осъден на глоба от 1000 лв. по наказателно дело, заведено от бившия председател на Комисията за финансов надзор Стоян Мавродиев. Съдията докладчик по делото Петя Крънчева е била обект на серия критични публикации с автор Босев. „Отказът на съдия Крънчева да си направи отвод, въпреки обективното основание за съмнение в нейната безпристрастност, създава впечатление, че процесът е превърнат в средство за саморазправа“, коментира АЕЖ – България.¹⁰⁷ През юни Спецпрокуратурата проведе показна акция в офиси на фирми, в които съсобственик е създателят на „Капитал“ Иво Прокопиев, с което реанимира разследване от 2012 г.¹⁰⁸

През юли СЕМ избра Емил Кошлуков за генерален директор на БНТ.¹⁰⁹ Още при назначаването му за временно изпълняващ длъжността през април АЕЖ – България протестира остро срещу решението, изтъквайки стажа на Кошлуков в телевизия „Алфа“ на партия „Атака“: „Този избор оставя съмнение, че позицията на генералния директор на обществената медия е зависима от интересите на управляващата коалиция, от която тази партия е част“¹¹⁰. Същевременно в края на годината стана ясно, че бюджетът на БНТ за 2020 г. ще е

¹⁰⁵ *Как се режат рогата на „Биволъ“*, Капитал 14.06.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3924999/>.

¹⁰⁶ АЕЖ – България (2019). *АЕЖ – България наблюдава с повишено внимание действията на прокуратурата, които могат да застрашат свободата на словото*, 02.08.2019 г., достъпна на: <http://new.aej-bulgaria.org/aej-българия-наблюдава-с-повишено-вни/>.

¹⁰⁷ АЕЖ – България (2019). *Позиция Присъдата срещу Росен Босев е саморазправа с журналист*, 30.05.2019 г., достъпна на: <http://new.aej-bulgaria.org/присъдгана-срещу-росен-босев-е-самораз/>.

¹⁰⁸ *Показна акция в офиси на Иво Прокопиев реанимира разследване от 2012 г.*, Капитал, 12.06.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3924349/>.

¹⁰⁹ *Очаквано СЕМ избра Емил Кошлуков за генерален директор на БНТ*, Капитал, 05.07.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3934502/>.

¹¹⁰ АЕЖ – България (2019). *Назначаването на Емил Кошлуков начело на БНТ е удар срещу обществената телевизия*, 24.04.2019 г., достъпна на: <http://new.aej-bulgaria.org/24042019/>.

колкото дълговете ѝ – около 70 милиона лв.¹¹¹

През март Комисията за защита на конкуренцията разреши на братята Кирил и Георги Домусчиеви да купят „Нова телевизия“. След безпрецедентната забрана за покупка от страна на фонда PPF на чешкия милиардер Петър Келнер, този път регулаторът произведе скоростно одобрение.¹¹² Анализатори коментираха, че с покупката на „Нова телевизия“ се затяга медийната хватка на ГЕРБ.¹¹³ Броени дни след смяната на собствеността беше обявено, че директор „Новини и актуални предавания“ на медията става Миляна Велева, работила в ТВ7 и Канал 3, и двете свързвани с Делян Пеевски.¹¹⁴ Тези процеси доведоха до поредица напускания или уволнения на ключови за медията хора, включително на популярните разследващи журналисти Миролюба Бенатова и Генка Шикерова.¹¹⁵

Така „Нова телевизия“ спря разследването „Война за трупове“, което впоследствие Генка Шикерова публикува заедно с Антикоруptionния фонд и Полина Паунова от „Свободна Европа“, доказващо политическа връзка в мащабна злоупотреба с държавни средства при обезвреждането на животински трупове.¹¹⁶ Шикерова и Паунова, заедно със Силвия Великова, бяха отличени с Голямата награда в наградите „Човек на годината“ на БХК.

Законодателство

В началото на 2019 г. парламентът прие поправките в Закона за защита на личните данни (ЗЗЛД).¹¹⁷ Предвидени бяха десет критерия, на базата на които ще се преценява дали има баланс между свободата

¹¹¹ *Бюджетът на БНТ за 2020 година е колкото дълга ѝ*, Капитал, 05.12.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/4001652/>.

¹¹² *Очаквано КЗК разреши сделката за „Нова тв“ на братя Домусчиеви*, Капитал, 22.03.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3408486/>.

¹¹³ *Домусчиев затяга медийната хватка на ГЕРБ с покупката на „Нова“*, Капитал, 22.02.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3394192/>.

¹¹⁴ *Кадър на Пеевски поема новините в „Нова тв“*, Капитал, 25.04.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3425294/>.

¹¹⁵ *Нова ТВ прекрати договорите на Миролюба Бенатова и Генка Шикерова*, Mediapool.bg, 12.06.2019 г., достъпна на: <https://www.mediapool.bg/nova-tv-prekrati-dogovorite-na-mirolyuba-benatova-i-genka-shikerova-news294424.html>.

¹¹⁶ *Преди чумата: разследването на Генка Шикерова, което Нова телевизия не излъчи*, Свободна Европа 07.08.2019 г., достъпна на: <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30097724.html>.

¹¹⁷ *Закон за изменение и допълнение на Закона за защита на личните данни (2019)*, достъпен на: <https://www.parliament.bg/bills/44/802-01-27.pdf>.

на изразяване и правото на защита на личните данни – които експертите нарекоха твърде обтекаеми и субективни.¹¹⁸ През февруари президентът Радев наложи вето на закона, с мотив създаване на ненужна свръхрегулация и ограничение.¹¹⁹ През ноември Конституционният съд обяви критериите за противоконституционни.¹²⁰

През март група онлайн медии обявиха, че т.нар. „Закон Пеевски“¹²¹ застрашава сериозно съществуването им.¹²² Приетият в края на 2018 г. закон задължава медиите да предоставят на държавата данните на лица, които са дали минимални суми от порядъка на няколко лева, което може да доведе до обезсърчаване на дарителите, представлява административен товар и като цяло застрашава устойчивостта на независимите медии; освен това законът предвижда изключително висок размер на санкциите.¹²³ Експерти коментираха, че законът е насочен срещу „всеки, дръзнал да има електронно издание“¹²⁴.

Качество

През 2019 г. бе ударено ново гръно в качеството на медиите. През есента близкият до властта сайт ПИК публикува интимни снимки на приятелката на кандидатката за кмет на София от „Демократична България“ Борислав Игнатов.¹²⁵ „Сайтът ПИК се е превърнал в

¹¹⁸ *От гласуването в пленарна зала зависи дали депутатите ще наложат цензура на медиите или ще направят подходящ баланс между основните права*, 18.01.2019 г., Блог на „Програма Достъп до Информация“, достъпна на: <http://blog.aip-bg.org/publications/1084>.

¹¹⁹ *Президентът наложи вето на закона за защита на личните данни*, Dnevnik.bg, 04.02.2019 г., достъпна на: <https://www.dnevnik.bg/3385238/>.

¹²⁰ *Конституционният съд отмени текст за защита на личните данни в журналистиката*, Капитал, 17.11.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3993166/>.

¹²¹ *Закон за задължителното депозиране на печатни и други произведения и за обявяване на разпространителите и доставчиците на медийни услуги (2018)*, достъпен на: <http://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?sessionId=D83A2A2BA3EEF2DD315B97A555279AE8?idMat=131640>.

¹²² *Онлайн медии срещу „закона Пеевски“*, Капитал, 06.03.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3400344/>.

¹²³ *АЕЖ – България (2018). Позиция АЕЖ – България призова президента да наложи вето на медийния закон на Пеевски, Кръстева, Цонев и Халид*, 13.11.2018, достъпна на: <http://www.aej-bulgaria.org/bul/p.php?post=10098&c=340>.

¹²⁴ *Медийният закон на Пеевски е срещу всеки, дръзнал да има електронно издание*, Dnevnik.bg, 01.07.2019 г., достъпна на: <https://www.dnevnik.bg/3932060/>.

¹²⁵ *ПИК-ът на отровената среда*, Капитал 13.09.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3962651/>.

официоз, засипващ с компромати всички критици на властта. [...] Съществуват данни за финансова мотивация от управляващите към сайта, който разпространява клевети и порнографско съдържание“, обяви по повод на АЕЖ – България.¹²⁶

През годината станахме свидетели на редица случаи на нарушаване на етичните стандарти от страна на медиите. Един от най-емблематичните беше свързан с разкриване на лични данни на непълнолетен ученик, разследван за радикализация.¹²⁷

Медиите продължиха да дават безкритична трибуна на словото на омразата.¹²⁸ През март група организации, включително БХК, се присъединиха към меморандум за борба с езика на омразата и дискриминацията.¹²⁹

Като позитивно развитие през 2019 г. може да се отбележи стартирането на новинарската дейност за България и Румъния на Радио „Свободна Европа“, което проведе серия знакови разследвания през годината.¹³⁰ Според Полина Паунова от „Свободна Европа“ обаче подобна работа би била невъзможна в изцяло българска медия. „Трябват средства и независимост“, подчертава тя.¹³¹

Решение на ЕСПЧ срещу България за правото на свобода на изразяване

На 18 април 2019 г. ЕСПЧ постанови решението си по делото *Ифандиев срещу България* (жалба № 14904/11). Жалбоподателят е

¹²⁶ АЕЖ – България (2019). *Позиция АЕЖ обявява инициатива #Без Порно Журналистика*, 07.09.2019 г., достъпна на: <http://new.ajej-bulgaria.org/pornjournalism/>.

¹²⁷ *Започна публичен линч над задържаното за тероризъм дете*, Капитал 10.06.2019 г., достъпна на: <https://www.capital.bg/3923292/>.

¹²⁸ АЕЖ – България (2019). *Позиция АЕЖ – България: Езикът на омразата няма място в съвременното българско общество*, 13.03.2019 г., достъпна на: <http://new.ajej-bulgaria.org/езикът-на-омразата-няма-място/>.

¹²⁹ БХК (2019). *Позиция БХК подписа меморандум за сътрудничество с организацията на евреите в България „Шалом“*, 12.03.2019 г., достъпна на: <https://www.bghelsinki.org/bg/news/bhk-podpisa-memorandum-za-sytrudnichestvo-s-organizacijata-na-evreite-v-bylgarija-shalom>.

¹³⁰ *Радио Свободна Европа обявява лидерите на новинарските си програми в България и Румъния*, 21.09.2018 г., Rferl.org, достъпна на: <https://pressroom.rferl.org/a/rfe-rl-names-leadership-for-romania-bulgaria-news-services/29502774.html>.

¹³¹ CPJ (2019). *Bulgaria's press navigate harassment, threats in pursuit of stories*, достъпен на: <https://cpj.org/blog/2019/05/bulgaria-vikoria-marivona-threat-murder-investigative-reporting.php>.

публицист, който през 2003 г. публикува книга със заглавие „Сянката на Цион“. В нея развива конспиративни теории, фокусирани върху юдаизма, ционизма, масонството и тяхното влияние върху световната история. В един от пасажите той изброява няколко лица, свързани с масонството и тайните служби, сред които е и това на виден синдикалист в България. Последният завежда гражданско дело срещу жалбоподателя и той е осъден да му плати 15 000 лв. за неимуществени вреди, които след начислената лихва за забава и разноските стават 31 549.

ЕСПЧ намира нарушение на чл. 10 от Конвенцията поради прекомерно високия размер на обезщетението, което българските съдилища присъждат за твърдения, които, макар и неприемливи, не са особено скандални, шокиращи и клеветнически. Според Съда, независимо дали намесата на националните власти в правото на жалбоподателя на свобода на изразяване е оправдана по принцип, подобна прекомерна санкция е явно непропорционална на преследваната легитимна цел.

Глава 8

СВОБОДА НА СДРУЖАВАНЕ

През 2019 г. свободата на сдружаване в България бе една от сферите, в които се наблюдаваше значителен регрес. Той започна още през 2018 г. с кампанията срещу гражданските организации – поддръжници на Истанбулската конвенция, и продължи със серия очернящи кампании срещу тях, както и срещу други проевропейски граждански сдружения, с предложения за закриване на регистрирани нестопански организации и с тормоз и отказ от регистрация на организации на македонците в България.

През цялата 2019 година националистически и проправителствени медийни и обществени кръгове с активната поддръжка на националистическите партии – членки на правителствената коалиция, продължиха да предприемат серия от яростни атаки срещу проевропейските неправителствени организации и техните международни донори. Те бяха обозначавани като „соросиди“, „безродници“ и „национални предатели“, а правителствените институции бяха периодично подканвани да прекъснат всякакви връзки с тях и дори да ги забранят. Контактите на много от тях, включително на БХК, с различни правителствени институции в резултат бяха силно ограничени. През януари 2020 г. 62 неправителствени организации подписаха писмо до вицепрезидента на ЕК Дубравка Шуйца, както и до други комисари, в което изразиха загриженост от новата вълна от атаки срещу проевропейското гражданско общество в България, започнали от есента на 2019 г. във връзка с активирането на консервативни обществени кръгове за противодействие срещу новоприетия Закон за социалните услуги. Подписалите писмото посочиха специфичната насоченост на кампанията срещу неправителствените организации, които предоставят услуги по реда на този закон. Според подписалите писмото кампанията цели дискредитирането на последните като

агенти на чуждо влияние, което подкопава националните ценности. Те призоваха европейските институции да заявят подкрепата си за проевропейското гражданско общество в България и да подтикнат българското правителство „да се противопостави на кампаниите на вражда, които поставят под въпрос необходимостта от организации на гражданското общество“.¹³²

В края на септември и през октомври обект на националистически атаки стана реформаторският Съюз на съдиите в България. Поводът за това бе предсрочното освобождаване на затворник от Австралия, излежаващ присъда за убийство, от състав на САС, в който председател бе председателят на Съюза на съдиите, а докладчик по делото – активен член на същата организация. Двамата съдии бяха публично обвинени в конфликт на интереси, тъй като единият от тях в миналото е бил награждаван от БХК, а другият е допринесъл за Годишния доклад на организацията за 2016 г. В частта за независимостта на съдебната власт. На свой ред председателят на БХК представи кратка характеристика на лишения от свобода по делото за предсрочно освобождаване на първа инстанция, която засягаше страничен на предмета на делото въпрос – за дейността на председателстваната от лишения от свобода организация, и в която не се вземаше никакво отношение към неговото поправяне. Две от националистическите партии – членки на правителствената коалиция, „Атака“ и ВМРО, организираха митинги пред Съдебната палата, в които публично заклеиха съдиите от съдебния състав и поискаха тяхната оставка. Те изрично обвързаха тяхното решение по конкретното дело с членството им в Съюза на съдите. Наред с това участници в митинга на партия „Атака“ поискаха предаване на съд на БХК по чл. 105 от Наказателния кодекс „за шпионаж и услуга на чужда държава“.¹³³ В началото на октомври партия „Атака“ внесе законопроект, с който предложи пълна забрана на магистратите да членуват в професионални организации.¹³⁴ По същото време двете други националистически партии – членки на правителствената коалиция, ВМРО-БНД и НФСБ, внесоха законопроект, който предвижда ограничаване на чуж-

¹³² Писмото е достъпно на английски език на: http://bcnl.org/uploadfiles/documents/EU%20letter_62%20Bulgarian%20CSOs.pdf.

¹³³ „Атака“ иска оставката на Калпакчиев и разследване на БХК, публикувано на 24.09.2019 г. на адрес: <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/ataka-iska-ostavkata-na-kalpakchiev-i-razsledvane-na-bhk-snimki-2188986>.

¹³⁴ „Атака“ предлага забрана на магистратите да членуват в професионални организации, публикувано на 04.10.2019 г. на адрес: <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30199078.html>.

дестранното финансиране на магистратски организации само до ЕС и Норвежкия финансов механизъм.¹³⁵ Законопроектите не бяха разглеждани от парламента до края на годината. На свой ред бившият главен прокурор Никола Филчев заяви по националната телевизия: „Съюзът на съдиите е съюз от сравнително малко хора. Техните ръководители са комплексирани хора и имат една важна задача – да провеждат идеите на Сорос тук срещу „справедливо“ възнаграждение. Те наричат това „борба за евро-атлантическите ценности“. Всичките се хранят в последна сметка от парите на Сорос. Това е една сложна система от неправителствени организации, които провеждат неговите идеи. Съюзът на съдиите е най-яркият пример“.¹³⁶

Във връзка с кампанията срещу Съюза на съдиите и конкретния съдебен състав, постановил решението, на атака бе подложен и БХК. В края на септември двама членове на ръководството на ВМРО-БНД, Ангел Джамбазки, евродепутат и заместник-председател на партията, и Александър Сиди, депутат в българския парламент, изпратиха писмо до главния прокурор с искане да се забрани БХК заради „недопустима намеса в съдебната власт и за антибългарска дейност“. Според тях организацията осъществявала антигържавна дейност с това, че организираше „семинари за съдии, прокурори и следователи, част от които след това решават съдбите на доказани престъпници“. От друга страна, организацията БХК осигурявала процесуалната защита на определени лица по дела, председателствани от същите тези магистрати, на които е провеждала обучения. Така „по заобиколен начин“ се нарушавал принципът на безпристрастност на част от магистратите.¹³⁷ Няколко дни по-късно единият от подписалите писмото – депутатът Сиди, заяви: „Лицемерното, нагло и арогантно поведение на Кънев и хората му, които с потни ръчички броят хонорарите от поредното дело срещу родината им, които се изхранват от всякакви грантове, платени от незнайно какви фондации, в чийто интерес безспорно не е силна България, трябва да бъде спряно

¹³⁵ Законопроектът е наличен на адрес: <https://www.parliament.bg/bills/44/954-04-160.pdf>.

¹³⁶ Никола Филчев: *Съюзът на съдиите, Калпакчиев и БХК се хранят от парите на Сорос и олигарха Прокопиев*, публикувано на 29.09.2019 г. на адрес: http://www.pan.bg/view_article-6-495740-en-nikola-filchev-syjuzyt-na-sydiite-kalpakchiev-i-bhk-sehranyat-ot-parite-na.html.

¹³⁷ ВМРО иска от Цацаров да прекрати дейността на БХК заради недопустима намеса в съдебната система на България, публикувано на 30.09.2019 г. на адрес: <http://www.vmro.bg>.

НЕЗАБАВНО!“¹³⁸

Предложението на депутатите от ВМРО предизвика вълна от възмущение сред български и международни неправителствени организации. Още на следващия ден 42 международни правозащитни организации се подписаха под декларация, осъждаща остро атаката срещу БХК и призоваваща българското правителство „да се придържа към своите международни задължения в сферата на свободата на сдружаване и другите основни човешки свободи, като незабавно прекрати заплахите срещу БХК и осигури безопасност и възможност за дейност на организацията и нейните представители“.¹³⁹ Със специални заявления в подкрепа излязоха също така „Амнести Интернешънъл“ и „Хюман Райтс Уоч“. По подобен начин в България повече от 100 интелектуалци и неправителствени организации заявиха подкрепата си за БХК още на следващия ден след искането на Джамбазки и Сиги. В организираната от Сдружение за човешки права „Маргиналия“ подписка се заявява, че искането за прекратяване на БХК е „атака срещу работата на десетки неправителствени организации в цялата страна, които подпомагат органите на законодателната, изпълнителната и съдебната власт. То е атака и срещу възможността на активните граждани да участват в управлението на държавата посредством своите компетенции и представлявайки своите общности при формирането на различни политики“¹⁴⁰. На свой ред евродепутатът Джамбазки поиска закриване и на организациите, които подкрепят БХК.¹⁴¹

На 8 октомври главният прокурор Цацаров отхвърли като неоснователно искането на Джамбазки и Сиги за започване на производство за прекратяване на дейността на БХК, както и за разследване на дейността на организацията. Той обаче посочи, че всеки заинтересу-

¹³⁸ *Александър Сиги от ВМРО настоява БХК да бъде закрит*, публикувано на 03.10.2019 г. на адрес: <https://novini.bg/bulgariya/politika/560614>.

¹³⁹ *Civil society coalition denounces attack on the Bulgarian Helsinki Committee*, публикувано на 01.10.2019 г. на адрес: http://civicsolidarity.org/sites/default/files/csp_statement_on_attack_on_the_bhc_1_oct_2019_2.pdf.

¹⁴⁰ *100 университетски преподаватели, писатели, учители и правозащитници изразяват остро несъгласие с искането на ВМРО – БНД за прекратяване дейността на БХК*, публикувано на 01.10.2019 г. на адрес: <https://www.marginalia.bg/novini/sdruzhenie-za-choveshki-prava-marginaliya-universitetski-prepodavатели-aktivisti-izrazyavat-ostro-nesaglasie-s-iskaneto-na-vmro-bnd-za-prekratyavane-dejnostta-na-naj-avtoritetnata-pravozashitna-organ/>.

¹⁴¹ *Джамбазки поиска закриване и на организациите, които подкрепят БХК*, публикувано на 07.10.2019 г. на адрес: <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30203252.html>.

ван може да поиска прекратяване директно в съда.¹⁴² Още същия ден депутатът Сиди заяви, че ВМРО ще внесе иск в СГС за прекратяване дейността на БХК.¹⁴³ Това не се случи до края на 2019 г.

На 19 ноември ВМРО сезира главния прокурор за регистрацията на две сдружения на македонци в България – Гражданско сдружение за защита на основни индивидуални човешки права и „Антични македонци“. И двете бяха регистрирани по-рано през годината от Агенцията по вписванията. Сигналът бе подаден лично от заместник министър-председателя и лидер на партията Каракачанов. Според него двете сдружения имали „опасни сходства с дейността, извършвана преди години от забранената с решение на Конституционния съд „ОМО – Илинден – ПИРИН“, опасни пропагандни дейности, които открито водят към сепаратизъм и извършване на процеси по формиране на малцинство, което е в противовес с Конституцията на Република България“.¹⁴⁴ Полицията и ДАНС започнаха незабавни проверки, които включиха разпити на членове на сдруженията, както и на адвокатите, подготвяли документите за регистрация. Същевременно в редица проправителствени медии се поде враждебна кампания против сдруженията, без да се търси гледната точка на техни представители.

На 21 ноември 2019 г. главният прокурор обяви, че бил сезиран от ДАНС за регистрацията на едното от сдруженията – Гражданско сдружение за защита на основни индивидуални човешки права, чиито цели били насочени срещу „единството на нацията“ и което представлявало „заплаха за националната сигурност“. Поради това главният прокурор насочил справката от ДАНС към Окръжна прокуратура – Благоевград, която внесла искова молба за прекратяване на Сдружението. Исковата молба бе качена на сайта на прокуратурата.¹⁴⁵ В нея се иска прекратяване на Сдружението поради това, че осъществява дейност срещу „единството на нацията“ в нарушение на чл. 44, ал. 2 от Конституцията поради това, че защитавало правата на

¹⁴² Главният прокурор не намира основания за искане до съда за прекратяване на *Българския хелзинкски комитет*, публикувано на 08.10.2019 г. на адрес: <https://prb.bg/bg/news/aktualno/glavni-ja-t-prokuror-ne-namira-osnovani-ja-za--114>.

¹⁴³ *Войводите се обръщат към СГС за закриване на БХК*, публикувано на 08.10.2019 г. на адрес: <https://news.bg/crime/voivodite-se-obrashtat-kam-sgs-za-zakrivane-na-bhk.html>.

¹⁴⁴ *Каракачанов до главния прокурор: Опитват да правят македонско малцинство в България*, публикувано на 19.11.2019 г. на адрес: <https://www.24chasa.bg/novini/article/7886556>.

¹⁴⁵ *Прокуратурата иска прекратяване на гражданско сдружение заради извършване на противоконституционна дейност*, публикувано на 21.11.2019 г. на адрес: <https://www.prb.bg/bg/news/aktualno/prokuraturata-iska-prekratjavane-na-grajdansko-108>.

македонците в България, а „в България не съществува македонско етническо малцинство“. Наред с това според прокуратурата дейността на Сдружението противоречи и на чл. 12, ал. 2 от Конституцията, тъй като то имало намерение да „взема отношение и по актуални международни, вътрешнополитически, стопански и други въпроси“, които били присъщи на политическа партия. Понастоящем делото за прекратяване на Гражданско сдружение за защита на основни индивидуални човешки права е образувано и предстои да се разгледа в ОС – Благоевград. На 12 декември 36 организации от Европа и Централна Азия – членове на „Платформа Гражданска солидарност“ подписаха декларация, в която разкритикуваха намеренията да се прекрати регистрацията на Сдружението. Те определиха действията на властите като „тормоз над защитниците на правата на човека“ и призоваха европейските институции да „предприемат институционални и политически действия за спиране на тези нарушения на основни човешки права срещу македонското малцинство в България“¹⁴⁶. Очаква се подобни действия по прекратяване да започнат и срещу другата регистрирана македонска организация – „Антични македонци“, представители на която, както и техни адвокати бяха разпитвани от агенти на ДАНС и полицията през декември 2019 г. и през януари 2020 г.

През 2019 г. на няколко други македонски организации бе отказано вписване въз основа на произволни и дискриминационни основания. Сдружение ОМО „Илинден“ внесе няколко молби за регистрация в Агенцията по вписванията, но те бяха отхвърлени на формални основания. Друга македонска организация – Дружеството на репресираните македонци в България, жертви на комунистическия терор, също направи пореден неуспешен опит да получи регистрация като юридическо лице. И в този случай неуспехът се дължи на характера на сдружението – това, че то е на български граждани с македонско самосъзнание. След серия от откази в предходни години то се учреди наново през юни 2019 г. и веднага подаде заявление за регистрация в Агенцията по вписванията. На 20 юни Агенцията отказа вписване, мотивирайки се с това, че в устава на сдружението не е предвидено извършване на стопанска дейност. Законът за юридическите лица с нестопанска цел дава възможност на българските нестопански организации да извършват стопанска дейност, но не ги задължава да имат такава. Сдружението обжалва отказа в ОС – Благоевград. С решение

¹⁴⁶ CSP (2019). *Respect and recognition for the Macedonian minority in Bulgaria: strong condemnation of the announcements for a possible deregistration of a human rights organization*, достъпно на адрес: <https://www.civicsolidarity.org/article/1640/respect-and-recognition-macedonian-minority-bulgaria-strong-condemnation-announcements>.

от 5 август 2019 г. съдът потвърди отказа, като отново изтъкна липсата на стопанска дейност в устава и добави още две основания: факта, че сдружението ограничава дейността си до защита само на репресираните македонци, и това, че предвижда „организиране на митинги и демонстрации“, което според съда било дейност, присъща на политическа партия. Поради това сдружението следвало да се регистрира като такава. Сдружението обжалва и това решение.

На 24 октомври 2019 г. САС потвърди решението на ОС – Благоевград, но пренебрежна изцяло основанията за отказ на ОС и обоснова решението си с други мотиви. Според САС уставът на сдружението противоречи на чл. 44, ал. 2 от Конституцията, който забранява сдруженията, чиято дейност е насочена срещу „единството на нацията“. Според съда „[к]ато такава следва да се квалифицира и организация за защита на интересите на етническо малцинство, каквото не е исторически структурирано и обособено на територията на Република България“. Доколкото в устава на сдружението се съдържат твърдения за съществуване на македонско етническо малцинство, каквото според съда в действителност не съществува в България, „систематическото“ тълкуване на устава в светлината на тази конституционна разпоредба водело до извода, че афиширането на македонско малцинство водело до „култивиране сред определена част от българските граждани на различно етническо самосъзнание, каквото не е било формирано по естествен път, а оттам е насочено срещу единството на нацията“. Освен това според САС в устава на сдружението са формуирани и политически цели, свързани с осъществяване на дейност, присъща на политическа партия, което разпоредбата на чл. 12, ал. 2 от Конституцията не допуска. В решението не се конкретизира за какви точно политически цели става дума и в кои разпоредби от устава на организацията те са формуирани.

Това решение на САС бележи нов подход към отказа да се регистрират македонски сдружения. Досега съдилищата се опитваха да прикрият истинските си мотиви и да придадат на отказите си някаква видимост на съответствие с тълкувания на Конституцията, които не са пряко дискриминационни. Решението на САС загърбва този подход и обвързва пряко македонския характер на сдружението с конституционната разпоредба, забраняваща сдруженията, чиято дейност е насочена срещу „единството на нацията“.

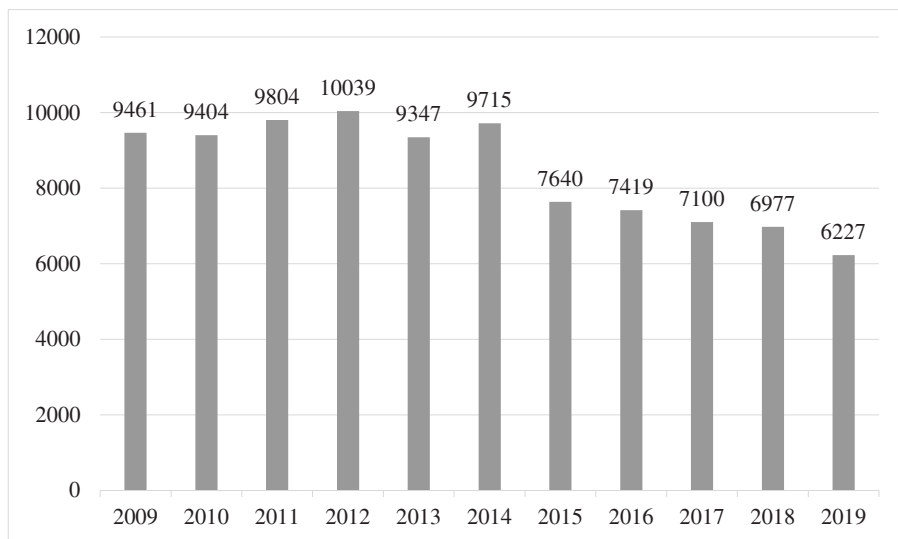
Глава 9

УСЛОВИЯ В МЕСТАТА ЗА ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА

Затвори и затворнически общежития

През 2019 г. за пета поредна година броят на лишените от свобода в затворите продължи да намалява. По данни на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ (ГДИН) средносписъчният брой на лишените от свобода през 2019 г. е бил 6227, от които 203 жени (виж фигура 1).

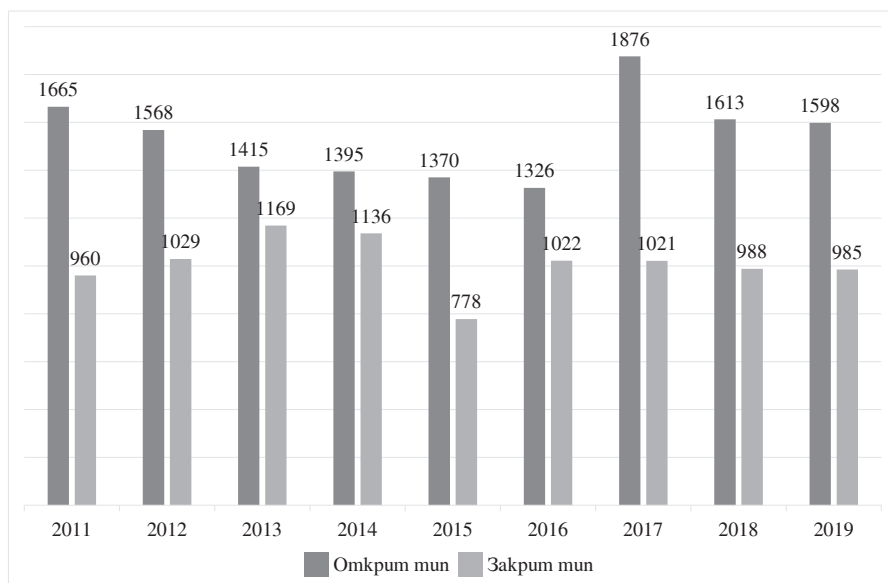
Фигура 1. Средносписъчен брой на лишените от свобода в периода 2009 – 2019 г. Източник: ГДИН

Броят на затворите в страната е 12 (корпуси на затвори), като към тях функционират 7 затворнически общежития от за-

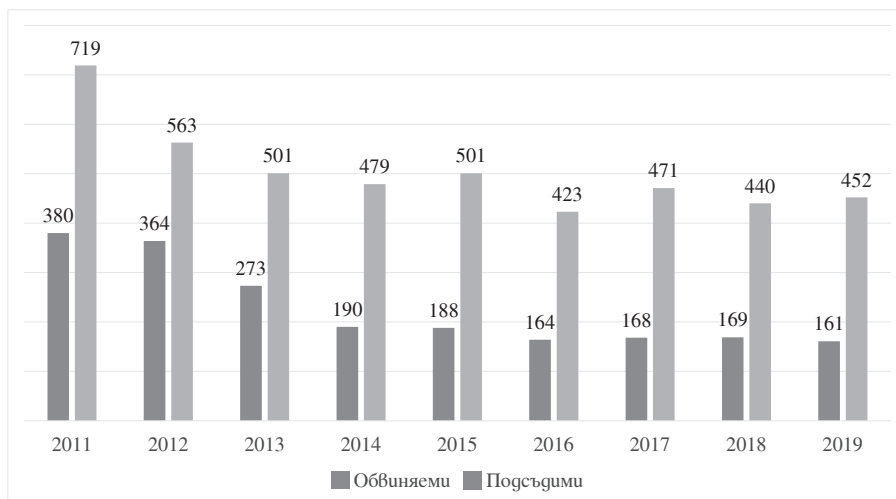
крим тип, 19 затворнически общежития от открит тип и два поправителни дома за непълнолетни към затворите във Враца и Сливен. През годината бе открито общежитие от открит тип „Верей“ към затвора в Стара Загора с капацитет 54 места. В дванайсетте корпуса на затворите са били настанени общо 3644 лишени от свобода, в общежитията от закрит тип – 985, а в общежитията от открит тип – 1598. Броят на лишените от свобода непълнолетни в двата поправителни дома е бил общо 18. В сравнение с предходната година броят на лишените от свобода в двата вида общежития не се промени съществено (виж фигура 2).

Фигура 2. Брой осъдени в общежитията от открит и закрит тип към 31 декември по години (2011 – 2019)

През годината не се промени съществено и броят на обвиняемите и подсъдимите лица в затворите. На фигура 3 по-доку е представен техният брой към 31 декември по години:

Фигура 3. Брой на обвиняемите и подсъдимите в затворите към 31 декември в периода 2011 – 2019 г.

През 2018 г. за лишени от свобода непълнолетни започна да функционира нов поправителен дом за момчета към затвора в гр. Враца, а през 2019 г. в него бяха изградени нова спортна зала за мини-футбол и фитнес зала. Все още обаче в този дом няма приемно отделение и помещение за свиждане.

С решение на главния директор на ГДИН с № Л-3178 от 12.07.2019 г., на председателя на Управителния съвет на „Българско затворническо сдружение за рехабилитация“ Джек Полфрийман е бил предоставен достъп до обществена информация за капацитета на всички затвори и затворнически общежития от открит и закрит тип, както и за броя на настанените в тях лишени от свобода. Съгласно предоставената информация, към дата 02.06.2019 г. в два от корпусите на затворите (София и Пловдив) броят на лишени от свобода е надвишавал капацитета им, изчислен на база 4 кв.м. Към същата дата пренаселеност е имало и в едно от общежитията от закрит тип към затвора в Бургас, както и в седем общежития от открит тип, две от които отново в Бургас, две във Варна и по едно в Пазарджик, Плевен и Пловдив. Наред с пренаселеността, основен проблем за затвора в София е изключително амортизираната сграда и невъзможността да се ремонтира така, че да осигури адекватни условия за изтърпяване на наказанията. По този повод след посещение на затвора в София през юли 2019 г. Националният превантивен механизъм (НПМ) при омбудсмана на Република България за пореден път е препоръчал на министър-

ра на правосъдието, ГДИН и Държавно предприятие „Фонд затворно дело“ да предприемат необходимите действия за строителство на нов затвор в гр. София, даващ възможност за последващо закриване на затворническо общежитие „Кремиковци“ и затвора в гр. София.¹⁴⁷

Изграждането на нов затвор в София е тема, която се е дискутирала през последните 15 – 20 г. През 2018 г. се коментираше проект на стойност 35 млн. лв. за изграждане на пилотен затвор с учебен център към него в район „Кремиковци“ на територията на общежитието. След това бе обсъждан проект в близост до затворническо общежитие „Казичене“, а през 2019 г. пак за 35 млн. лв. по Норвежкия финансов механизъм бе предвидено изграждане на затвор в бивши казарми в гуннишкото село Самораново, където функционира общежитие към затвора в Бобов дол. До настоящия момент строителните дейности не са започнали, но НПМ към омбудсмана през 2019 г. се противопостави на този проект с аргумента, че изграждането на затвор, отдалечен на 40 км от София, би поставило в неравностойно положение лишени от свобода от София, тъй като по правило всички лишени от свобода трябва да се настаняват в затвори, намиращи се близо до техните домове или места за социална рехабилитация.¹⁴⁸

През втората половина на декември 2019 г., без каквото и да е обществено обсъждане, Министерският съвет прие Стратегия за развитието на пенитенциарната система в България за периода до 2025 г. Целите, заложили в тази стратегия, са свързани с действия по модернизиране и реформиране на пенитенциарната система в съответствие с европейските стандарти. Заедно със Стратегията са изготвени план и финансов план за дейностите. Основна стратегическа задача е изграждането на пилотен затвор с капацитет 400 души – лишени от свобода, и обучителен център с капацитет 100 души, но за пореден път не става ясно къде се планира изграждането му. Като подзадачи в Стратегията са заложили реновиране на корпуса на затвора в Пловдив и обособяване на няколко общежития към затвори, пробационна служба и обучителен център.

През 2019 г. приключиха ремонтите на основните сгради на затвора в Бобов дол и на общежитието от закрит тип „Черна гора“ към затвора в Стара Загора. В затвора в Пазарджик обаче ремонт-

¹⁴⁷ Омбудсман на Република България (2019). Доклад на Националния превантивен механизъм за проверки в Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“; затвор в град София, общежитията „Кремиковци“ и „Казичене“, арестите на бул. „Г. М. Димитров“ и ул. „М-р Векиаски“, с. 42, достъпен на: <https://www.ombudsman.bg/pictures/file/Проверка%20ГДИН%202019.pdf>.

¹⁴⁸ Пак там, с. 17.

ните дейности продължават, като цялото западно крило на затвора, където е и стационарът, дори не е включено в плана за ремонт. В този затвор, както и в останалите, с изключение на затвора за жени в Сливен, въпреки направените ремонти, санитарно-хигиенните условия не са на необходимото ниво и проблемът с наличието на гървеници и хлебарки в килиите остава неразрешен. Същият проблем бе отразен и от КПИ, който в свой доклад до българското правителство през 2018 г. сигнализира за масовото разпространение на гървеници, за неадекватно медицинско обслужване, за ограничен достъп до работа и образование, за рестриктивните условия за провеждане на свиждания, за твърде ограничителния режим на задържане на обвиняемите и подсъдимите, настанени в арести, за междузатворническото насилие и недостатъчният брой на пенитенциарния персонал. През 2019 г. омбудсманът също коментира проблема с наличието на гървеници в килиите и поиска от главния директор на ГДИН информацията относно взетите мерки за справяне с проблема.¹⁴⁹

Въпреки че след 2017 г. с изменения на закона бяха облекчени условията за условно предсрочно освобождаване, броят на освободените по този начин не се увеличи. През последните три години броят на условно предсрочно освободените е, както следва:

Таблица 2. Предсрочно освободени през последните три години

	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Брой на условно предсрочно освободените лица	1282	970	790

Вижда се, че броят на предсрочно освободените през последните три години намалява непропорционално на намаляването на броя на осъдените на лишаване от свобода.

Институтът на помилването, за дейността на който няма разписани ясни правила, продължава да не функционира ефективно. Въпреки големия брой молби за помилване – около 400 за една календарна година, броят на помилваните е по няколко на година. Липсват каквито и да е разписани обективни критерии за помилване. По сведения на ГДИН към 31 декември 2019 г. в затворите изтърпяват доживотни присъди общо 190 лица, от които 60 без право на замяна. В поредица от решения на ЕСПЧ, включително срещу България, Съдът постановява, че съществуването на това наказание в българския НК може да

¹⁴⁹ Пак там, с. 19.

доведе до нарушение на чл. 3 от ЕКПЧ, ако няма предвидим механизъм за неговата замяна. В своите доклади за доживотния затвор без замяна БХК показва, че това наказание е в грубо противоречие с европейските стандарти, и препоръчва то да бъде премахнато от НК. През 2018 г. същата препоръка за пореден път беше отправена и от КПИ в доклада му до българското правителство. През октомври 2019 г. над 80 лишени от свобода, изтърпяващи доживотни присъди в различни затвори, изпратиха молба до ЕК, до ЕП и до НС на Република България, в която са посочили голям брой нарушения на правата им и изискват от институциите предприемане на мерки за предотвратяване на нечовешкото и унижително отношение към тях, произтичащо от наличието на такива присъди в България.

Броят на лишените от свобода, заети с трудова дейност през 2019 г., се увеличи в сравнение с предходната година. По данни на ГДИН общият брой на работещите затворници е бил 4750, от които 1568 са били ангажирани с доброволен неплатен труд по чл. 80 от Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража (ЗИНЗС).

За поредна година броят на лишените от свобода, включени в училищно образование, отбелязва намаляване. Към 31 декември 2019 г. техният брой е бил 1080, от които 124 са били записани в първи клас. Съгласно условията за приемане на ученици в училищата към затворите, тези от затворниците, които са с кратки присъди (три до шест месеца лишаване от свобода), не могат да бъдат записвани като ученици. Това налага изготвянето на по-гъвкави условия за достъп до образование, като този достъп не трябва да е обвързан с размера на присъдата. Практиката показва, че за много лишени от свобода е необходимо не толкова посещение на училище, колкото ограмотителни и професионални курсове в учебно-професионални центрове. Възможно решение е и възприемането на индивидуални програми за обучение, отново съобразени с размера на присъдата.

През май 2019 г. ВАС се произнесе по жалба на 15 лишени от свобода за условията, при които се провежда удължено свиждане за срок до 4 часа, което в затворите е прието да се нарича интимно свиждане. Съгласно заповед на главния директор на ГДИН от 2016 г. то се провежда в помещения, оборудвани с камери и пред погледа на надзиратели. Затворниците спечелиха делото и заповедта бе отменена.¹⁵⁰ Междувременно обаче същите условия бяха приети в Правилника за прилагане на ЗИНЗС, с което искането на лишените от свобода да

¹⁵⁰ *Затворници работят в съда, МВР болница, НАП и частни фирми*, публикувано на 16.07.2018 г. от www.news.lex.bg на адрес: <https://news.lex.bg/pegled-na-pechata/zatvorници-работят-в-съда-мвр-болница/>.

се срещат насаме със свои близки остана неизпълнено.

През 2019 г. НПМ към омбудсмана направи редица обезпокоителни констатации, свързани със състоянието на медицинското обслужване в местата за лишаване от свобода, алармирайки, че „Министерство на правосъдието, респективно ГДИН, от години negliжират медицинската дейност в пенитенциарната система“¹⁵¹. Едни от най-притеснителните констатации са свързани с двете затворнически болници, като по отношение на Специализираната болница за активно лечение на лишени от свобода (СБАЛЛС) в гр. София омбудсманът отбелязва, че „работи извън медицинските стандарти за вида на разкриването си по Закона за лечебните заведения“, „оставена, без контрол на гоузвибяване“, с лоши материални условия, но със стойности на един лекарствен, по-високи от тези на университетските и националните болници.¹⁵² Посещението на омбудсмана в СБАЛЛС в гр. Ловеч, която следва да осигурява лечение на затворници с психиатрични и белодробни заболявания, разкрива, че болницата не разполага нито с психиатър, нито със специалист по белодробни заболявания.¹⁵³ Непригодността на пенитенциарната системата да поеме активното лечение на лишените от свобода задължава пациентите да бъдат насочвани към лечебни заведения в общността, но поради недостатъчен ресурс за осигуряване на конвой и охрана извън затвора тази дейност често е затруднена и ненавременна. Наблюденията на БХК показват още, че в много случаи организирането на прегледи и лечение във външни медицински заведения се осигурява от близките на лишените от свобода, а не от служителите на медицинските центрове.

Друг сериозен проблем е свързан със затихващата дейност по превенция и диагностика на ХИВ в затворите след изтеглянето на Глобалния фонд за борба срещу СПИН, туберкулоза и малария през 2017 г. Съгласно нормативната уредба изследвания за ХИВ се предлагат на всички новопостъпващи затворници, а в хода на изтърпяване

¹⁵¹ Омбудсман на Република България (2019). Доклад на Националния превантивен механизъм за проверки в Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“; затвор в град София, общественията „Кремиковци“ и „Казичене“, арестите на бул. „Г. М. Димитров“ и ул. „М-р Векиаски“, с. 42, достъпен на: <https://www.ombudsman.bg/pictures/file/Проверка%20ГДИН%202019.pdf>.

¹⁵² Пак там, с. 41 – 42.

¹⁵³ Омбудсман на Република България (2019). Доклад на Националния превантивен механизъм за проверки в затворите в градовете Ловеч и Плевен; общественията и арестите към тях, с. 2 – 3, достъпен на: <https://www.ombudsman.bg/pictures/file/Ловеч%20и%20Плевен%202019%20г.pdf>.

на наказанието – и на определени групи лишени от свобода с по-висок риск от заразяване. Средства за извършване на изследвания за ХИВ в бюджета на ГДИН обаче не се предвиждат. В тази връзка сериозно притеснение будят наблюденията на омбудсмана, според които към август 2019 г. „[п]овече от година не са провеждани изследвания [за ХИВ] в затвора на гр. София, затвора на гр. Варна, затвора на гр. Бобов дол, затвора на гр. Ловеч, затвора на гр. Бургас и затвора на гр. Пазарджик“.¹⁵⁴ Данните на ГДИН показват, че в сравнение с 2014 г., през 2019 г. броят на проведените изследвания е пет и половина пъти по-малък.

Таблица 3. Брой изследвания за ХИВ и брой новооткрити серопозитивни лишени от свобода, 2012 – 2019 г.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Брой изследвания за ХИВ	4074	3883	4240	4406	1751	781	875	731
Брой новооткрити серопозитивни лишени от свобода	31	13	5	5	2	3	4	2

Източник: ГДИН

Следва да се отбележи, че през 2019 г. беше постановено важно съдебно решение в сферата на здравните права на затворниците, с което съдът разпорежда на началника на затвора в гр. София да осигури незабавно лечение на жалбоподател, който е диагностициран с хепатит С и хепатит В.¹⁵⁵ Въпреки че лишението от свобода са здравноосигурени от момента на задържането и разходите за лечение на хепатит С и хепатит В са за сметка на Националната здравноосигурителна каса (НЗОК), затворниците обикновено не получават подходящо лечение поради необходимост от извеждане до външни лечебни заведения за изследвания и други процедури.

Тревожни са и данните за рекордно високия брой откази от храна (гладни стачки) на лишението от свобода, отчетени през 2019 г.

¹⁵⁴ Омбудсман на Република България (2019). Писмо до Министерство на здравеопазването и ГДИН относно организация и системно извършване изследвания за превенция и контрол на ХИВ/СПИН на лишението от свобода във всички затвори в страната, достъпно на: <https://www.ombudsman.bg/pictures/file/Писмо%20ХИВ-СПИН.pdf>.

¹⁵⁵ АССГ (2019). Определение № 5057 от 05.06.2019 г. по адм. г. № 7314/2019 г.

Отказите от храна са форма на мирен протест срещу решения, действия и бездействия на затворническите власти. Въпреки че статистика по конкретните причини за отказ от храна липсва, нарастването на техния брой е индикатор за влошаване на условията в местата за лишаване от свобода, включително проблеми в комуникацията между затворници и затворнически власти, засилване на недоверието в официалните механизми за разглеждане на молби и жалби.

Таблица 4. Брой откази от храна (гладни стачки) на лишени от свобода, 2012 – 2019 г.

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Брой откази от храна	316	305	280	368	533	640

Източник: ГДИН

Изследването на превантивното средство за защита показва, че през годината е имало общо 8 уважени иска от съда за предоставяне или прекратяване на действия или бездействия, представляващи нарушение на забраната за изтезания, жестоко, нечовешко или унижително отношение. Броят на отхвърлените искове обаче е значително по-голям – в 59 случая съдът не е намерил основание да предостави защита от изтезания. Причините за малкия брой уважени искове са няколко: нежеланието на администрацията да осведомява лишените от свобода как да търсят правата си по съдебен ред и да използват превантивното средство, липсата на безплатна правна помощ за завеждане на дела и не на последно място – страхът, че ще бъдат санкционирани за това, че търсят защита от съда. Анализът на компенсаторното средство за защита показва, че през 2019 г. броят на уважените искове от съда е 101, а броят на отхвърлените искове е 112.

Прегледът на съдебната практика от 2019 г. по искания на лишени от свобода за превенция и преустановяване на ситуации, които представляват нечовешко или унижително отнасяне, както и по искове за обезщетение на вреди, претърпени в резултат от такова отнасяне, дава нови доказателства за неефективността на въведените през 2017 г. процедури за защита. Въпреки че броят на исканията от затворници по превантивното средство расте, голяма част от делата изобщо не стигат до разглеждане по същество поради констатирани нередовности в жалбите. Причините обикновено са неплатена

гържавна такса¹⁵⁶, неуточнени ответници, непосочване на конкретно действие или бездействие, което се иска администрацията да прекрати или извърши, и други. От тези искания, които са допуснати до разглеждане, са установени малко на брой, по които съдят постановява търсената защита. Те се отнасят до осигуряване на достъп до фитнес¹⁵⁷, престой на открито в благоприятни условия¹⁵⁸, сезонно облекло и обувки¹⁵⁹, лични хигиенни материали и препарати за почистване¹⁶⁰, ремонт в килията¹⁶¹, лечение на хепатит С и хепатит В¹⁶², адекватно водоснабдяване и топлоподаване.¹⁶³ За да може механизмът за защитата да се приеме за ефективен, той трябва да дава възможност за незабавно разглеждане и произнасяне по оплакванията на лишените от свобода. Това условие обаче не се спазва, като има примери за едногодишна продължителност на производството от подаване на искането до влизане в сила на разпореждането на съда.¹⁶⁴ В много случаи лишените от свобода отправят искания към съда, които са неотнормирани към превантивното средство за защита срещу нечовешко или унижително отнасяне: възстановяване на работа, връщане на иззети вещи, ползване на електрически котлон в стаята и други. Причините за това могат да бъдат търсени в ограничения достъп до правна информация и професионална правна помощ за лишените от свобода, посредством които да бъдат ориентирани кои са правилните механизми за защита в съответните случаи.

Затвърждава се съдебната практика по определяне на крайно занижени обезщетения за неимуществените вреди на лишените от свобода, които са били жертва на нечовешко или унижително отнасяне поради лоши материални условия и пренаселеност в местата за лишаване от свобода. Присъжданите обезщетения са в рамките на един

¹⁵⁶ ВАС, Четвърто отделение (2019). Определение № 713 от 17 януари 2019 г. по адм. г. № 15652/2018 г.; АС – Плевен (2019). Определение № 274 от 13 февруари 2019 г. по к. ч. адм. г. № 138/2019 г.; АС – Плевен (2019). Определение № 385 от 05 март 2019 г. по ч. адм. г. № 211/2019 г.

¹⁵⁷ АС – Враца (2019). Разпореждане № 1313 от 22 ноември 2019 г. по адм. г. № 584/2019 г.

¹⁵⁸ АС – Враца (2019). Разпореждане № 1312 от 22 ноември 2019 г. по адм. г. № 585/2019 г.

¹⁵⁹ АССГ (2019). Решение № 7328 от 26 ноември 2019 г. по адм. г. № 7658/2019 г.

¹⁶⁰ АССГ (2019). Разпореждане № 5215 от 11 юли 2019 г. по адм. г. № 6004/2019 г.

¹⁶¹ АССГ (2009). Разпореждане № 6576 от 5 септември 2019 г. по адм. г. № 8424/2019 г.

¹⁶² АССГ (2019). Определение № 5057 от 5 юли 2019 г. по КАД № 7314/2019 г.

¹⁶³ АССГ (2019). Определение № 8549 от 05 ноември 2019 г. по адм. г. № 9152/2019 г.

¹⁶⁴ АССГ (2019). Определение № 8549 от 05 ноември 2019 г. по адм. г. № 9152/2019 г.

или два лева на ден, или около 50 – 60 лв. на месец¹⁶⁵, което е далеч по-ниската на обезщетенията, които ЕСПЧ определя при сходни нарушения по дела срещу България – около 10 лв. на ден, или 300 лв. на месец.¹⁶⁶

Арести

Към края на 2019 г. в страната функционираха 28 ареста. Техният брой намаля с четири в самото начало на годината, когато поради недостатъчната им натовареност бяха закрити арестите в Перник, Търговище, Разлог и Монтана. През годината продължи тенденцията да се изместват арести на територията на затворите. През май 2019 г. бе открит нов арест в самостоятелна сграда до затвора в Стара Загора, а през август 2019 г. бе открит нов арест на територията на затвора в Сливен, с което броят на арестите, функциониращи към затвори или общежития, се увеличи до осем. Със закриването на четирите ареста и изместването на арестите в Стара Загора и Сливен бе направена поредна стъпка по изпълнение на препоръката на Комитета за предотвратяване на изтезанията към Съвета на Европа, който още през 2014 г. препоръчва на българските власти да предприемат постепенното извеждане от експлоатация на всички арести в България.¹⁶⁷

В предходните години ГДИН имаше планове за дейности, които да доведат до подобряване на условията в арестите. Тези планове включваха преместване на ареста от гр. Кюстендил към затвора в гр. Бобов дол, преместване на арестите в гр. Велико Търново и Габрово в нова сграда на територията на общежитието в гр. Велико Търново, изграждане на нов арест в гр. Силистра, както и извършване на ремонти на арестите в няколко от областните градове. Планираше се също арестът в гр. Сангански да бъде преместен в нова сграда на ареста в гр. Петрич, но такъв все още не функционира. Няколко години по-къс-

¹⁶⁵ ВАС (2019). Решение № 17545 от 19 декември 2019 г. по адм. г. № 2594/2019 г., 3. отг.; Решение № 17472 от 19 декември 2019 г. по адм. г. № 1781/2019 г., 3. отг.; Решение № 15506 от 14 ноември 2019 г. по адм. г. № 4554/2018 г., 3. отг.; Решение № 13355 от 08 октомври 2019 г. по адм. г. № 8039/2018 г., 3. отг.; Решение № 10909 от 12 юли 2019 г. по адм. г. № 34/2019 г., 3. отг.; Решение № 9500 от 20 юли 2019 г. по адм. г. № 5498/2018 г., 3. отг.

¹⁶⁶ ECtHR (2015). *Neshkov and Others v. Bulgaria* (nos. 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 and 9717/13), 27.01.2015, §§ 294-303. Достъпно на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-150771>.

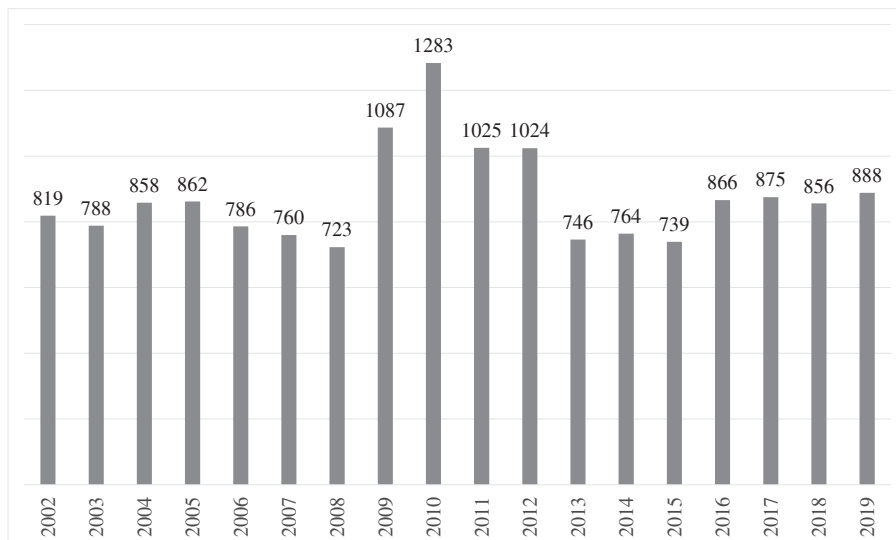
¹⁶⁷ Committee for the Prevention of Torture (2015). *Report to the Bulgarian Government on the visit to Bulgaria, conducted from 24 March to 3 April 2014*, § 48. Достъпно на адрес: <https://rm.coe.int/16806940c4>.

но тези планове остават неосъществени.

По данни на ГДИН общият брой задържани лица в арестите през 2019 г. е бил 11 579, от които 937 чужди граждани, 397 жени и 99 непълнолетни. Среднодневният брой на настанените в арестните помещения за годината е бил 1008 лица, а към 31.12.2019 г. е бил 888 лица.

На фигура 4 по-долу е представен броят на задържаните лица в арестите към м. декември по години:

Фигура 4. Брой на задържаните лица в арестите към декември по години

По данни на ГДИН продължителността на задържането в арестите е, както следва:

- до 72 часа – 1404 лица;
- до два месеца – 9195 лица;
- над шест месеца – 661 лица.

С решение на главния директор на ГДИН № Л-225 от 16.01.2020 г. на БХК бе предоставена обществена информация, съгласно която през 2019 г. е била установена пренаселеност в общо пет ареста в градовете Благоевград, Видин, Кюстендил, Стара Загора, както и в ареста на бул. „Г. М. Димитров“ в София. С друго решение на

главния директор на ГДИН с № Л-3178 от 12.07.2019 г., на председателя на Управителния съвет на „Българско затворническо сдружение за рехабилитация“ Джок Полфрийман е предоставен достъп до обществена информация за капацитета на всички арести и броя задържани лица в тях. Съгласно тази информация към дата 02.06.2019 г. в 10 от арестите броят задържани лица превишава капацитета. Десетте ареста, в които е била налице пренаселеност, са, както следва:

Таблица 5. Съпоставка на капацитет с реален брой задържани лица в арестите в България към 02.06.2019 г.

Арест	Капацитет при 4 кв.м	Брой задържани лица
София (Г. М. Димитров)	249	274
Варна	59	60
Бургас	39	44
Видин	23	29
Благоевград	16	22
Добрич	14	22
Сливен	20	21
Кюстендил	13	15
Свиленград	9	13
Сандански	4	7

През годината изследовател на БХК посети ареста в гр. Добрич, където при капацитет на арестните помещения за 14 лица, на 4 април 2019 г. бяха настанени 33 лица. През пролетта на 2019 г. БХК извърши посещения и в други три ареста в градовете Силистра, Хасково и Свиленград, където не бе установена пренаселеност, но бяха констатирани изключително лоши материални условия. Поради това веднага след посещенията БХК изпрати сигнал до министъра на правосъдието, с който го информира, че в килиите на тези четири ареста е полумрачно – естествена светлина прониква само от прозорчета над вратите на килиите, които са обезопасени с дебели решетки или с разпробити на дупки ламарини. Възможността за проветряване също е минимална. В ареста в Хасково половината от килиите имат неотваряеми малки външни прозорчета с размери 0.7 x 0.7 м., обезопас-

сени с дебели решетки, които възпрепятстват достъпа на светлина. В четирите ареста в килиите няма санитарни възли. Във всеки от тях извеждането до единствената тоалетна се осъществява след тропане по вратата и молби от задържаните лица да бъдат изведени до санитарния възел. При проведени интервюта с лишени от свобода в затворите тези от тях, които са пребивавали в арестите в Хасково и Добрич, са съобщавали, че се е налагало да уринират в бутилки, тъй като са чакали с часове, за да бъдат изведени до единствената тоалетна. В четирите ареста не се осигурява престой на открито. В арестите в Хасково и Силистра има площадки за раздвижване на закрито, но в арестите в Свиленград и Добрич няма никаква възможност за осигуряване на двигателна активност. Министърът беше уведомен от БХК, че тези материални условия са в драстично противоречие със забраната за изтезания и нечовешко или унижително отношение съгласно чл. 3, ал. 1 на ЗИНЗС, тъй като съгласно ал. 2 на чл. 3 от същия закон за нарушение се смята „липсата на достатъчно жилищна площ... осветление, проветряване... условия за двигателна активност, продължителна изолация без възможност за общуване...“. След въвеждането на компенсаторното средство за защита в ЗИНЗС задържаните лица биха могли да претендират за обезщетения за нечовешките и унижителни условия, които са били принудени да търпят при наложената им мярка. Доказателство за такова третиране в арестите са данните на ГДИН, според които през 2019 г. в тях са били регистрирани 5 суицидни опита и два смъртни случая.

В свой доклад от посещението през м. юли 2019 г. на най-големия арест в страната, намиращ се на бул. „Г. М. Димитров“ в София, НПМ към омбудсмана установи, че при капацитет за 249 лица при спазване на 4 кв.м площ и при използване на 4 легла в килиите, в деня на посещението в ареста са били настанени 264 лица, а в края на предходния месец броят им е бил 289.¹⁶⁸ Във всяка от килиите в този арест 2 кв.м са неизползваеми поради наличието на решетка по цялата широчина на килиите пред прозорците. Само в 10 от общо 80 килии в ареста има достъп до тоалетна със седалка и това са килии, предназначени за настаняване на жени и непълнолетни. Тоалетните във всички други килии са от азиатски тип, което прави изключително трудно ползването им от лица с увреждания на долните крайници. Наред с

¹⁶⁸ Омбудсман на Република България (2019). *Доклад на Националния превантивен механизъм за проверки в Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“; затвор в град София, общежитията „Кремиковци“ и „Казичене“, арестите на бул. „Г. М. Димитров“ и ул. „М-р Векиаски“*, с. 34, достъпен на: <https://www.ombudsman.bg/pictures/file/Проверка%20ГДИН%202019.pdf>.

недостатъчната осветеност и невъзможността за проветряване, основен проблем в ареста е наличието на тоалетни, които не осигуряват необходимата уединеност – преградата им е с височина от 1.2 м. В тази връзка Комитетът за предотвратяване на изтезанията бе препоръчал във всички килии тоалетните да се изградят с пълна преграда (до тавана).¹⁶⁹ През 2019 г. НПП констатира, че е бил направен опит да се изградят прегради на санитарните възли до тавана в три от помещенията, като опитът е оценен като неуспешен поради липса на видимост към част от леглата.¹⁷⁰ В същия доклад НПП констатира пренаселеност и в ареста на ул. „М-р Векулски“, в който при капацитет 80 места в деня на посещението са били настанени 87 лица. В допълнение, сградният фонд на този арест е във влошено състояние и е необходимо разкъртване на прозорците, за да се осигури нормална дневна светлина.¹⁷¹

Обобщението на проблемите, свързани с условията в арестите, показва, че в повечето от килиите на тези от тях, които не са към затворите, не прониква естествена светлина, защото нямат външни прозорци. Един от арестите (в гр. Габрово) е под кофа 0, но продължава да се използва. В голяма част от старите арести няма възможност за проветряване на килиите. В четири от тях няма никакви площадки за раздвижване извън килиите и не се осигурява необходимият престой на открито. В седем ареста площадките са от закрит тип, като за целта се използват празни помещения. В 11 от арестите в килиите няма тоалетни, ползва се общ санитарен възел, като извън режима за достъп задържаните лица трябва да тропат по вратата, за да бъдат изведени до тоалетна. В допълнение към това режимът в арестите е изключително рестриктивен. Той включва настаняване в постоянно заключени помещения за 23 часа от денонощието, с изключение на един час престой на открито. Задържаните обвиняеми и подсъдими нямат достъп до работа, образование, квалификационни, спортни или други смислени дейности извън килията. Поради това е необходимо уеднаквяване на режима на неосъдените с режима на осъ-

¹⁶⁹ *Report to the Bulgarian Government on the visit to Bulgaria carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, публикуван на 25.09.2017 г. на адрес: <https://rm.coe.int/16807c4b74>, § 76.

¹⁷⁰ Омбудсман на Република България (2019). *Доклад на Националния превантивен механизъм за проверки в Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“; затвор в град София, общежитията „Кремиковци“ и „Казичене“, арестите на бул. „Г. М. Димитров“ и ул. „М-р Векулски“*, с. 33, достъпен на: <https://www.ombudsman.bg/pictures/file/Проверка%20ГДИН%202019.pdf>.

¹⁷¹ Пак там, с. 35.

дените затворници.

Глава 10

ЗАЩИТА ОТ ДИСКРИМИНАЦИЯ

През 2019 г. практиката по ЗЗДискр и други закони, уреждащи равенството в третирането, отбелязва развитие в направления, в които от години се наблюдава прогрес (например защитата от дискриминация на хората с увреждания), но все още се забелязват порочни практики при разбирането и прилагането на институтите на антидискриминационното право, най-чести сред които са отличаването на фактическите състави на различните видове дискриминация и въпросът с прехвърлянето на тежестта на доказване.

ВАС е касационна инстанция по решенията на административните съдилища, които се произнасят по жалби срещу решения на Комисията за защита от дискриминация (КЗД). ВКС е касационна инстанция по дела, заведени по реда на ЗЗДискр пред районен съд (РС).

През годината съдилищата нямаха заслужаващи по-специално внимание произнасяния по дела за защита от дискриминация на основата на сексуална ориентация, поради което този признак за поредна година отсъства от прегледа на практиката. В настоящата глава ще бъдат разгледани значимите съдебни актове по останалите основни признаци.

Общи въпроси

В началото на 2019 г. ВКС и ВАС издадоха общо тълкуване¹⁷² относно подсъдността на исковете по чл. 71, ал. 1 от ЗЗДискр: исковете по чл. 71, ал. 1, т. 1 и 2 от ЗЗДискр – искът за установяване на нарушението; искът за осъждане на ответника да преустанови нарушението и да възстанови положението преди нарушението, както и да се въздържа в бъдеще от по-нататъшни нарушения; и искът за обез-

¹⁷² ВКС и ВАС (2019). Тълкувателно постановление № 1 от 16.01.2019 г. по адм. г. № 1/2016 г., ОСС от ГК от ВКС и ОСС от 1. и 2. колегия на ВАС.

щетеност на вреди по т. 3 са подсъдни на районния съд. Мотивите на върховните съдии са, че по аргументи от чл. 14, ал. 1 от Гражданския процесуален кодекс (ГПК) и чл. 128, ал. 2 от АПК административните съдилища не притежават обща компетентност да се произнасят по установителни иски и осъдителни иски, различни от иски за обезщетения за вреди в посочените в чл. 128, т. 5, чл. 203 и чл. 204 от АПК хипотези. Компетентността на административните съдилища по установителни иски е само при липса на друг ред за защита (чл. 128, ал. 2 от АПК) и следователно всички спорове извън изброените в чл. 128 от АПК подлежат на разглеждане от гражданските съдилища. Към доводите на съда бихме добавили и самите норми на ЗЗДискр. Въпросът за подсъдността е от ясно по-ясно уреден в специалния закон. Глава четвърта на ЗЗДискр, която урежда производствата за защита от дискриминация, съдържа два раздела. Първият е озаглавен „Производство пред Комисията за защита от дискриминация“ и предвижда решенията, с които се произнася Комисията, да се обжалват по реда на АПК. Вторият раздел е озаглавен „Съдебно производство“. Чл. 71, ал. 1 определя за компетентен по такива иски районния съд във всички случаи, „[и]звън [...] раздел I“. Единствените изключения, които този втори раздел допуска, са хипотезите на неравно третиране, осъществено от действието на административен акт (чл. 73), и случаите на претендиране на обезщетение след решение на КЗД (чл. 74), където първото е обусловено от подсъдността на оспорванията на административни актове, а второто – от това, че претенцията за неудовлетворено гражданско притежание се осъществява с осъдителен иск, по какъвто може да се произнесе само съдът, но не и КЗД.

През март ВКС отмени¹⁷³ решение на Бургаския апелативен съд, с което е постановено, че религиозната институция „Свидетелите на Йехова в България“ като юридическо лице няма право на обезщетение за неимуществени вреди от деликт. Вместо това ВКС осъди телевизия СКАТ и водещия на предаването „Паралакс“ да заплатят солидарно на религиозната институция обезщетение за претърпените неимуществени вреди от изразени чрез средства за масово осведомяване обидни и клеветнически твърдения, уронващи авторитета им. ВКС отбелязва, че до началото на новото хилядолетие съдебната практика последователно следва принципното становище, че неимуществени вреди могат да бъдат търпени само от физически лица. Характерът на вредите, изразяващи се в телесни и емоционални болки и страдания, предполага съществуваща сетивност за възприемането им – сетив-

¹⁷³ ВКС (2019). Решение № 274 от 18.03.2019 г. по гр. г. № 5120/2017 г., г. к., 4. г. о.

ност, каквато юридическите лица не притежават, поради което не може да им бъде признато право на обезщетение за неимуществени вреди. Касационните съдии обаче отбелязват, че ЕСПЧ признава на юридическите лица право на обезщетение за неимуществени вреди. Принципното разрешение за възможността неимуществени вреди да бъдат търпени от юридически лица е намерило отражение и в българското законодателство след 2000 г. Съгласно чл. 1 от ЗОДОВ държавата и общините отговарят за вредите, причинени на граждани и юридически лица от незаконосъобразни актове, действия или бездействия на техни органи и длъжностни лица при или по повод изпълнение на административна дейност, а съгласно чл. 4 от закона обезщетението е за всички имуществени и неимуществени вреди, пряка и непосредствена последица от увреждането. Така съществуващата правна уредба дава възможност религиозните вероизповедания, придобили статут на юридическо лице по реда на Закона за вероизповеданията (чл. 14), да претендират обезщетение за неимуществени вреди от незаконосъобразни актове, действия или бездействия на държавни и общински органи и длъжностни лица при или по повод изпълнение на административна дейност (по ЗОДОВ); от забавено правосъдие (чл. 60а от ЗСВ); от нарушение на правата им върху авторски права, марки, географски означения или промишлен дизайн (чл. 76а от Закона за марките и географските означения и чл. 57а от Закона за промишления дизайн във връзка с чл. 21, ал. 1 и 2 от Закона за вероизповеданията); от нарушено право на равно третиране (ЗЗДискр). Поради всичко това, намира ВКС, няма основание да бъде изключена и възможността да се присъди обезщетение за неимуществени вреди на религиозни организации и от изнесени чрез средства за масово осведомяване клеветнически твърдения, уронващи авторитета им.

През юли Комисията за защита на личните данни публикува становище, че мотивационни писма, документи, доказващи квалификация и опит, и други документи, представени или събрани от кандидатите за работа за целите на конкурсната процедура, както и копията от тях следва да се съхраняват по предвидения в чл. 25к от ЗЗД общ ред, но няма нормативна пречка лични данни на участници в конкурсна процедура, съдържащи се в създадените от работодателя или органа по назначаване вътрешни документи относно проведените процедури по набиране и подбор на персонал, да се съхраняват за целите на предвидения в чл. 52 от ЗЗДискр тригодишен срок, при спазване изискванията на чл. 5, § 1, б. „в“ и „г“ от Регламент (ЕС) 2016/679. В този случай, за целите на евентуално производство по ЗЗДискр, работодателят или органът по назначаване ще разполага с доказателства,

които ще се основават върху информация, налична в първичните документи, без това да нарушава предвидения в чл. 25к от ЗЗД общ ред за ограничаване срока на съхранение на тези документи с лични данни.

През годината Варненският районен¹⁷⁴ и Варненският окръжен съд¹⁷⁵ се произнесоха по искова молба на затворник, искащ от съда да установи, че президентът на Република България е осъществил спрямо него дискриминация с отказа си да помилва ищеца. По делото ответникът възразява, наред с друго, че ЗЗДискр не е приложим към президентската институция. Първоинстанционният съд намира, че процесуалната легитимация на страните се определя от твърденията на ищеца в исковата молба, и допуска до разглеждане исковата молба. По същество се произнася, че помилването не е право, а проявена висша милост на гържавния глава, за която той не подлежи нито на административен, нито на съдебен контрол. По допустимостта обаче второинстанционният съд се произнася, че съгласно чл. 3, ал. 1 от ЗЗДискр, със защита от дискриминация се ползват всички физически лица на територията на Република България, а забраната за дискриминация действа спрямо всички лица при упражняването и защитата на предвидените в Конституцията и законите на Република България права и свободи (чл. 6, ал. 1 от ЗЗДискр). Изхождайки от правото на справедлив процес и правото на ефективни вътрешноправни средства за защита, уредени в чл. 6 и чл. 13 от ЕКПЧ и защитата срещу дискриминацията, регламентирана в чл. 6 от Конституцията, осигуряваща равенство на хората при упражняване на предоставените от нея и закона права, съдебният състав приема, че предявените срещу президента на Републиката искове по чл. 71, ал. 1, т. 1 и т. 2 от ЗЗДискр са процесуално допустими и следва да се разгледат по същество. Уреденият в чл. 103 от Конституцията функционален имунитет на гържавния глава в светлината на преследваните от ЗЗДискр цели по чл. 2 е непропорционален на правото на достъп до съд на всяко лице, засегнато от дискриминационно третиране, доколкото теоретично е възможно и гържавният глава в това си качество да постанови отказ да упражни правото си на помилване поради дискриминация, основана на признак по чл. 4 от закона. По тази причина и функционалният имунитет на президента не обосновава недопустимост на исковете. По съществуването на спора окръжният съд потвърждава първоинстанционното решение.

¹⁷⁴ РС – Варна (2019). Решение № 3390 от 22.07.2019 г. по гр. г. № 2598/2019 г., г. о., 35. с-в.

¹⁷⁵ ОС – Варна (2019). Решение № 1335 от 15.11.2019 г. по гр. г. № 1851/2019 г., г. о., 1. с-в.

През ноември 2019 г. ВКС отмени¹⁷⁶ решение на СГС, потвърждаващо решение на Софийския районен съд, с което се уважи жалбата на правозащитника Радослав Стоянов, служител на БХК, срещу журналиста Мартин Карбовски, във връзка с телевизионно предаване, на което последният е автор и водещ, 20-минутен сегмент от което е посветен на личността на правозащитника с цел да го осмее за това, че е подал сигнал в КЗД срещу журналиста. Оплакванията на Стоянов са за осъществено преследване по смисъла на ЗЗДискр, които Софийският районен съд и СГС намират за основателни. ВКС се произнася, че не е осъществен съставът на непряка дискриминация от една страна, въпреки че подобни оплаквания не са повдигнати пред нито една инстанция, не намира да е налице и преследване, тъй като водещият на телевизионното предаване по този начин „упражнява правото на мнение и свобода на изразяване, което е еднакво за всички граждани, без оглед на това дали са били засегнати непремерено лица, по отношение на които са налице защитените признаци по чл. 4, ал. 1 от ЗЗДискр“. Този извод на ВКС показва силно непознаване на материята за защита от дискриминация и в частност института на преследването, както и съотношението между свободата на словото и защитата на други основни права на човека. Преследването не е дискриминация, основана на защитен признак, а действия на неблагоприятно третиране на този, който е предприел действия за защита от дискриминация на себе си или на другия. В случая такова действие е сигналът, подаден от правозащитника. Това особено порочно решение на ВКС крие риска да повлияе негативно върху съдебната практика по слабо познатия и рядко прилаган институт на преследването.

Увреждане

През март ВАС се произнесе по жалба на Регионална дирекция „Социално подпомагане“ – София-област и от КЗД срещу решение на АС – София-област.¹⁷⁷ Производството пред КЗД е иницирано по жалба на лице с увреждане, което в продължение на години подава молби за помощ и съдействие до компетентните органи, които ги отхвърлят на формалното основание, че тези молби лицето подава по настоящия си адрес, който е в София-област, докато според органите молбите следва да се подават по постоянен адрес на лицето – в София-град. Съгът обсъжда в мотивите си, с които връща на КЗД делото за ново

¹⁷⁶ ВКС (2019). Решение № 263 от 29.11.2019 г. по гр. г. № 1177/2019 г., г. к., 4. г. о.

¹⁷⁷ ВАС (2019). Решение № 3547 от 12.03.2019 г. по агм. г. № 10671/2017 г., V отг. на ВАС.

произнасяне, че лицето страда от трайно увреждане и трудности в придвижването, които се явяват „специфични обстоятелства“ съгласно ЗЗДискр, и затова КЗД неправилно е приела, че отказването на достъп до социално подпомагане е било законосъобразно. КЗД е следвало да съобрази специфичната си функция за контрол по прилагането и спазването на ЗЗДискр или други закони, уреждащи равенството – в конкретната хипотеза това са Правилникът за прилагане на Закона за интеграция на хората с увреждания и Правилникът за прилагане на Закона за социално подпомагане. Изискването, което съответната дирекция „Социално подпомагане“ е поставила пред жалбоподателя – да промени постоянния си адрес, – е буквалистично тълкуване на подзаконов нормативен акт, без да е съобразено с принципите на административното производство, и затова – проява на дискриминация както според първоинстанционния съд, така и според ВАС. Това прилагане на неутрално формулирана разпоредба е довело до неравното третиране на жалбоподателя спрямо други лица, които са имали възможност да бъдат включени в системата на социално подпомагане.

През май АС – Монтана отмени заповед на директора на Регионалната инспекция по околната среда – Монтана, с която е прекратено служебното правоотношение на лице с онкологично заболяване поради съкращаване на длъжността.¹⁷⁸ Съдът намира, че правната уредба, регламентираща закрита при уволнение (чл. 333 от Кодекса на труда) само за лица с увреждания, работещи по трудово правоотношение, поставя жалбоподателката – гържавна служителка, засегната от увреждане – в по-неблагоприятно положение. АС – Монтана се мотивира с решението на Съда на ЕС (СЕС) от 2017 г. по делото *Петя Милакова срещу изпълнителния директор на Агенцията за приватизация и следприватизационен контрол* (С-406/15). В него СЕС тълкува чл. 7 от Директива 2000/78/ЕО на Съвета за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите във връзка с чл. 5 § 2 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания (КПХУ), към която се е присъединил и ЕС. Съгласно това решение правото на ЕС по принцип допуска правна уредба на гържава членка, която предоставя специфична предварителна закрита при уволнение на лица с определени увреждания, работещи по трудово правоотношение, но не предоставя такава закрита на гържавни служители със същите увреждания. Това обаче не е така, ако се установи нарушение на принципа на равно третиране, и това е, което запитващата

¹⁷⁸ АС – Монтана (2019). Решение № 232 от 20.05.2019 г. по адм. г. № 135/2019 г. на 3. с-в.

юрисдикция трябва да провери. При тази проверка съпоставянето на положенията трябва да се основава на анализ, съсредоточен върху съвкупността от релевантни правила на националното право, което регламентира, от една страна, положението на лицата с определено увреждане, работещи по трудово правоотношение, и от друга страна – положението на държавните служители, засегнати от същото увреждане, като се вземе предвид по-конкретно предметът на закрилата срещу уволнението, разглеждано по главното производство. Така например по гледаното пред него дело СЕС установява, че особена закрила на чл. 333, ал. 1 от Кодекса на труда, при която инспекцията по труда дава предварително разрешение за уволнение на работещи по трудово правоотношение лица с определени категории заболявания, е предоставена в случаите на съкращаване на щат, но не и на съкращаване на длъжността по чл. 106, ал. 1, т. 2 от Закона за държавния служител. Целта на тази правна уредба е да предостави закрила на работник или служител не в зависимост от правната връзка, от която е възникнало неговото правоотношение, а в зависимост от неговото здравословно състояние. Оттам СЕС заключава, че тази закрила на работници по трудово правоотношение трябва се простре и върху държавни служители. Стъпвайки на тази практика на Съда в Люксембург, АС – Монтана мотивира отмяната на незаконосъобразната заповед и с нарушение на чл. 4, ал. 1 и чл. 21 от ЗЗДискр. Според съда процесуалните гаранции за защита на лицата с увреждания от незаконно уволнение следва да се разпростират спрямо всички субекти по еднакъв начин, а разликата в третирането следва да се обосновава с обективни причини или допустима от закона цел. Решението е влязло в сила.

През април АС – Габрово се произнесе по жалба срещу решение на КЗД, с което се установява, че ответницата по производството пред Комисията е осъществила дискриминация по признак „увреждане“ спрямо своя подчинена служителка в Регионалната библиотека „Априлов – Палаузов“.¹⁷⁹ Жалбоподателката пред КЗД е библиотекарка в Регионалната библиотека, която била освидетелствана от Териториалната експертна лекарска комисия ТЕЛК с 89% нетрудоспособност. В допълнително решение на ТЕЛК, дадено по искане на работодателя, се посочвало, че служителката не може да изпълнява длъжността библиотекар, поради което била освободена от работа. Междувременно допълнителното решение на ТЕЛК било отменено от Националната експертна лекарска комисия, като в постановено-

¹⁷⁹ АС – Габрово (2019). Решение № 56 от 19.04.2019 г. по адм. г. № 322/2018 г.

то от горестоящия административен орган решение се посочвало, че жалбоподателката може да работи на тази длъжност, но при спазване на някои противопоказания. Впоследствие жалбоподателката била възстановена от съда поради причини, несвързани с увреждането, но веднага била повторно освободена на основания, свързани с трудовото законодателство. По повод възстановяването на работа на библиотекарката местен вестник публикувал статия, отразяваща събитието, а директорката на Библиотеката в последващ брой упражнила правото си на отговор, като изпратила писмено изложение. В материала, публикуван впоследствие, е заявено: „...колегите на [жалбоподателката] се притесняват, че като се върне тя на работа, те ще трябва да изпълняват нейните задължения“. КЗД установила, че двукратното освобождаване от работа на жалбоподателката, както и статията в местния вестник съставляват дискриминация под формата на тормоз по смисъла на чл. 5 във връзка с § 1, т. 1 от Допълнителните разпоредби (ДР) на ЗЗДискр. Съдът отхвърля жалбата на работодателя срещу това решение. По отношение на заповедта за уволнение, основана на решението на ТЕЛК, съдът намира, че този довод на работодателя не е основателен, тъй като към момента на уволнението решението на ТЕЛК не е било влязло в сила, за да е годно основание за прекратяване на трудовото правоотношение. Поради това към момента на издаване на заповедта в Библиотеката работели общо трима души с намалена трудоспособност, за които към този момент няма заключение, че някой от тях не може да изпълнява трудовите си функции – жалбоподателката пред КЗД и още двама нейни колеги. Като е прекратил трудовото правоотношение само на единия от тези трима работещи, директорът го е третира по-неблагоприятно и несъмнено е осъществил тормоз по отношение на него. Съдът се произнася, че „[с] двете незаконосъобразни прекратявания на трудовите правоотношения, за уволнения работник, несъмнено е създадена унищителна среда. Ръководителят упражнявайки властта си да прекрати трудовия договор, но извършено в разрез със законовите изисквания, е унищил работника и е създад за последния среда, в която за един не малък период от време работникът е бил лишен от трудови доходи и му се е налагало да защитава правата си“. По отношение на статията в местния вестник АС установява, че посочената реплика е на авторката на статията – неин собствен извод, – а не част от правото на отговор на директорката на Библиотеката. Проблематично е произнасянето на съда по отношение на тормоза. Така, от една страна, той намира уволнението не за пряка дискриминация, а за дискриминация под формата за тормоз, при която сравнител не се изисква. От гру-

за страна, видно от мотивите, съгът търси сравнител – съпоставя уволнената по делото служителка с други нейни колеги, които също имат увреждане, но техните ТЕЛК решения не съдържат заключение, че не могат да заемат длъжността библиотекар.

През май РС – Бургас се произнесе по искова молба, подадена от жена с увреждане, насочена срещу търговско дружество – банка.¹⁸⁰ Ищцата твърди, че спрямо нея ответникът чрез свои представители и служители е осъществил акт на неравностойно третиране чрез поддържане на недостъпна архитектурна среда в един от офисите си, представляващо дискриминация въз основа на признака „увреждане“. По това дело ответникът се защитава, че банковият офис представлява помещение, ползвано под наем, поради което строително-ремонтни работи можело да се извършват върху него само с предварителното съгласие на наемодателя. На следващо място, заявява, че не е налице твърдяната дискриминация, тъй като клонът е снабден със сертифицирана алуминиева телескопична рампа, доставена и монтирана за преодоляване на двете стъпала към вътрешността на офиса от дружеството, регистрирано по реда на Закона за интеграция на хората с увреждания. Съгът приема, че ответникът е поддържал недостъпна архитектурна среда в процесния период в нарушение на закона. Представените от ответника доказателства за оборудване на офиса с телескопични релси за преодоляване на стъпалата са без значение по делото, тъй като използването им налага съдействие на друго лице и употребата им няма как да бъде осъществена самостоятелно от лицето с увреждания. По иска на ищцата ответникът да преустанови нарушението, съгът се произнася, че е недопустим поради отпаднал интерес, с оглед на това, че ответникът междувременно е извършил реконструкция на обекта. По същата причина съгът оставя без уважение и възраженията на ответника, че не можел сам да извърши ремонтни работи. От банката обжалвали това решение, но то е потвърдено от окръжния съд, който намира, че фактът, че ответникът е създад организация по обслужване на ищцата, „не премахва неравенството в третирането, доколкото се оказва, че посещениято на лицето в офиса на банката зависи от добрата воля на трети лица, а не от неговата собствена: то отново остава по-неблагоприятно третирано в сравнение с останалите посетители“¹⁸¹.

С решение от септември РС – Варна установява, че не е осъществен акт на дискриминация спрямо лице с увреждане от местно-

¹⁸⁰ РС – Бургас (2019). Решение № 1557 от 19.06.2019 г. по гр. г. № 416/2019 г.

¹⁸¹ ОС – Бургас (2019). Решение от 12.11.2019 г. по в. гр. г. № 1142/2019 г.

то Бюро по труда.¹⁸² През 2016 г. лице с увреждане се регистрира в Бюрото, като за шестмесечния период, през който е регистрирано, не му е предложена нито една свободна позиция. Лицето се оплаква, че служител в Бюрото бил заявил, че „то за здравите хора няма работа, камо ли за теб!“. Тази реплика не се потвърждава от нито един свидетел по делото, всичките – служители на ответника. Съдът намира, че действително на жалбоподателката не е предложена нито една свободна позиция, но в същото време поне четири други лица с увреждане, регистрирани в същото бюро, са получили предложения. Съдът установява и че неправилно е прекъсната регистрацията в Бюрото по труда на жалбоподателката, но от представените пред него факти не може да установи, че това е в резултат на дискриминационно третиране. Делото е висящо пред въззивния съд.

През октомври 2019 г. РС – Варна намери, че ГДИН е осъществила дискриминация, като не е осигурила достъпна архитектурна среда за хора с увреждания в затвора в гр. Варна.¹⁸³ Искът по ЗЗДискр е подаден от сестра на лишено от свобода лице, изтърпяващо наказание в този затвор. Поради своето увреждане и затрудненията в придвижването тя е била затруднена да посещава брат си на свиждания. Съдът установява, че в затвора няма осигурена достъпна архитектурна среда за хора с увреждания и не е било позволено на жалбоподателката да се запише за свиждане по начин, различен от установения за всички останали – чрез записване на входа на затвора сутринта преди самото свиждане, като след това в продължение на близо два часа е трябвало да седи в чакалня, която не е пригодена за хора с увреждания. Свиждането се провежда на втория етаж, като тя е трябвало да изкачва стълби и е била принудена да моли други посетители за помощ. За посетителите не е била пригодена и тоалетна за хора с увреждания. Съдът издава предписание на ГДИН да преустанови нарушението, като изгради достъпна архитектурна среда в затвора в гр. Варна. Решението е обжалвано.

През октомври 2019 г. РС – Варна отхвърли жалба на лице с увреждане, което се оплаква, че след като лекарска консултативна комисия е издала заповед за отпускане на целева помощ за закупуване на ортопедични обувки, Агенцията за социално подпомагане (АСП) е обжалвала тази заповед; в резултат жалбоподателката не е могла да закупи ортопедични обувки през зимата и това я е принудило да

¹⁸² РС – Варна (2019). Решение № 3887 от 20.09.2019 г. по гр. г. № 4265/2019 г., г. о., 20. с-в.

¹⁸³ РС – Варна (2019). Решение № 4019 от 02.10.2019 г. по гр. г. № 18625/2017 г., 41. с-в.

си стои въкъци.¹⁸⁴ Тя твърди, че обжалването е било израз на дискриминационно отношение спрямо нея. От една страна, по фактите на делото изглежда, че съдът правилно е решил, че не е имало акт на дискриминация спрямо жалбоподателката, тъй като обжалването на заповеди на лекарската консултативна комисия е законна дейност и за същия период АСП е обжалвала още 77 акта за отпускане на целеви помощи. Съдът обаче допуска две грешки при обсъждането на правните изводи и прилагането на ЗЗДискр. На първо място, според съда доказването на дискриминационното третиране следва да бъде пълно и едва тогава ответната страна следва да проведе насрещно доказване. Това е неправилно тълкуване на задължението за разместване на доказателствената тежест в делата за защита от дискриминация, установено с чл. 9 от ЗЗДискр. На второ място, съдът намира, че за да е налице пряка дискриминация, поведението на гееца следва да бъде противоправно, докато при непряката дискриминация поведението на гееца може и да не бъде противоправно. Това е очевидно объркване на правната природа на пряката дискриминация. Не е необходимо поведението на гееца при нея да е всякога противоправно. Поведението на гееца може да е напълно законно, ако не беше това, че е основано на защитен признак. Така например един административен орган има право и задължение да налага административни наказания за извършени правонарушения. Няма право обаче да прави това тогава, когато го върши на основата на защитен признак. Работодателят има принципно право да прекратява трудовете правоотношения със служителя. Няма право да го прави на основата на защитен признак. Собственикът на заведение има право да не допуска или да отказва да обслужва лице поради неприличен външен вид. Няма право да го прави на основата на защитен признак. Не противоправността на действието отличава пряката от непряката дискриминация, а това, че законът не допуска никога пряката дискриминация да бъде оправдавана, докато за непряката това не е изключено. Решението на първоинстанционния съд е обжалвано.

През август РС – Благоевград отхвърля иск на лице с увреждане за недостъпна архитектурна среда в конкретен банков клон в града.¹⁸⁵ В жалбата си лицето с увреждане посочва, че на конкретна дата е посетило банковия клон, за да открие депозитна сметка, придружено от дъщеря си. Двамата установили, че достъпът е невъзможен, тъй като трябва да изкачат стълби до втория етаж на сградата, а

¹⁸⁴ РС – Варна (2019). Решение № 4080 от 08.10.2019 г. по гр. г. № 9992/2019 г., 9. с-в.

¹⁸⁵ РС – Благоевград (2019). Решение № 8003 от 29.08.2019 г. по гр. г. № 3462/2017 г.

този клон бил единственият на тази банка в града. В хода на делото РС – Благоевград е извършил съдебно-техническа експертиза, която установила, че действително достъпът на хора с увреждания е невъзможен в посочения клон, а поради твърдения на ответната страна, че има и друг клон на същата банка в града, експертизата установила, че макар изискванията за осигуряване на достъп на хора с увреждания да не са изпълнени в пълна степен, достъпът в този втори клон е все пак възможен. По делото РС – Благоевград извършва и съдебномедицинска експертиза, която установила, че жалбоподателят е в толкова тежко увредено състояние, че е бил принуден да използва чужда помощ. Придружителят можел да помогне на жалбоподателя да достъпни въпросния втори клон и да преодолее несъответствията с изискванията за изграждане на достъпна архитектурна среда. Поради това съдът отхвърля жалбата, като установява, че няма извършен акт на дискриминация, без да издаде предписание на ответната страна да изгражда и поддържа достъпна архитектурна среда.

През май РС – Велико Търново се произнесе¹⁸⁶ по иск на две лица – страдащо от двигателно увреждане и неговия придружител – срещу АСП заради поддържана недостъпна архитектурна среда в изнесеното работно място на Дирекция „Социално подпомагане“ – Свищов в град Полски Тръмбеш. Със свидетелски показания съдът установява, че в процесния период не е била изградена съответна вътрешна инфраструктура, която да улесни лицата с ограничена подвижност, а самите помещения са на четвъртия етаж – липсва асансьор, както и рампи по стълбището до етажа, налагало се ищците да бъдат обслужвани на улицата от социални работници, които обаче поради заетост невинаги се отзовавали веднага. Съдът установява дискриминация и присъжда на всеки от ищците по 1500 лв. обезщетения за претърпени неимуществени вреди. АСП обжалва това решение. ОС намира¹⁸⁷, че „независимо от допълнителните усилия, полаганите от самите служители, това не освобождава Агенцията от задължението ѝ да осигури пълноправно положение за лицата с увреждания, което да елиминира чувството за унижение и непълноценност“. И още: „Предприетите [междувременно] действия [за отстраняване на нарушението], вероятно резултат от инициране на настоящото съдебно производство, не освобождават Агенцията от възмездяване на вече причинените морални вреди“. Този съд прогресивно и правилно намира, „че с осъ-

¹⁸⁶ РС – Велико Търново (2019). Решение № 748 от 23.05.2019 г. по гр. г. № 250/2019 г.

¹⁸⁷ ОС – Велико Търново (2019). Решение № 484 от 06.11.2019 г. по в. гр. г. № 667/2019 г.

ществуването [на нарушението] се засяга достойнството на лицето, като се създава унижителна или обидна среда (каквато е посочената в § 1 от ДР на ЗЗДискр дефиниция на понятието „тормоз“) [и] изрично не е необходимо да се установяват причинените неумуцествени вреди и да се доказва тяхната причинна връзка с нарушението, защото те естествено следват по човешка презумпция и имплицитно се предполагат“. Съдът потвърждава и размера на присъденото обезщетение.

Възраст

През април АС – Стара Загора обяви нищожността на повторното решение на КЗД, с което тя отказва да изпълни задължителните указания на ВАС по тълкуване и прилагане на закона.¹⁸⁸ С нищожното решение Комисията за втори път отказва да намери дискриминация спрямо родителите на деца заради надпис в заведение за обществено хранене, недопускащ и заплашващ със санкция детската игра. През декември КЗД се произнесе за трети път по случая, като установи дискриминация по признак „семеино положение“ и предписа на нарушителите да премахнат надписа.

Пол

През март АС – Русе отмени решение на КЗД,¹⁸⁹ с което се установява, че при прилагане на разпоредбата на чл. 328, ал. 1, т. 2 от КТ за извършване на подбор и съкращаване на щатна бройка, и прекратявайки трудовото правоотношение на единствения служител от женски пол, работодателят е осъществил пряка дискриминация по смисъла на чл. 4, ал. 2, във връзка с чл. 4, ал. 1 от ЗЗДискр. Съдът намира, че пряка дискриминация не е осъществена, тъй като ищцата по делото не е посочила сравнител. Като се позовава на § 1, т. 7 от ДР на ЗЗДискр, съдът заключава, че „[з]а да се констатира наличието на дискриминация, е необходимо коректно да бъде посочено лице за сравнение, поставено в по-благоприятни условия [...] на базата на признаците по ал. 1 на чл. 4 от закона или чрез привидно неутрална разпоредба, критерий или практика“. Този извод на съда е наполовина правилен. Сравнението с друго лице е елемент от състава на пряката дискриминация, жертва на каквато и ищцата претендира да е. Неутралната разпоредба обаче е елемент от състава на непряката

¹⁸⁸ АС – Стара Загора (2019). Решение от 05.04.2019 г. по адм. г. № 56/2019 г.

¹⁸⁹ АС – Русе (2019). Решение от 05.03.2019 г. по адм. г. № 590/2018 г., 3. с-в.

дискриминация, при която не следва да се изследва сравнението с друго лице, третирано по-благоприятно, а характеристиките на групи, обобщени по защитен признак – дали характеристиките, даденостите на групата на ищцата са от такова естество, че тя по-трудно би могла или въобще не би могла да удовлетвори изискванията за неутрално формулираното условие или практика в сравнение с даденостите на група, която носи защитения с друг знак.¹⁹⁰ Разликата в това какво се сравнява при двата вида дискриминация, е от съществено значение за това какви доказателства следва да ангажира жертвата на дискриминация в производството. По-сетне съдът отново продължава полуправилно: „Сравнението в този смисъл, се приема като основен и задължителен елемент от фактически състав на всеки един от двата вида дискриминация и наличието му е основание да се приеме, че е налице по-неблагоприятно третиране на жалбоподателя [...] спрямо друго лице при сравними сходни обстоятелства или чрез привидно неутрална разпоредба, критерий или практика [...]“. В действителност при непряката дискриминация лицето не е третирано по-неблагоприятно при сравними сходни обстоятелства. Напротив – то е третирано еднакво с всички останали, без да са съобразени индивидуалните му положение или способности, които произтичат или са свързани със защитения признак, и така хората от групата, към която това лице принадлежи, не биха могли да изпълнят неутралният критерий и биха били или напълно отхвърлени от него, или поне в много по-голяма степен. По-нататък съдът приема, че „в мотивите на КЗД не е посочено лице, работещо при същия работодател [...], поставено в по-благоприятни условия в сходно сравнима ситуация“. Съдът също така приема, че за да се установи пряка дискриминация, следва действията на по-неблагоприятно третиране „да се основават само и единствено на признак „пол“. Това е неправилно. Причинната връзка между защитения признак и спорното третиране не изключва наличието на други, едновременно действали причини. Това е утвърдено в практиката на ЕСПЧ. Така по делото *Тимишев срещу Русия* Съдът се произнася, че „никаква разлика в третирането, основана *изключително или в решаваща степен* на етническата принадлежност на едно лице, не може да

¹⁹⁰ Да носи сравнителният защитения признак с друг знак или с друго съдържание ще рече, че трябва да се сравняват не лицата с етнос с лица без етнос (ако можем да приемем, че съществуват такива), а лица с един етнос да се сравняват с лица от друг етнос; лица от един пол – с лица от друг пол; лица от една възрастова група или от едната страна на един определен възрастов праг – с лица от друга възрастова група или от друг дадения възрастов праг; и т.н.

бъде обективно оправдана“ (курсив – наш).¹⁹¹ Съдът в Страсбург видимо прави разлика между изключителната и смесената причинност. В своята практика СЕС дори се произнася, че „[к]огато работодател вземе предвид бременността на служителка, за да ѝ откаже да се върне на работа преди края на отпуска ѝ за гледане на дете, това съставлява пряка дискриминация на основата на пол“.¹⁹² Стандартът на Съда в Люксембург би могъл да се приеме като дори по-висок – търсец дали въобще признакът е бил взет предвид, а не дали е бил от решаващо значение. Като не намира състава на пряката дискриминация за осъществен поради липса на елемента „сравнител“, АС – Русе отменя решението на КЗД. Решението е обжалвано и ВАС не се произнесе в рамките на докладвания период.

През ноември АС – Монтана потвърди решение на КЗД в неговата част, в която тя не намери, че Българският футболен съюз и председателят на Областния съвет на Българския футболен съюз – Монтана са извършили „тормоз“ на работното място по смисъла на § 1, т. 1 от ДР на ЗЗДискр във връзка с чл. 5 от ЗЗДискр по признаци „възраст“, „образование“, „пол“ и „обществено положение“ спрямо жалбоподателката.¹⁹³ Тя се оплаква от това, че е била първоначално възпрепятствана да бъде футболен съдия, като не е допускана до курса за обучение за футболни съдии, а след като все пак го е издържала, е единствената жена футболен съдия в областта, като до момента на завеждане на делото няма даден нито един наряд за футболна среща. Съдът намира за установено, че жалбоподателката не е преминала през втория етап от курса за съдии – полагане на тест за оценка на физическа пригодност. Съдът отхвърля твърденията ѝ за неравно третиране. Решението не влезе в сила в рамките на докладвания период.

Етнос/раса/произход

През януари Софийският районен съд се произнесе по жалба на засегнато лице, което се оплаква, че спрямо него е осъществен акт на преследване по смисъла на ЗЗДискр от страна на работодателя му.¹⁹⁴

¹⁹¹ ECtHR (2006). *Timishev v. Russia* (Applications nos. 55762/00 and 55974/00), 13.03.2006, § 58, достъпно на: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71627>.

¹⁹² СЕС (2003). Решение по делото C-320/01 – *Wiebke Busch v. Klinikum Neustadt GmbH & Co. Betriebs-KG*, § 39. ECLI:EU:C:2003:114.

¹⁹³ АС – Монтана (2019). Решение от 27.11.2019 г. по адм. г. № 364/2019 г.

¹⁹⁴ Софийски районен съд (2019). Решение № 2344 от 08.01.2019 г. по гр. г. № 66829/2016 г., Г. О., 154. с-в.

Жалбоподателят е бил нает по трудово правоотношение в чуждестранна компания и в продължение на едногодишен период е кандидатствал 20 отделни пъти за различни позиции при същия работодател, като три от тях били идентични със заеманата длъжност. Не бил поканен на интервю за нито една позиция, за която кандидатствал, но бил преместен да работи по друг проект, докато за интервюта за обявените позиции били канени само чуждестранни граждани. Твърди, че е предприел действия по защита от дискриминация, като писмено се оплаквал до съответни служители в компанията. Тогава му било съобщено, че трудовият му договор ще бъде прекратен с едномесечно предизвестие. Съдът намира, че жалбоподателят не е успял да докаже, че е била налице дискриминация, на първо място, при кандидатстването за 20 различни позиции в компанията, и той не е успял да докаже, че е бил третиран различно в сравнение с други служители, които били канени на интервю. Поради това Софийският районен съд намира, че тежестта на доказване не е обърната и не е било необходимо работодателят да доказва, че не е дискриминирал и не е упражнил преследване. На следващо място, Софийският районен съд намира, че не е осъществено преследване, когато жалбоподателят не бил канен на интервюта за други позиции при работодателя си, тъй като тези събития предхождат подаването от негова страна на жалба за дискриминация до работодателя. Решението е предмет на инстанционен контрол.

През февруари СГС потвърди решение на Софийския районен съд, с което са отхвърлени исквете за защита от дискриминация на ромски активист срещу информационния сайт „Блиц“. Исковата молба е подадена за това, че на 9 януари 2015 г. на интернет информационния сайт „Блиц“ е публикувана новина/статия със заглавие „3000 скинари се хвърлят на шум срещу бежанци и роми“. Тя обсъжда расистки мотивирано насилие срещу роми и чужденци. Под нея са публикувани множество коментари на потребители. Служител на БХК е докладвал на администрацията на сайта, че много от тези коментари съставляват крайно антиромско слово на омразата и представляват расистки тормоз и подбуждане към дискриминация, подбуждат към насилие над ромите и ги квалифицират по крайно оскърбителен начин. В исковата молба ищецът е изброил коментарите, които счита за дискриминационни, тъй като са израз на тормоз. Счита, че за допускането и ненавременното отстраняване на расистките коментари и изявления отговорност има ответното дружество, тъй като чрез своите служители не ги е премахнало от сайта. Това бездействие определя като тормоз по смисъла на чл. 5, във връзка с §1, т. 1 от

ДР на ЗЗДискр. Самите коментари също съставляват тормоз, който ответникът с бездействието е подпомагал. СГС приема, че в тежест на ищеца е да установи по безспорен и убедителен начин твърденията си, че е дискриминиран, като след това в тежест на ответника е да докаже, че не е допуснал нарушение на правото на равно третиране. Съдът намира, че фактическият състав на тормоза включва няколко елемента, сред които е и субектът на дискриминацията, т.е. конкретно лице, а не абстрактен, неопределен кръг от субекти. Процесните коментари не са отнесени конкретно към въззивника, поради което липсва елемент от фактическия състав на тормоза като форма на дискриминация, а именно чрез тях да се постигнат негативни последици спрямо него. Според съда изразяването на мнение или негативна оценка по отношение на етническа група като част от обществото не може да се приеме за дискриминация. Съдът намира посочените коментари за израз на негативно отношение не към целия ромски етнос, към който принадлежи ищецът, а към част от него, който осъществява престъпна дейност. Това решение демонстрира неразбиране на института на тормоза и което е по-важното – на явлението, срещу което той е уреден от правото на ЕС и от българския законодател. В такъв контекст на антиобщностна пропаганда и дори призови за насилие, каквито се съдържат в процесните по делото коментари, подобно изискване за изрично доказване на личното засягане на конкретния ищец от актове, които по същността си са насочени срещу неговата (по необходимост групова) етническа идентичност и поради това са от естество неизбежно да го засегнат, е формалистско и произволно спъва защитата, като я прави неефективна на практика, в разрез със задължението на съда да постига целите на закона и правото на ЕС. През ноември ВКС отказа да допусне делото до касационен контрол, като се солидаризира с мотивите на въззивния съд, че дискриминацията „представлява юридически факт, който не съществува самостоятелно, а се проявява винаги в рамките на конкретно правоотношение, при упражняване на конкретни права или правомощия, с конкретно съдържание, между определени страни“ и че по настоящото дело това не е налице, тъй като ищецът не е установил, че именно по отношение на него е осъществен фактическият състав на тормоза.¹⁹⁵

През март РС – Пазарджик се произнесе по иск на БХК и Европейския център за правата на ромите (ЕЦПР) – международна неправителствена организация – срещу Многопрофилната болница за активно лечение (МБАЛ) в Пазарджик за установяване на извършена

¹⁹⁵ ВКС (2019). Определение № 819 от 29.11.2019 г. по гр. г. № 2596/2019 г. на 3. г. о.

В периода 2012 – 2013 г. расова сегрегация в болницата, изразяваща се в настаняване на родилките от ромски произход в помещения в акушеро-гинекологичното отделение (АГО), отделни от тези, в които се настаняват родилки от български етнос. Основание за иска е натрупаната от двете организации информация за тези практики в цялата страна. Така през 2012 г. БХК провежда интервюта с 25 майки на възраст между 16 и 45 години, живеещи в ромските общности местността Баталова воденица в кв. „Сердика“ и в кв. „Факултета“. Резултатите са съобщени в публикувания през февруари 2013 г. доклад „Дискриминация в началото на живота“¹⁹⁶, документиращ утвърдена практика на физическо отделяне на родилките от ромски произход от етническите българки в отделението на Първа специализирана акушеро-гинекологична болница за активно лечение „Света София“ и на Специализираната болница за активно лечение по акушерство и гинекология „Майчин дом“. Интервюираните жени съобщават за наличие на „циганска стая“ във всяка от двете болници, в която били настанявани – не по тяхно желание – всички родилки от ромски произход. От своя страна ЕЦПР също е сигнализиран от български активисти за правата на раждащите жени за сегрегация на ромки в родилни отделения в страната. След като двете организации влизат в контакт една с друга и обсъждат проблема, за да проверят и евентуално да потвърдят и допълнят тези данни, през 2016 г. те правят общо теренно проучване в ромските общности в градовете Септември, Ветрен, Ракифово, Сливен и Варна, където провеждат общо 63 дълбочинни структурирани интервюта със случайно подбрани в ромската общност жени. В рамките на изследването 20 от интервюираните съобщават, че са родили в МБАЛ – Пазарджик, а от тях 19 съобщават, че са били настанени отделно от жените от български произход. За да потвърди тези данни, БХК предприема проверка на практиката на физическо отделяне на родилките от ромски произход в АГО на ответника чрез провеждане на ситуационен тестинг – практически експеримент. За целта служител на БХК провежда два телефонни разговора със служители от АГО на ответника, като за целите на експеримента се представя като партньор на бременна жена, чието раждане скоро предстои. Той задава няколко общи въпроса за условията на раждане в АГО на ответника, след което пита дали настаняват българки и ромки в една и съща стая. Докторите, с които разговаря неколкократно, му отговарят, че не смесват българките и ромките. По

¹⁹⁶ Калчева, К. (2013). *Дискриминация в началото на живота*. Достъпна на адрес: <https://bghelsinki.org/bg/publication/diskriminaciya-v-nachaloto-na-zhivota>.

искане на ищците по делото са представени истории на заболяването на пациентките за процесния период. В горния десен ъгъл на бланките на историите на заболяването се вписва номерът на стаята, в която се настанява съответната пациентка, а по-долу в бланката се вписва нейният адрес. Ищците твърдят, че с оглед на обстоятелството, че ромските махали са сегрегирани във всички населени места в България, в това число и регионите, които обслужва областната болница „МБАЛ – Пазарджик“ АД, е възможно по адреса на пациентките, записан в историята на заболяването, да се установи дали те живеят в такъв квартал и съответно дали са от ромски произход, а по номера на стаята, в която са настанени по време на престоя им в болницата – дали физически са били отделени от родилките от български произход. РС се произнася, че от представените факти не може да се установи пряка дискриминация, с каквото иск съдът не е сезиран. Освен това този съд намира, че изводите, които правят ищците от отразеното в историите на заболяванията, са произволни и че не са установили по категоричен начин фактите, на които основават твърденията си, поради което отхвърля иското им. Второинстанционният съд ОС – Пазарджик постанови¹⁹⁷, че чрез изложените обстоятелства и проведения ситуационен тестинг ищците въвеждат вероятността за расова сегрегация при ответника. Въпреки това съдът сочи, че тъй като ответникът е оспорил твърденията, то за ищците възниква задължението да докажат фактите, на които основават твърденията си. Това произнасяне е особено порочно. То показва дълбоко неразбиране и погрешно прилагане на презумпцията за дискриминация. След като съдът признава, че такава презумпция възниква, той връща обратно тежестта на доказване въз основа на голословно възражение от ответника. Не това изискват процесуалните правила. При обръщането на тежестта на доказване ответникът трябва да проведе пълно и главно доказване, което оборва законоустановената презумпция. Решението е предмет на касационен контрол.

През март АС – Търговище отмени¹⁹⁸ по протест на прокурор при Окръжната прокуратура разпоредбите на чл. 6, ал. 2, чл. 6а, чл. 7, ал. 1, чл. 30, ал. 7 и 8 от Наредбата за условията и реда за установяване на жилищни нужди, настаняване под наем и продажба на общински жилища, собственост на Община Търговище. Една от атакуваните норми – тази на чл. 7, ал. 1, предвижда, че право да кандидатстват и да бъдат настанявани в общински жилища под наем по тази наредба

¹⁹⁷ ОС – Пазарджик (2019). Решение № 233 от 25.06.2019 г. по гр. г. № 315/2019 г.

¹⁹⁸ АС – Търговище (2019). Решение от 11.03.2019 г. по адм. г. № 212/2018 г.

имат нуждаещи се от жилище граждани и техните семейства/домакинства, в които поне един член от семейството/домакинството е български гражданин и когато всички отговарят едновременно на определени условия. По отношение на тази разпоредба съдът намира, че „ограничава правата на чужденците и представлява основана на гражданството дискриминация, доколкото третира нееднакво лицата с българско и тези без българско гражданство. Налице е пряка дискриминация, когато кандидатите чужденци нямат семейство, и непряка, когато кандидатите чужденци имат семейство“. Съдът се позовава на чл. 6, ал. 2 от ЗЗДискр, съгласно която разпоредба при изработване на проекти на нормативни актове, както и при тяхното прилагане държавните и обществените органи и органите на местното самоуправление се съобразяват с целта за недопускане на пряка или непряка дискриминация на основата на защитените по закона признаци. През април съдът отмени със същите основания и аналогична разпоредба от Наредбата за условията и реда за установяване на жилищни нужди и за настаняване под наем в общински жилища, собственост на Община Антоново.¹⁹⁹

През юни ВКС се произнесе по дело²⁰⁰, образувано от двама ромски активисти с правната помощ на БХК срещу Валери Симеонов (председател на ултранационалистическата партия НФСБ и народен представител в 43-ото Народно събрание) заради неговите публични крайни антиромски изказвания, направени от трибуната на НС през 2014 г. Изказванията съдържат редица негативни характеристики на ромския етнос – нецивилизовани, нечестни, примитивни, грабители, престъпници, които паразитират, експлоатират с користни цели децата си, които нямат човешко отношение към тях, а ги определяват, че злоупотребяват с тях и с обществото, и пр. Политикът нарича ромите „озверяла тълпа“, „полуграмотни избиратели“, а на ромките приписва „инстинкти на улични кучки“. Пред ВКС се разискват два въпроса: 1) дали в случаите на тормоз по смисъла на § 1, т. 1 от ДР на ЗЗДискр, когато съдът е установил, че нежеланото поведение на основата на защитени признаци е накърнило достойнството на лицето, следва същото да представя пред съда допълнителни факти и доказателства за създаването на враждебна, принизяваща, унижителна, обидна или застрашителна среда за него, или се приема, че вследствие на това нежелано поведение и установено от съда накърнено достойнство, за лицето автоматично е създадена такава среда,

¹⁹⁹ АС – Търговище (2019). Решение от 30.04.2019 г. по адм. г. № 232/2018 г.

²⁰⁰ ВКС (2019). Решение № 2 от 19.06.2019 г. по гр. г. № 3203/2018 г., г. к., 3. г. о.

и 2) ако ВКС установи, че е необходимо да се представят допълнителни доказателства за създадена враждебна, принизяваща, унижителна, обидна или застрашителна среда вследствие на нежеланото поведение, довело до накърненото достойнство на лицето, какви и от какво естество следва да са тези факти и доказателства и по какъв начин се доказва създаването на такава среда. Направено е искане за отправяне от ВКС на прелюдициално запитване до СЕС, който да даде тълкуване на понятието за тормоз като форма на дискриминация, тъй като в Директива 2000/43/ЕО, Директива 2000/78/ЕО и Директива 2004/113/ЕО на Съвета не се съдържат определения за отделните елементи на тормоза. ВКС оставя искането за отправяне на прелюдициално запитване без уважение, тъй като „формулираният от касаторите въпрос не се отнася до установяване на противоречие на националното право с норми на европейското право или тяхната валидност, а се иска тълкуване от СЕС на правни въпроси, въведени за решаване в първоинстанционното и въззивно съдебно производство, по които според касатора въззивният съд е формирал неправилни изводи в обжалваното решение – предмет на касационен контрол“. По първия отправен към него въпрос ВКС се произнася, че тълкуването на последната част от разпоредбата на § 1, т. 1 от ДР на ЗЗДискр води до извод за изисквана от законодателя кумулация между нежеланото поведение, целящо накърняване на обекта на дискриминация, и създаването на негативната среда. Тази среда като вид социум следва да е с конкретно обособима топография – частен или търговски обект, работно място, учреждение, университет, училище, религиозен храм, дом и др. Във връзка с втория от правните въпроси ВКС приема, че фактите, въз основа на които може да се направи предположение за създаването на посочената в § 1, т. 1 ДР от ЗЗДискр среда, може да са най-различни, осъществили се в живота и социалните контакти, на работа, при почивка и пр. на засегнатите лица – например отказ за наемане на работа или на квартира, пренебрегване при достъп и обслужване на публични места, конкретно отправени заплахи по местоживеене или месторабота и други подобни, предизвикани с твърдяното нежелано поведение на причинителя. ВКС отбелязва, че ищците са журналисти от ромски произход, с висше образование и дългогодишна кариера в медиите, с принос за ромската общност и мирното съжителство на хора с различен етнически, религиозен и културен произход. По-нататък ВКС продължава, че изказването на ответника не е насочено персонално към тях, защото не ги визуира лично и смислово – макар да принадлежат към ромския етнос, ищците не попадат в частта от него, за която (според изрично подчертаното от ответника), се отнася казаното.

Не са представени и твърдения за създадена с изказването на ответника враждебна, унизителна и обидна среда лично за ищците, която заедно с накърнено лично достойнство да обосновава наличието на тормоз като форма на дискриминация спрямо тях. С оглед на изложеното ВКС окончателно установява, че антиромските изказвания на Валери Симеонов не представляват тормоз по смисъла на ЗЗДискр. Това произнасяне на ВКС няма опора в закона. Смисълът на тормоза е именно в това, че атакувана с нежеланото поведение е групата, обособена по защитен признак, а не индивидуалните лица лично. Расистки изявления за ромите, изказани пред група, сред която, наред с други, има и лице от ромски произход, са унижаващи това лице, независимо че не са насочени поименно към него, тъй като то носи признака, който е атакуван – ромския етнос. Сексистки изявления за неспособността на жените да шофират, понеже са жени, по повод на конкретен пътен инцидент, но изказани в присъствието на жени, са унижаващи и присъстващите, защото носят признака, който е атакуван – женския пол.

Вероизповедание/убеждение

През януари СГС отмени решение на Софийския районен съд²⁰¹, което установява, че поведение на ответницата (ръководителка на център за религиозни изследвания и консултации, свързан с православен християнски храм) мотивирала трети лица да препятстват мероприятия на ищците – последователи на индуисткия мистик Шри Чинмой, – както и да ограничат техни събирания на закрито, представлява актове на дискриминация по признак „убеждения“ чрез подбуждане. Според СГС, „за да бъде установено поведение на гадено лице за подбуждане към дискриминация, е необходимо да бъде доказан умисъл у подбуждащия, че със своите действия мотивира или насърчава у подбуждания решението за извършване на точно определен дискриминационен акт, при което не е необходимо непременно дискриминационният акт да е извършен от подбуждания, за да е налице подбуждане към дискриминация“. СГС приема, че за да се установи подбуждане към дискриминация, „е необходимо да бъде установено от ищците, че е налице нееднакво третиране на всеки от тях поотделно спрямо други трети лица в сходно положение“. Това произнасяне на съда няма опора в закона или в опитните правила. Доколкото поведението на ответницата е било насочено срещу сдружението, с което ищците са свързани – било

²⁰¹ СГС (2019). Решение № 553 от 24.01.2019 г. по в. гр. г. № 16814/2017 г., г. о., III-V с-в.

като негови членове, било като последователи, – това е достатъчно, за да бъде установено, че и спрямо тях е осъществена дискриминация. Дискриминацията по връзка е добре утвърдена концепция в практиката както на СЕС²⁰², така и на ЕСПЧ²⁰³. Същевременно съгласно чл. 3, ал. 2 от ЗЗДискр сдруженията на физически лица, както и юридически лица, се ползват от правата по този закон, когато са дискриминирани по отношение на техния членски състав или на заетите в тях лица. Не е нужно също така жертвите на дискриминацията да се сравняват с друго лице. Съставът на забраната за подбуждане към дискриминация не изисква сравнител. Това е така, тъй като самият речев акт на подбуждане следва да съдържа защитения признак в себе си, за да съставлява дадено действие подбуждане към дискриминация. Укаже ли някому извършителят да не назначава на работа роми, няма нужда да се сравняват ромите с не-роми – в самото указание е пределно ясно посочено кои лица са изключени. Укаже ли някому извършителят да обижда гей хора, няма нужда да се сравняват гей хората с хетеросексуални хора – в самото указание е пределно ясно посочено кои лица трябва да се обиждат. Укаже ли някому извършителят да развали договор за предоставяне на зала за провеждане на концерт с последователите на дадено философско учение, няма нужда да се сравняват последователите на това учение с лица, които не са му последователи – в самото указание е пределно ясно посочено на кои лица не трябва да се предоставят помещения за провеждане на събранията им. СГС не обсъжда, а следователно и не съобразява нищо от това в мотивите си. Този съд демонстрира сериозно неразбиране на състава на подбуждането към дискриминация и не изглежда да прави разлика между него и пряката дискриминация. Напротив – с посочените мотиви той възлага неправомерно върху ищците тежест да доказват един двоен, смесен състав на пряката дискриминация и подбуждането към дискриминация, без да дължи сметка, че това са отделни, самостоятелни нарушения с различен фактически състав. По-нататък СГС отказва и да кредитира дадените пред първата инстанция показания на ищците свидетели, тъй като те са членове на юридическото лице ищец. От мотивите на първоинстанционното решение обаче е видно, че по

²⁰² Така например СЕС (2008). Решение по делото C-303/06 – *S. Coleman v. Attridge Law and Steve Law [GC]*; и СЕС (2015). Решение по делото C-83/14 – *ЧЕЗ Разпределение България АД срещу Комисията за защита от дискриминация*.

²⁰³ ECtHR (2016). *Guberina v. Croatia* (Application no. 23682/13), 22.03.2016, достъпно на: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-161530>; ECtHR (2009). *Weller v. Hungary* (Application no. 44399/05), 31.03.2009, достъпно на: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-91993>.

делото е разпитано и лице, което не е член на ищеца Юридическо лице, а напротив – този свидетел е тъкмо управител на една от залите, които ищецът е искал да наеме, и който потвърждава, че ответницата по делото се е свързала с него, за да го разубеждава да предоставя зала на Клуба на архитекта под наем за провеждане на концерт. Това обстоятелство СГС премълчава в мотивите си. Решението не е влязло в сила поради касационно обжалване.

Глава 11

ПРАВО НА УБЕЖИЩЕ И МЕЖДУНАРОДНА ЗАКРИЛА

Достъп до международна закрила

През 2019 г. по основната входна граница с Турция продължи практиката на упражняване на физическо насилие, противозаконно отнемане на пари и лични вещи и унижителни практики спрямо чужденците от смесените миграционни потоци. През изминалата година националният мониторинг на границата на БХК регистрира 337 инцидента, свързани с предполагаемо връщане, засягащи общо 5640 лица. Макар българските власти още през 2017 г. да преустановиха публикуването на статистика за броя на недопуснатите до територията лица, официални данни на турските власти²⁰⁴ сочат, че само за първите девет месеца на годината в граничната провинция Огрин са задържани 90 000 граждани на трети страни.

В същото време, съгласно годишната статистика на МВР, през 2019 г. в страната ни са задържани общо 2184 чужденци, от които на вход на държавната граница – 489 лица, на изход без регистрация – 494 лица, и установени в незаконен престой във вътрешността на страната – 1201 лица. Спрямо общия брой на задържаните през същия период на 2018 г. (2851) се отчита намаление с 23.4%. Иначе казано, ако броят на официално заловените лица на вход продължава да намалява с всяка изминала година²⁰⁵, то делът чужденци, установени на територията на страната и на изход на границата, продължава да нараства, като през 2019 г. достигна 78% от общия брой.

Горното показва, че мнозинството от установените в страна-

²⁰⁴ *Over 90,000 irregular migrants held in northwest Turkey*, публикувано на 24.10.2019 г. от www.aa.com.tr на адрес: <https://www.aa.com.tr/en/turkey/over-90-000-irregular-migrants-held-in-northwest-turkey/1624380>.

²⁰⁵ 2018 г. – 689 чужденци, задържани на вход; 2017 г. – 743 чужденци, задържани на вход.

та незаконно пребиваващи чужденци са влезли безпрепятствено през границата и са били заловени едва след като са навлезли на територията на страната или дори чак на изходна граница. Това представлява сигурна индикация, че на входната граница, волно или неволно, органите на граничната полиция пропускат 78% от общия брой на чужденците, влезли в страната не по установения ред. Впрочем същото се потвърждава пряко и от самите чужденци, които в преобладаващото си мнозинство споделят, че са влезли през турско-българската граница, преодолявайки без проблем телената ограда, изградена по нейното протежение, било чрез помощта на най-обикновени стълби, било през отворените ѝ врати. Изграждането на оградата струваше на българския данъкоплатец близо 200 милиона лв.²⁰⁶

Прегледът на статистиката също показва, че онези от чужденците, които са влезли на територията, преминават през нея и стигат безпроблемно до изходните ѝ граници в преобладаващото си мнозинство. Няма преки данни за това колко са успели да влязат, да преминат през територията и да излязат от България, без изобщо да са били засечени от властите. Налице са косвени данни обаче, въз основа на броя на установените през 2019 г. в Сърбия²⁰⁷ 40 000 нововлезли чужденци, от които се предполага, че 1/4, или близо 10 000 души, са влезли от България. Статистиката на чужденците, влезли от България в съседна Румъния²⁰⁸, надвишава с близо 41% данните, които са отчетени от българските власти.²⁰⁹

Анализът на тази статистика индикира, че е налице стратегия на българското правителство да пропуска да засече и задържи приблизително между 10 000 до 15 000 чужденци годишно с цел да се избегне поемането на последваща отговорност по Дъблинския регламент или по споразуменията за реадмисия. В резултат на това официалната статистика за новодошлите е най-ниската²¹⁰ след първия

²⁰⁶ *Цената на оградата на турската граница продължава да расте*, публикувано на 30.08.2017 г. от www.baricada.org на адрес: <https://baricada.org/2017/08/30/simeonov-val/>.

²⁰⁷ *3 500 migrants currently living in Serbia*, публикувано на 9.07.2019 г. от www.infomigrants.net на адрес: <https://www.infomigrants.net/en/post/18046/3-500-migrants-currently-living-in-serbia>.

²⁰⁸ По данни на Международната организация по миграцията, публикувани на адрес: <https://migration.iom.int/europe?type=arrivals>.

²⁰⁹ *Справка относно миграционната обстановка в Република България*, публикувана през 2019 г. от www.mvr.bg на адрес: <https://www.mvr.bg/министерството/programni-dokumenti-otcheti-analizi/cmamucmuka/миграционна-статистика>.

²¹⁰ Пак там.

по-голям приток през 2013 г., но същата е далеч от действителния брой на чужденците, които са влезли, преминали и излезли от територията на България през 2019 г.

През 2019 г. ДАБ регистрира 2152 чужденци като лица, търсещи международна закрила. Същото представлява намаление с 15% в сравнение с 2018 г.²¹¹, но същевременно съставлява 99% от всички новодошли чужденци²¹² през тази година. Съгласно закона ДАБ следва да регистрира молба за закрила, подадена пред друг гържавен орган, в срок от шест работни дни. Забавянето на достъпа до бежанска процедура от централните за административно задържане на МВР – СДВНЧ, се влоши в сравнение с преходната година. Ако през 2018 г. закъснението бе само един ден, през 2019 г. това забавяне се увеличи до четири дни, доколкото средната продължителност на задържането бе 12 календарни или 10 работни дни. Главната причина бе отказът на Дирекция „Миграция“ на МВР да освобождава чужденците, които притежават валидни документи за самоличност, въпреки че са подали първа молба за закрила, докато в същото време освобождаваше почти своевременно чужденците с първа молба без документи за самоличност. Основанията за тази практика е възможността да се организира безпроблемното връщане (депортиране) до гържавата на произход спрямо чужденците с валидни документи, докато при липсата на документи тази възможност е незначителна. По този начин Дирекция „Миграция“ на МВР се опита да подобри със съмнителни способности статистиката на броя на изведените от България чужденци чрез незаконното задържане на чужденци, подали първа молба за закрила, на които законът изрично признава правото да останат на територията на страната²¹³ до приключване на бежанската им процедура с влязло в сила решение.

Това доведе до продължаване от страна на ДАБ на практиката ѝ от преходните три години да извършва регистрации и да провежда бежански процедури в централните за задържане на МВР – СДВНЧ, в нарушение на закона. През 2019 г. от общо 1331 души, подали първа молба за международна закрила, спрямо 36 от тях бежанската процедура бе проведена изцяло в СДВНЧ, без да бъдат освободени, като в 100% от тези случаи търсещите закрила получиха отказ. Макар този брой да представлява само 2.8% от всички чужденци, които подадоха молба за закрила в СДВНЧ, той продължава да расте с всяка

²¹¹ 2536 чужденци, регистрирани като търсещи закрила през 2018 г.

²¹² 2018 г. – 2184 новодошли чужденци общо през годината.

²¹³ Чл. 29, ал. 1, т. 1 от Закона за убежището и бежанците.

година – от 2.5% през 2018 г., 0.9% през 2017 г. и 1.2% през 2016 г. Нещо повече, през 2019 г. тази практика ескалира в реалното депортиране от Дирекция „Миграция“ обратно в държавите на произход, от които бягат, на четирима души, търсеци закрила с първа молба още преди бежанската им процедура да започне или преди нейното довършване. Това, както и връщането от органите на Главна дирекция „Гранична полиция“ в Турция на други двама търсеци закрила, явили се в Регистрационно-приемателния център (РПЦ) на ДАБ в гр. Харманли, съставляваше най-грасичното нарушение на принципа за забрана за връщането (non-refoulement) съгласно чл. 33, ал. 1 от Женевската конвенция и чл. 4, ал. 3 от националния закон от близо десет години насам.

От въвеждането на възможността за задържане по време на провеждане на оценката на молбата за международна закрила през 2015 г., общо 32-ма търсеци закрила бяха въдворени с такава мярка в помещението от затворен тип на ДАБ, намиращо се в III блок на територията на СДВНЧ – Бусманци. Въпреки малкия брой засегнати лица, значителната продължителност на тяхното задържане продължава да предизвиква загриженост. Независимо че като цяло тази продължителност спадна от средно 196 на 150 дни през периода 2016 – 2019 г., тя остана значителна, със средно 109 дни задържане в рамките на бежанска процедура за самата 2019 г.

Качество на бежанската процедура

Въпреки незначителния брой лица, подали молба за закрила през годината, рейтингът на признаване в България продължи да бъде измежду най-ниските в ЕС. Рейтингът на признаване на статут на бежанец се запази на 11%, но този на предоставяне на субсидиарна закрила (хуманитарен статут) падна до 19% от взетите решения по същество, отбелязвайки общ рейтинг на признаване на закрила от 30%. Една от най-оспорваните практики, наблюдавани през 2019 г., бе възможността на директорите на РПЦ да съгласуват становището за предоставяне или отказ на закрила, изготвен от служителя, провел интервюта и останалите производствени действия. Тази „съгласувателна“ процедура дава възможност за връщане на преписката, ако предложеното решение не съвпада със становището на съответния административен ръководител. Това не само позволява подмяна на волята на служителя, провел производството и придобил преки впечатления от лицето, търсецо закрила, но и подмяна на самия служител, ако той не е съгласен с разпореденото му ново решение. При това правилата на ДАБ не съдържат никакво изискване за мотивиране на раз-

пореждането за връщане на преписката за вземане на друго решение, нито за съставяне на това разпореждане в писмен вид.²¹⁴ Така една преписка по бежанска молба може да бъде връщана многократно или да бъде сменен служителът, който работи по нея, без в досието да се открие никаква писмена следа за това. Същото създава сериозна загриженост относно прозрачността и безпристрастността на проведената процедура, но също така повдига още по-сериозни съображения за възможни корупционни практики и отклонение от общопризнатите правни стандарти за предоставяне на статут и закрила.

От края на 2017 г. Националното бюро за правна помощ предоставя правна помощ и представителство на административната фаза на бежанската процедура на лица, търсеци закрила, които принадлежат към уязвими групи. В резултат на това значително подобрение на стандартите 507 уязвими лица, търсеци закрила, получиха правна помощ през 2019 г.

Условия на приемане

По отношение на грижата за непридружените деца през 2019 г. настъпи значително, макар и очаквано подобрение. В средата на годината²¹⁵ бе открита първата т.нар. „сигурна зона“ за непридружените деца, търсеци закрила, на територията на РПЦ на ДАБ в София, кв. „Военна рампа“. На децата, настанявани в тази зона, бе осигурена непрекъсната 24-часова грижа и надзор, както и услуги, съобразени с техните специални нужди. Това подобрение обаче засегна предимно деца от Афганистан, доколкото в общежитието в кв. „Военна рампа“ се настаняват търсеци закрила от индо-персийската езикова група, тоест от Иран, Афганистан и Пакистан. Въпреки това през годината продължиха случаите, в които непридружени деца от тези държави бяха настанявани извън „сигурната зона“, предимно в РПЦ – Харманли, при това без да има недостиг на капацитет за настаняване. Останалите непридружени деца от различни езикови групи и националности бяха настанявани в другите центрове в смесени общежития с възрастни лица. В началото на 2020 г. се очаква откриването на втора „сигурна зона“ в рамките на общежитието в РПЦ – София,

²¹⁴ ДАБ (б.г.). *Вътрешни правила за провеждане на производството по предоставяне на международна закрила*, чл. 89, ал. 5 и ал. 8 от Закона за убежището и бежанците.

²¹⁵ *Официално откриване на първата сигурна зона за непридружени деца, търсеци закрила в България*, публикувано на 29.05.2019 г. от www.iom.bg на адрес: <http://www.iom.bg/en/content/opening-safety-zone-unaccompanied-asylum-seeking-children>.

кв. „Овча купел“, предназначено за непридружени деца от арабски народности. И двете сигурни зони се менажират от Международната организация по миграция (МОМ) и се финансират от Фонд „Убежище, миграция и интеграция“ на ЕС. Засега няма яснота по въпроса как правителството възнамерява да осигури продължаване на тази услуга и функционирането на „сигурните зони“ след края на приключване на проекта на МОМ на 31.12.2020 г.

Положение на лицата с предоставена международна закрила

От две години насам ДАБ инициира производства по прекратяване на предоставен статут и международна закрила по отношение на лица, които предпологаемо са се върнали и установили в страните си на произход. За това обстоятелство преценката се прави от ДАБ на базата на данни от МВР за това, че съответното лице с предоставена закрила не е подновило българския си документ за самоличност. Преобладаващото мнозинство от лицата с предоставена закрила действително напускат легално България, но не за да се завърнат в страните си на произход, а за да се установяват в други европейски държави, което е и вероятната причина за пропускането на срока за подновяване на българските им документи за самоличност. Това обстоятелство е добре известно на ДАБ. При това положение обаче прекратяването на статута им в България е незаконосъобразно, доколкото не е налице законовата хипотеза на връщане и установяване в страната на произход. Другата посочена от ДАБ хипотеза по Квалификационната директива²¹⁶ предвижда прекратяване на бежанска процедура, но не и на вече предоставен статут. По този начин ДАБ де факто незаконосъобразно прилага допълнителна прекратителна клауза в нарушение на Женевската конвенция и националния закон. Тази незаконосъобразна практика по непълни данни досега е засегнала общо 4148 лица с признат статут, от които 770 бежанци през 2018 г. и 2608 бежанци през 2019 г. От извършените през 2019 г. незаконни прекратявания са засегнати 1981 сирийски бежанци, 267 лица без гражданство, 177 иракски бежанци, 81 афганистански бежанци и 102 бежанци от групи националности.

Никакви интеграционни мерки или дейности не бяха достъпни за признатите бежанци или чужденците с предоставен хуманитарен статут. Така ситуацията на нулева интеграция на бежанците в

²¹⁶ Членове 11 и 16 от Директивата.

България продължава вече шеста поредна година.

Глава 12

ПРАВА НА ХОРАТА С ПСИХИЧНИ РАЗСТРОЙСТВА

2019 година започна с влизане в сила на Закона за правата на хората с увреждания и приключи с отлагане на влизането в сила на Закона за социалните услуги, който трябваше да влезе в сила от 1 януари 2020 г., но на 27 декември 2019 г. това бе отложено за 1 юли 2020 г., като тази промяна беше придружена със заявка от страна на министъра на труда и социалната политика за преразглеждането му.

Въпреки че закриването на големите специализирани институции за възрастни с умствени увреждания и психични болести е в ход, през 2019 г. наблюдаваме сериозно отдалечаване от идеята за реформа чрез реинтеграция на хората с увреждания. Заявеното намерение в приетата нормативна рамка е деинституционализацията за пълнолетни лица да повтори модела на деинституционализация за деца, но вместо на завръщане в общността ставаме свидетели на завръщане към модела на институционална грижа, подкрепено със сериозни ресурси, които са предоставени от европейските фондове.

Дефиницията

В края на 2019 г. към политическия елит в България бе отправено отворено писмо във връзка с необходимостта от отпадане на термина „хора с увреждания“ от българското законодателство.²¹⁷ Авторите на писмото апелираха съществуващият термин „хора с увреждания“ да бъде предефиниран в термина „хора със специфични

²¹⁷ По повод 3 декември, обявен от ООН за Международен ден на хората с увреждания, специализираният сайт за хора със слухови дефицити „Ние ви чуваме“ насочва вниманието към обстоятелството, че хората със специфични медицински състояния не следва да бъдат наричани „хора с увреждания“, въпреки че това е официално приетият израз за тях навсякъде в Европа и по света. Текстът на отвореното писмо е достъпен на: <https://repporter.com/bg>.

състояния“. „Такава промяна е пожелателна, но би имала предимства“, се посочва в писмото. България е ратифицирала Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, но все още има неизпълнени задължения към своите граждани в неравностойно положение – не е приет закон за българския жестов език и професионалния жестов превод; нефункционална е архитектурната и жизнената среда за хора с двигателни затруднения; недостъпна е средата за хора със слухови дефицити (липса на субтитри, екрани и технологии за достъп в кина и театри). „Промяната в дефиницията би била както израз на уважение към различните като личности, съпричастност към състоянието им и дори адмирации към силата на техния дух и постижения, но би довела до подобряване на моралния и емоционалния климат, както и би мотивирала приемането на различните в обществото“, подчертават авторите на писмото. Като аргумент авторите на отвореното писмо посочват още, че много от хората със специфични състояния не възприемат себе си като хора с увреждания, поради което назоваването им с подобен термин е уронване на тяхното достойнство.²¹⁸

Актуалната картина в цифри

По данни на АСП²¹⁹ към 31.12.2020 г. специализираните институции за възрастни са били 161, с настанени в тях 10 401 лица. От тях 82 са домове за стари хора. Специализираните институции за възрастни с психична болест са 40 – 27 дома за пълнолетни лица с умствена изостаналост (ДПЛУИ) и 13 дома за пълнолетни лица с психични разстройства (ДПАПР). Чакащите за настаняване в институции са 2468, от които почти половината (1177) са за настаняване в домове за стари хора.

Социалните услуги за възрастни в общността са 239. От тях: дневни центрове за лица с увреждания – 79; центрове за седмична грижа за лица с увреждания – 5; дневни центрове за стари хора – 43; центрове за социална рехабилитация и интеграция (ЦСРИ) – 112. Социалните резидентни услуги в общността за възрастни са 320. От тях: защитени жилища (ЗЖ) за лица с психични разстройства – 27; ЗЖ за лица с умствена изостаналост – 87; ЗЖ за лица с физически проблеми – 13; наблюдавани жилища – 20; преходни жилища – 9, центрове за настаняване от семеен тип (ЦНСТ) за младежи с уврежда-

²¹⁸ Пак там.

²¹⁹ Данните са предоставени на БХК с Решение № РД 04-0005/15.01.2020 г. – за предоставяне на достъп до обществена информация, на изпълнителния директор на АСП.

ния – 12; ЦНСТ за лица с психични разстройства – 42; ЦНСТ за лица с деменция – 23; ЦНСТ за лица с умствена изостаналост – 41; ЦНСТ за лица с физически увреждания – 22; ЦНСТ за стари хора – 6, кризисни центрове за лица – 6; центрове за временно настаняване – 12; прилoти – 2. Чакащите за настаняване в резидентни услуги в общността са 1951.

Потребителите в 127 защитени жилища са 981, като най-голям е дялът на възрастните с интелектуални проблеми – 665. В 20 наблюдавани жилища са били настанени 61 потребители, в 9 преходни жилища – 74. В 146 ЦНСТ за пълнолетни лица са настанени 1852 потребители, като 12 от тях са за младежи с увреждания – общо настанени 150. В 6 кризисни центъра за възрастни са настанени – 37, в 12 центъра за временно настаняване – 544 потребители, в 2 прилoта – 56.

През 2019 г. са разкрити 13 нови социални услуги от резидентен тип в общността – от тях едно защитено жилище и 12 ЦНСТ. През 2019 г. са разкрити и 12 нови съпътстващи услуги в общността – 12 ЦСРИ и 5 дневни центъра за лица с увреждания. По данни на АСП броят на потребителите на социалните услуги в общността се разпределя така: 84 дневни центъра за пълнолетни лица с увреждания имат 2096 потребители; 43 дневни центъра за стари хора – 1001; в 112 ЦСРИ 5019 потребители са ползвали почасови услуги.

Хроника на намеренията на правителството

Планът за действие за деинституционализация на възрастните бе окончателно приет през 2018 г. Законът за хората с увреждания и Законът за личната помощ влязоха в сила на 1 януари 2019 г. Независими експерти подчертаха дефицитите на двата документа. И двата нормативни текста се основават на медицинската оценка на уврежданията, извършвана от ТЕЛК. Социалната оценка би се опитала да вземе предвид бариерите за функционалност според двата акта, но отделите за социално подпомагане имат много ограничени възможности, а социалните работници са недостатъчни по отношение на броя и обучението, за да ги прилагат. Липсата на оценка на индивидуалните потребности въз основа на действителната функционалност и липсата на възможности за компенсирание на увреждането са основните моменти при несъответствието на новия акт с КПХУ. Липсата на каквато и да е подкрепа за лица с изчислена инвалидност под 50% е вторият проблем с двата акта. Предоставянето на финансова подкрепа (включително лична помощ), медицински уреди

и технически средства се основава на процента инвалидност, оценен от ТЕЛК, и не е много по-различен от сумите и вида на предоставяната досега помощ. Тези, които са оценени с инвалидност над 50%, няма да бъдат достатъчно подкрепени, за да участват в образованието или заетостта, тъй като финансовата подкрепа е изключително ниска, за да се постигне адекватен жизнен стандарт. Друг тревожен факт е, че новият Закон за личната помощ изключва лица, живеещи в услуги, базирани в общността, и тези, които живеят в институции от групата, която има право на лична помощ. Същото се отнася и за услугата „личен асистент“. През 2019 г. правителството обеща да включи всички социални услуги за възрастни и деца в карти на услугите. Това стана в началото на 2020 г.

Реформата за дългосрочна грижа

През март 2019 г. Постоянната експертна работна група за подпомагане координацията на изпълнението на Плана за действие за периода 2018 – 2021 г. за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа (ПЕРГ) към Министерството на труда и социалната политика (МТСП) взе решение по отношение на формата, в който да бъде изготвен докладът за преглед на изпълнението на Плана за 2018 г. През май 2019 г. бе представен за обсъждане проектът на доклад за преглед на изпълнението на Плана за 2018 г. През юни 2019 г. бе приет окончателният Доклад за изпълнението на Плана за 2018 г. (с отразени в него получените бележки и коментари от май). През октомври 2019 г. със Заповед № Р-131/17.10.2019 г. на министър-председателя бе даден мандат на ПЕРГ да подпомага разработването и координацията и на следващите планове за действие за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа.

На правителствено заседание през октомври 2019 г. бяха обсъдени предстоящите действия по разработване на следващия план за действие за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа. Членовете на ПЕРГ бяха поканени да представят конкретни предложения за мерки, които да се включат в плана за дългосрочна грижа за периода 2021 – 2027 г. и да бъдат съобразени със Закона за социалните услуги и с Националната стратегия за дългосрочна грижа (приета с Решение на Министерския съвет № 2 от 07.01.2014 г.).

Работната група на МТСП продължава да решава да строи повече сгради за възрастни с увреждания. На последното заседание на 17.01.2020 г. са представени актуализации на Карта на резидентните услуги и Карта на услугите за подкрепа в общността към Плана

за действие за периода 2018 – 2021 г. за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа и предстоящите задачи на ПЕРГ, които имат отношение към разработването на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ за следващия програмен период.

Колко и какви ще бъдат новите услуги за възрастни?

С Решение № 28 от 19.01.2020 г. на Министерския съвет е приет актуализиран План за действие (2020 – 2021) за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа. В Плана е предвидено закриване на специализирани институции за възрастни с психична болест, както и разкриването на нови социални услуги. Приети по Плана са и Карта на резидентните услуги и Карта на услугите за подкрепа в общността.

В Картата на услугите за подкрепа са включени 32 нови социални услуги в общността за минимум 1120 потребители в 23 общини – в 10 общини се предвижда изграждането на 10 ЦСРИ за подкрепа на лица с увреждания и психични разстройства. В 6 общини ще се изградят дневни центрове за подкрепа на възрастни с деменция, а в 16 общини – дневни центрове за възрастни с увреждания, включително с тежки множествени увреждания.

Картата на резидентните услуги включва 68 социални услуги за 1020 потребители в 27 общини. Предвижда се след закриването на специализираните институции за пълнолетни лица, от институциите да бъдат изведени 750 потребители и да бъдат пренасочени в нови 30 центъра за грижа за лица с психични разстройства и 22 центъра за лица с умствена изостаналост. В новите услуги са предвидени и места за лица, които са пребивавали продължително в психиатрични болници по социални индикации, както и за чакащи настаняване в институции или в услуги от резидентен тип. Предвидено е изграждането и на 7 центъра за грижи за лица с деменция и на 9 центъра за грижа за хора в невъзможност да се самообслужват.

Според Картата на услугите за подкрепа в общността се предвижда изграждането на 32 нови социални услуги в общността за 1120 потребители да е в 22 общини и да е на стойност 3 318 980 лв. Предвидените в Картата на резидентните услуги 68 нови резидентни социални услуги ще са за 1020 потребители, в 29 общини и ще са на

обща стойност 38 055 000 лв.²²⁰

НПО срещу Европейската комисия заради сегрегация

Националната стратегия за дългосрочна грижа в България и предложенията за дългосрочни мерки в цялостния План за действие (2021 – 2027) дадоха повод на три НПО да внесат през 2019 г. иск в СЕС срещу ЕК за финансиране на инициативи, които водят до сегрегация на хора с увреждания в България.²²¹ Конкретният повод бе отказ да бъде спряно инфраструктурно финансиране от ЕС, което България ще използва за изграждане на институции за хора с увреждания. Дело № T-613/19, внесено в СЕС в Люксембург, оспорва Решение на ЕК да не спре финансирането от ЕС за България. По-рано през годината Европейската мрежа за независим живот, фондация „Validium“ и Центърът за независим живот се обърнаха към българското правителство с предложение за незабавно прекратяване на програмата, която насочва средства от Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИ Фондове) към изграждане на голям брой институции, предназначени за хора с увреждания и възрастни хора, свързани с процедура за безвъзмездно финансиране BG16RFOP001-5.002 „Подкрепа за

²²⁰ Картите са одобрени на 22.02.2018 г. (актуализирани на 03.12.2019 г.) от Междуведомствената работна група за управление и координация на процеса на деинституционализация на грижата за възрастните хора и хората с увреждания, създадена със Заповед № Р-22/08.02.2018 г. на министър-председателя, и в изпълнение на приетия с Решение № 28 на Министерския съвет от 19.01.2018 г. План за действие за периода 2018 – 2021 г. за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа, съгласно който в картите се определят: общините, в които ще бъдат създадени нови социални услуги чрез финансиране на дейности за изграждане/ремонт/обзавеждане/оборудване по Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014 – 2020 г. и по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014 – 2020 г. (прогнозният бюджет за издръжката на новоизградените социални услуги е посочен в Плана); индикативната стойност на дейностите за изграждане/ремонт/обзавеждане/оборудване за отделните видове социални услуги, които ще бъдат създадени чрез финансиране по Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014 – 2020 г. В Плана за действие (2020 – 2021), приет на 19.01.2020 г., за изпълнение на Националната стратегия за дългосрочна грижа е предвидено закриване на специализирани институции за възрастни с психични болести, както и разкриването на нови социални услуги. По Плана са приети актуализираните Карта на резидентните услуги и Карта на услугите за подкрепа в общността.

²²¹ *Petition to the European Parliament concerning the use of the European Structural and Investment Funds to support deinstitutionalisation of people with disabilities in Bulgaria*, достъпна на адрес: https://enil.eu/wp-content/uploads/2019/04/CILPetition_Fin_200918.pdf.

деинституционализация на услугите за възрастни хора и хора с увреждания“ по Приоритетна ос 5 „Регионална социална инфраструктура“ на Оперативна програма „Региони в растеж“.

Въпреки заявения ангажимент на България да провежда политика на деинституционализация, предвидената инвестиция в резидентни центрове на практика ще е заместване на големи специализирани институции с малки, като по този начин се отлага решаването на всички сериозни проблеми, предизвикващи дискриминация, социално изключване и сегрегация на уязвимите групи. Получили отказ за спиране на процедурата от страна на управляващия орган в България, жалбоподателите се обърнаха към ЕК с искане да бъде спряно финансирането на България от ЕС за продължаваща институционализация и така да се гарантира съответствие с Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, ратифицирана както от България, така и от ЕС. Комисията отказа да вземе такова решение и не остави друга възможност на организациите жалбоподатели, освен да се обърнат към СЕС. Жалбоподателите pledират за отхвърляне на отказа на ЕК да прекрати плащанията за реинституционализация.

Инес Булич, заместник-директор на Европейската мрежа за независим живот, коментира: „Регулацията на ЕСИ Фондовете, в съчетание с Хартата за основни човешки права и Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания, създава солидни правни основания за намеса в политиките на държавите членки, когато използването на европейски фондове води до дискриминация на хора с увреждания. Съвършено неприемливо е Комисията да допуска използване на европейски средства от страните членки по начин, който е в противоречие с Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания“²²². Стивън Алън, изпълнителен директор на „Валидита“, споделя: „Сегрегацията на хора с увреждания е в нарушение на човешките права и противоречи на основните ценности на ЕС. За съжаление обаче, редица страни – членки на ЕС, продължават да инвестират сериозни средства от Европейските фондове точно по този начин. ЕК е призвана да играе ключова роля за предотвратяване на сегрегацията и осигуряване на възможности за хората, които са станали жертва на подобни политики“²²³. Авторите на петицията уточняват защо институциите, финансирани със средства от ЕС в България, са в нарушение на

²²² НПО внасят иск в Съда на Европейския съюз срещу Европейската комисия за финансиране на инициативи, които водят до сегрегация на хора с увреждания в България, публикувано на 15.11.2019 г. от www.validity.ngo на адрес: <https://validity.ngo/news/нпо-внасят-иск-в-съда-на-европейския-съ/>.

²²³ Пак там.

Конвенцията: „Чл. 19 от Конвенцията определя характеристиките на онова, което се нарича „институционална грижа“. Сред изброените е посочена липсата на личен избор и автономност като резултат от наложен стил и режим на живот. Комитетът на ООН по правата на хората с увреждания през октомври 2018 г. предупреди България, че преместването на хора от големи социални домове в малки групови къщички не е в съответствие с чл. 19 от Конвенцията“.

Според авторите на петицията безвъзмездното финансиране по процедура BG16RFOP001-5.002 „Подкрепа за деинституционализация на услугите за възрастни хора и хора с увреждания“ по Приоритетна ос 5 „Регионална социална инфраструктура“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ би довело до реална промяна, ако не се използва за строеж на нови институции с променен профил само на хартия. Посочен е пример с община Дряново – малка община с население от 8000 души, където голям социален дом за 100 жени с увреждания ще бъде заменен със 7 новопостроени къщички. „Вместо да им се предложи подкрепа за живот в общността, жените от големия дом ще продължат да живеят в институция, финансирана от ЕС“, подчертават авторите на петицията.

БХК остава без достъп до държавните психиатрии

Въпреки че и през 2019 г. БХК обоснова в свое писмо до министъра на здравеопазването г-н Кирил Ананиев необходимостта от системен правозащитен мониторинг на затворените институции за лица с психична болест, достъпът на организацията до една от най-уязвимите групи – психичноболните и особено тези, настанени по принудителен ред в държавните психиатрични болници, получи мълчалив отказ. До края на 2019 г. БХК не получи отговор на своето поредно писмо до министъра на здравеопазването (от 4 ноември 2019 г.) за достъп в психиатриите.

Правозащитните организации по цял свят обръщат приоритетно внимание на подобни групи. Поради това редица международни органи за защита на правата на човека рутинно препоръчват държавите да предоставят на гражданския сектор достъп до тях. Подновеното искане до МЗ бе изпратено в момент на историческо решение на ЕСПЧ по делото *Суровец срещу Унгария* (жалба № 15428/16) от 8 октомври 2019 г., касаещо достъпа до затворени институции. По това дело ЕСПЧ установи, че Унгария е нарушила правото на свобода на изразяване по чл. 10 от ЕКПЧ заради отказ на унгарските власти

да предоставят достъп на журналист до центъра за настаняване на мигранти в Дебрецен. Наред с ЕСПЧ, редица други органи на ООН и на Съвета на Европа, като Комитета срещу изтезанията например, са отправяли в миналото препоръки за предоставяне на достъп на неправителствени правозащитни организации до институциите, в които се настаняват уязвими групи и лица за целите на правозащитния мониторинг. Подобен мониторинг е изключително в обществен интерес и цели насърчаване на общественения дебат за правата на настанените в психиатричните болници български граждани. До 31 декември 2019 г. министърът на здравеопазването не откликна на искането на БХК и не осигури достъп до държавните психиатрични болници.

Глава 13

ПРАВА НА ЖЕНИТЕ

Въпреки някои нововъведения в НК, през 2019 г. България продължи да изостава от изпълнението на ангажиментите си по превенцията и борба с насилието над жени и домашното насилие. През ноември 2019 г. ЕП гласува резолюция, с която призова държавите – членки на ЕС, които все още не са ратифицирали Истанбулската конвенция, да пристъпят към това без отлагане, но от страна на българските власти не последва реакция.

Насилие над жени и домашно насилие

През 2019 г. бяха приети изменения и допълнения в НК, въвеждащи по-тежки наказания за някои престъпления, ако бъдат извършени в условията на домашно насилие – убийство и закана за убийство, телесни повреди, принуда, склоняване към самоубийство, отвличане и незаконно лишаване от свобода. За да е съставомерно по квалификацията състав „в условията на домашно насилие“, престъплението следва да е предшествано от „системно упражняване на физическо, сексуално или психическо насилие“, или както това се тълкува в практиката – необходимо е „в обвинителния акт да са описани от фактическа страна поне три деяния, приблизително конкретизирани като време и място на извършване, които да представляват психическо, физическо или сексуално насилие“²²⁴. Изискването за системност на насилието излага жертвите на сериозни рискове и води до значителни ограничения в приложението на разпоредбата.

С измененията бе криминализирано също така следенето (*stalking*) и принудителното съпружеско съжителство; отпадна поощрителната норма, която предвиждаше пълно освобождаване от наказание за пълнолетно лице, което, след като е заживяло съпружески

²²⁴ РС – Ямбол (2019). Определение № 899/06 ноември 2019 г. по н.г. № 1069/2019 г.

с лице от женски пол, ненавършило 16-годишна възраст, е сключило брак с него. Променен беше и характерът на престъпленията, свързани с причиняване на средна телесна повреда от възходящ, низходящ, съпруг, брат или сестра по чл. 129 от НК – от престъпления от частен характер (преследвани по обвинение на жертвата) на престъпления от общ характер (преследвани от прокуратурата). Наказателните производства по тези състави обаче се образуват все така по инициатива на пострадалите, които трябва да подадат тълба до прокурора. Отклонявайки се от общия ред за образуване на наказателно производство, какъвто би бил налице, в случай че извършителите на телесни повреди нямаха родствена връзка с пострадалите, законът продължава да третира домашното насилие като частен проблем, в който държавата следва да се намесва единствено по изричната воля на пострадалите. От първоначалния законопроект отпадна и въвеждането на наказателна отговорност за психическо насилие – една от най-типичните форми на домашно насилие.

По запитване на БХК прокуратурата съобщи, че не събира информация за образуваните проверки, досъдебните производства, внесените в съда актове и осъдените лица по нововъведените в НК престъпления, свързани с домашно насилие и насилие над жени.

Цялостната оценка на експертите е, че въпреки направените изменения, опитът за въвеждане на пълна наказателноправна защита срещу домашното насилие се е провалил, оставяйки жертвите отново в „несигурна, уязвима и незащитена позиция“²²⁵. Коментирайки законодателната реформа, Дубравка Симонович, специалният докладчик на ООН за насилието над жени, която посети България през 2019 г., споделя, че остава „притеснена, че няколко важни разпоредби не отговарят на международните стандарти“²²⁶. В тази връзка тя препоръчва: отпадане на изискването за систематичност на насилието в дефиницията на класифициращия признак „в условията на домашно насилие“; разширяване на дефиницията на изнасилването, така че да обхване всички форми на проникване в телесни кухини и въвеждане на изрична разпоредба, криминализираща съпружеското изнасилване;

²²⁵ *Йорданка Бекirsка: Има ли реално криминализиране на домашното насилие, или отново попаднахме в законодателен вакуум?*, публикувано на 20.02.2019 г. от www.marginalia.bg на адрес: <https://www.marginalia.bg/aktsent/jordanka-bekirska-ima-li-realno-kriminalizirane-na-domashnoto-nasilie-ili-otnovo-popadnahme-v-zakonodatelen-vakuum/>.

²²⁶ *Official visit to Bulgaria, 14 – 21 October 2019 by United Nations Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Dubravka Šimonović, Press release, 21 October, Sofia*, достъпен на: <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25173&LangID=E>.

криминализиране на психологическото насилие и други.

Извън наказателноправната сфера, специалният докладчик на ООН насочва вниманието на българските власти към необходимостта от реализиране на редица други спешни мерки в борбата с насилието срещу жени и домашното насилие, в това число:

- изграждане на повече приюти с достатъчен брой места и услуги в цялата страна, за които държавата да осигури адекватно и устойчиво финансиране;
- провеждане на обучения за полицейски служители, включително с цел преодоляване на дискриминационните полови стереотипи и вредните полови стереотипи при идентифицирането на случаите на домашно насилие;
- включване в учебните програми на всички нива на образование на темите за правата на жените и насилието над жени, сексуалните и репродуктивните права;
- създаване на национален орган за координация, който да отговаря за координацията, прилагането, мониторинга и оценката на политиките и мерките за предотвратяване и борба с всички форми на насилие над жени;
- събиране на административни и статистически данни за насилието над жени, включително създаването на нарочен механизъм, който да събира данни за убийствата на жени с цел анализ на информацията и изготвянето на ефективни мерки за превенция.²²⁷

През изминалата година особена загриженост по проблемите на домашното насилие в България изрази и Комитетът на ООН по икономически, социални и културни права, като препоръча на страната ни:

- да събира статистически данни за насилието срещу жени, включително домашното насилие, разделени по възраст, вид на престъплението, отношение на извършителя към жертвата и всякакви други подходящи критерии;
- да гарантира, че всички актове на насилие срещу жени са докладвани и напълно разследвани, че извършителите са пре-

²²⁷ Пак там.

следвани и адекватно наказани и че жертвите имат достъп до правосъдие, ефективни обезщетения, подслон и помощни услуги;

- да осигури обучение за правоприлагащите и съдебните служители относно характера на насилието срещу жените, неговите причини и последици и как да се справят със случаи на насилие срещу жени;
- да повиши осведомеността сред широката общественост относно насилието срещу жени.²²⁸

Статистиката на МВР за 2019 г. показва, че броят на издадените заповеди за незабавна защита²²⁹ от домашно насилие по реда на Закона за защита от домашното насилие (ЗЗДН) е скочил четири пъти в сравнение с 2018 г.²³⁰ През 2017 г. тези заповеди са били 575, през 2018 г. – 601, а през 2019 г. броят им нараства до 2338.

Едно от възможните обяснения за ръста на издадените заповеди би могло да бъде промяната в начина на преценка на съда за това кога са налице данни, че здравето или животът на пострадалите са поставени в опасност, каквато е предпоставката, за да бъде предоставена незабавна защита. Не без значение са и повишените обществени очаквания към правораздавателните органи да осъществяват по-ефективна превенция и защита от домашно насилие, особено след отказа на правителството през 2018 г. да ратифицира Истанбулската конвенция. Четирикратното увеличаване на случаите на незабавна защита обаче не е еквивалентно на четири пъти повече пострадали от домашно насилие, потърсили помощ от съда. Справката със статистиката на ВСС (таблица 6) показва, че през първото шестмесечие на 2019 г. броят на новообразуваните дела по ЗЗДН е с 21% повече спрямо същия период на предходната година. Впечатление прави още фактът, че близо 50% от делата по ЗЗДН не се решават по същество,

²²⁸ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (2019). *Concluding Observations on the Sixth Periodic Report of Bulgaria*, para. 31-31, достъпен на: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2fBG.R%2fCO%2f6&Lang=en.

²²⁹ Заповедите за незабавна защита се издават от съда, разглеждащ делото за домашно насилие, за срока на съдебното производство, когато има данни, че здравето или животът на пострадалите са в пряка, непосредствена или последваща опасност.

²³⁰ МВР (2020). Информация, получена по реда на Закона за достъп до обществена информация (ЗДОИ) от БХК с Реш. № 812104-5/13.01.2020 г.

а приключват по други причини. Неизчерпателен преглед на съдебната практика сочи, че основната причина за прекратяване на делата е оттегляне на молбите на пострадалите.

Таблица 6. Брой приключили дела по ЗЗДН през първото полугодие на 2019 г. по изход на делата.

Искът е уважен изцяло	Искът е уважен отчасти	Искът е отхвърлен	Делото е прекратено със спогодба	Делото е прекратено по други причини
590	85	184	29	854

Източник: ВСС

В същото време от МВР признават, че в България все още липсва единна автоматизирана информационна система, която да събира и обработва данни за домашно насилие, като различните институции и неправителствени организации използват собствени системи за това. Оттам уточняват, че през ноември 2019 г. Главна дирекция „Национална полиция“ е подписала предефиниран проект по Норвежкия финансов механизъм, една от основните дейности по който е изграждане именно на такава информационна система.

Във връзка с противоречива съдебна практика, през 2019 г. ВКС образува тълкувателно дело, по което трябва да се даде отговор на въпроса допустима ли е молба за съдебна защита по ЗЗДН срещу нов акт на домашно насилие, когато в полза на същото пострадало лице има действаща заповед за защита спрямо същия извършител.²³¹ В изготвеното по покана на ВКС становище БХК категорично защити позицията, че всеки акт на домашно насилие трябва да бъде надлежно и навременно санкциониран, а всяка жертва на домашно насилие – да има на разположение достъпно средство за защита, каквото средство се явява последващата молба за съдебна защита по ЗЗДН.

Равенство между половете

Индексът за равенство между половете на Световния икономически форум, публикуван в края на 2019 г., отчита негативна тен-

²³¹ ВКС (2019). *Искане на Лозан Панов – председател на Върховния касационен съд, на основание чл. 125 във връзка с чл. 124, ал. 1, т. 1 от ЗСВ*, достъпно на: <http://www.vks.bg/talkuvatelni-dela-osgk/vks-osgk-tdelo-2019-2-iskane-za-obrazuvane.pdf>.

генция към задълбочаващо се неравенството между мъжете и жените в България, като за две години България минава с 31 места назад в индекса – от 18-о на 49-о място.²³² Индексът измерва напредъка на 153 държави в посока гарантиране на равенство между половете в четири направления: икономическо участие и възможности, образователни постижения, здраве и политическо властяване. Лошите резултати се дължат най-вече на понижената оценка на представянето на страната в сферата на политическото властяване на жените (представителство на жени в парламента, министерствата, жени – ръководители на държавата).

В подкрепа на тази оценка са и резултатите от местните избори в България от октомври 2019 г., които не доведоха до значителна промяна в представителството на жените сред кметовете на общини в страната. По данни на Българската телеграфна агенция, цитирани от онлайн изданието на „ДарикНюз“, след изборите 37 от общо 265 общини в страната са управлявани от жени²³³, което е с три повече в сравнение с 2018 г.²³⁴ 37-те общини, управлявани от жени, са разположени в 20 области в страната, което означава, че в 8 области в България няма нито една жена кмет. Това са областите Благоевград, Бургас, Разград, Русе, Сливен, Смолян, Търговище и Ямбол. Жени са начело на едва 3 от 28-те областни града в страната – Габрово, Ловеч и София.

През 2019 г. се запазва незначително малкият брой на обезщетения, изплатени на мъже при ползване на платен отпуск за бременност и раждане (до навършване на една година на детето), както и за отглеждане на дете до двегодишна възраст.²³⁵ Макар съгласно норма-

²³² Индексът измерва напредъка на 153 държави в посока гарантиране на равенство между половете в четири направления – икономическо участие и възможности, образователни постижения, здраве и политическо властяване. World Economic Forum (2019). *Global Gender Gap Report*. Достъпен на адрес: <https://www.weforum.org/reports>.

²³³ *37 жени кметове в страната, включително и ще управляват 3 областни центъра*, публикувано на 08.11.2019 г. от www.dariknews.bg на адрес: <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/37-zheni-kmetove-v-stranata-vkliuchitelno-i-shte-upravliavat-3-oblastni-centyra-2196543>.

²³⁴ БХК (2019). *Правата на човека в България през 2018 г.*, с. 125 – 126, достъпен на: https://bghelsinki.org/media/uploads/annual_reports/annual-bhc-report-2018-issn-2367-6930-bg.pdf.

²³⁵ Национален осигурителен институт (2019). *Статистически бюлетин „Показатели, характеризиращи временната неработоспособност на осигурените лица“*. Деветмесечие на 2019 година. Достъпен на: https://www.nssi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/obz/SPRAVKA_bolnichni_30-09-2019.PDF.

тивната уредба тези видове отпуск да могат да се преотстъпват от майката на бащата след шестия месец от раждането, примерите за това са изключение. От друга страна, се наблюдава огромна разлика между размера на средните обезщетения, изплащани на жените и мъжете през първата година от раждането на дете – 605.06 лв. за жените и 1042.27 за мъжете.²³⁶ Жените са и тези, които преимуществено ползват отпуск от работа за гледане на болен член на семейството, като през 2019 г. само 9.7% от обезщетенията за тази цел са изплатени на мъже.²³⁷

Таблица 7. Изплатени обезщетения при настъпване на някои видове причини за неработоспособност през първото деветмесечие на 2019 г. по пол на осигурените лица.

	Жени	Мъже
Бременност и раждане	99.82%	0.18
Отглеждане на малко дете до 2-годишна възраст	99.14%	0.86%
Гледане на болен член от семейството	90.3%	9.7%

Източник: НОИ

Неравенството между мъжете и жените е един от основните проблеми, адресирани в препоръките към България от 2019 г. на Комитета на ООН по икономически, социални и културни права.²³⁸ Комитетът отчита с безпокойство, че жените у нас продължават да полагат непропорционално висок дял от неплатената домашна работа и грижа, които възпрепятстват пълното им участие в обществения живот и на пазара на труда, отчита също по-ниското ниво на участие на жените на пазара на труда, хоризонталната и вертикалната професионална сегрегация между мъжете и жените и разликата в заплащането между половете. В тази връзка той отправя препоръки към България: да разработи социални политики за намаляване на тежестта на неплатената работа в домакинството и грижите, които полагат жените, като се насърчава споделянето на семейните от-

²³⁶ Пак там. с. 44 – 45.

²³⁷ Пак там. с. 8, 10.

²³⁸ *Concluding observations on the sixth periodic report of Bulgaria*, публикувани на 29.03.2019 г. от www.tbinternet.ohchr.org на адрес: <https://undocs.org/E/C.12/BGR/CO/6>.

говорности между мъжете и жените; да разработи адекватни и достъпни решения за дневни грижи и насърчаване на мъжете да използват правото си на отпуск по бащинство и платен отпуск за родители; да предприеме мерки за намаляване на разликата в заплащането между половете и за насърчаване на еднакво заплащане за работа с еднаква стойност.

Репродуктивни права

През 2019 г. в българското публично пространство на няколко пъти се чува директни призови за ограничаване на репродуктивните права на жените, включително за забрана на абортите. Първите изявления дойдоха от Българската православна църква, която в свое становище относно проекта за Националната стратегията за детето изрази позиция за забрана на абортите и сексуалното образование за деца.²³⁹ Въпреки че няколко дни по-късно Църквата се разграничи от публикуваната на нейната електронна страница версия на становището, тя потвърди позицията си срещу абортите.²⁴⁰ От ПП „Атака“ също заявиха, че започват работа по закон за правото на живот на заченатия, чиято цел е борба с демографската криза посредством ограничаване на абортите.

Същевременно данните от национално представително социологическо изследване от август 2019 г., проведено по поръчка на Българския фонд за жените, показва категорична подкрепа с 89.5% на българското общество за правото на планиран легален аборт.²⁴¹ 89.5 на сто от респондентите в изследването смятат, че правото на аборт е фундаментално човешко право на жената, а 51% смятат, че разходите за аборт трябва да се покриват изцяло от НЗОК. 76% от запитаните пък са на мнение, че е необходимо в училище да бъдат въведени часове по здравно, вкл. сексуално възпитание, за да могат учениците да бъдат по-добре информирани и да имат по-отговорно поведение. Попитани за причините за демографската криза в България,

²³⁹ Светият синод за шамарите като възпитание и срещу абортите, публикувано на 08.02.2019 г. от www.mediapool.bg на адрес: <https://www.mediapool.bg/svetiyat-sinod-e-za-shamarite-kato-vazpitanie-i-sreshtu-abortite-news289652.html>.

²⁴⁰ Изявление на Ловчански митрополит Гавриил по повод Националната стратегия на детето, публикувано на 12.02.2019 г. от www.bg-patriarshia.bg на адрес: <https://www.bg-patriarshia.bg/news.php?id=282713>.

²⁴¹ Български фонд за жените (2019). Национално представително проучване на социологическа агенция „Алфа Рисърч“ „Обществени нагласи за и против абортите в България“, достъпно на: https://bgfundforwomen.org/wp-content/uploads/2019/09/Obshchestveni_naglasi_za_i_protiv_abortite_v_BG.pdf.

само 4.5 на сто посочват абортите.

Права на раждащата жена

Правата на раждащата жена са специфичен сегмент от правата на жените, на който в България се отделя незначително внимание. Съчетанието на основни човешки права, които трябва да бъдат гарантирани в условията на медицинска помощ, при което да бъдат защитени интересите и на жената, и на нейното бебе, прави материята комплицирана за българските условия, където дори еднозначни проблеми като домашното насилие все още не са решени адекватно и пълноценно.

През 2019 г. в България бяха направени някои нормативни стъпки, които обаче са неуверени и крайно недостатъчни. От друга страна, нарушаването на човешки права при оказване на акушерска и гинекологична помощ през годината стана обект на доклад на специалния докладчик на ООН, отговарящ за въпросите, свързани с насилието срещу жени, и имплементирането на изводите от него към българските практики е изключително тревожно. Правото на достъп до акушерска помощ на бременните жени също остава неравномерно, с незначително подобрение на някои показатели спрямо предходната 2018 година.

Насилието под формата на ненужни медицински намеси в процеса на раждане

На 11 юли 2019 г. специалният докладчик на ООН по въпросите за насилието срещу жени Дубравка Симонович публикува доклад²⁴², посветен изцяло на нарушаването на човешките права и насилието в акушерството и гинекологията. Наред с отдавна известни и глобално признати проблеми, като сексуалното, физическото и вербалното насилие над родилките, умишленото причиняване на болка и страдание, специфичните случаи на насилствено прекъсване на бременност и стерилизация в някои сръжави, както и незачитането на личното достойнство, документът формулира и нови дефиниции за насилие над раждащата жена. Сред тях попадат рутинната употреба (без строга медицинска индикация) на всякакви инвазивни интервенции – от рутинно приложение на окситоцинова инфузия за ускоряване на раждане-

²⁴² UN Special Rapporteur on Violence against Women (2019). *A human rights-based approach to mistreatment and violence against women in reproductive health services with a focus on childbirth and obstetric violence*. Достъпен на <https://undocs.org/A/74/137>.

то, през рутинната епизиотомия до извършването на цезарово сечение без стриктно доказана медицинска необходимост от това. „Има данни, че жените стават жертва на ориентирането на здравните системи към време- и разходоефективност“, отбелязва се в доклада. Като форма на насилие върху родилката са определени още спорни по отношение на безопасността и ефективността си методи, като прийома на Кристелер, а също и извършването на болезнени манипулации, като зашиване без анестезия.

В същото време данните на НЗОК²⁴³ сочат, че от 54 820 раждания, заплатени през 2019 г., 25 934 (или 47.3%) са извършени чрез цезарово сечение, при медицински обосновано равнище до 20%. Това означава, че най-малко ¼ от всички родили през годината жени са били обект на дейност, квалифицирана като насилие. Ако се мониторира данните за честотата на приложение на другите описани в доклада интервенции, процентът на родилките, върху които е упражнена някаква форма на насилие, ще нарасне в пъти, тъй като жени и специалисти потвърждават честото им приложение.

Нормативна регулация и право на най-висок стандарт на здраве

И през 2019 г. професионалните организации не изработиха, а МЗ не публикува Наредба за медицинския стандарт по акушерство и гинекология. Трета поредна година няма актуален документ, който да регламентира минималното гарантирано качество на медицинската услуга. В края на годината Българското гружество по акушерство и гинекология публикува препоръки²⁴⁴ за добра практика в различни акушеро-гинекологични дейности, в това число и раждането. Препоръката обаче не е нормативно вменена на изпълнителите на медицинска дейност, а и в много отношения се разминава с препоръките на международните организации, гарантиращи спазването на правата на раждащата жена.

На този фон от НЗОК отчитат за годината 7 починали родилки, 318 мъртвородени и 181 бебета, починали до 28-ия ден след раждането си. Липсата на нормативно регламентирано минимално гарантирано качество на медицинската дейност затруднява оценката на случаите на смърт или увреждане на майката и/или бебето в хода на бременността и раждането и затруднява съдебно установяване на

²⁴³ Информация, предоставена на БХК от НЗОК по ЗДОИ, изх. № РД-19-51/31.01.2020 г.

²⁴⁴ Достъпни на <https://bsobgyn.com/gaidlaini/>.

нарушения в такива случаи. В докладвания период към Изпълнителна агенция „Медицински надзор“ са подадени 25 жалби, свързани с медицинска помощ за раждаща жена, 5 жалби, свързани с медицинска помощ, оказвана на новородено, и 7 жалби, отнасящи се до медицинска помощ за бременна жена.²⁴⁵ През 2019 г. „Акушерство и гинекология“ е втората специалност след хирургията по брой на заведените дела за обезщетение в резултат на неправилно лечение/неправилно водене на раждане/неправилни постродилни грижи и грижи²⁴⁶, като съставляват малко над 15% от тях. Най-често делата се водят за тежки послеродови травми на новородените, забравени чужди тела в тялото на майката или инфекции след раждане.

Достъп до акушерска помощ

За първите 9 месеца на 2019 г. в създадените по НППМДЗ²⁴⁷ 31 здравно-консултативни центъра са извършени 5648 консултации на бременни и деца²⁴⁸, или по-малко от една консултация на ден във всеки център. Повече от половината здравно неосигурени бременни жени не са получили полагащия им се по Наредба 26²⁴⁹ преглед при специалист акушер-гинеколог, а регламентираните медико-диагностични изследвания са пуснати на около 1/5 от неосигурените бременни през годината.

У нас в последните десетилетия акушерките са нормативно лишени от възможност да проследяват бременността, да водят раждане и да оказват постнатални грижи без лекарска супервизия, което значително допринася за ограничаване на достъпа на жени от уязвими групи и от малки населени места до акушерска помощ. Предложение

²⁴⁵ Информация, предоставена на БХК от Изпълнителна агенция „Медицински надзор“ по ЗДОИ, изх. № ИАМН-93-00-4/05.02.2020 г.

²⁴⁶ Информация, предоставена на БХК от адв. Мария Шаркова. Актуализирана статистика на база на изследването *Медицинският деликт – изследване на съдебната практика (01.01.2007 – 30.09.2019 г.)*, Юридически барометър, достъпна на: https://legalbarometer.bg/images/Legal_Barometer_broi_19.pdf.

²⁴⁷ Национална програма за подобряване на майчиното и детското здраве 2014 – 2020, достъпна на: http://ncphp.government.bg/index.php?option=com_content&view=article&id=1395&catid=107&Itemid=527&lang=bg.

²⁴⁸ Информация, предоставена на Националната мрежа за децата от МЗ по ЗДОИ, изх. № 91-00-69/12.12.2019 г.

²⁴⁹ Наредба № 26 от 14 юни 2007 г. за предоставяне на акушерска помощ на здравно неосигурени жени и за извършване на изследвания извън обхвата на задължителното здравно осигуряване на деца и бременни жени, достъпна на: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135556407>.

на МЗ²⁵⁰ за законови промени може да направи възможно разкриването на изцяло акушерски практики. Отказва се обаче възможността тези практики да сключват договор с НЗОК, което означава, че функцията разширяване на достъпа няма да бъде постигната с тази мярка.

²⁵⁰ Проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за лечебните заведения, достъпен на: <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=4590>.

Глава 14

ПРАВА НА ДЕЦАТА В ИНСТИТУЦИИТЕ

Законът за социалните услуги следваше да влезе в сила от 01.01.2020 г., но само няколко дни преди края на 2019 г. влизането му беше отложено, а съдържанието му ще бъде ревизирано. Законът за детето, който също трябваше да бъде част от пакета закони, реформиращи социалната политика, също продължава да не е факт. Това е само част от нормативната рамка, на чиято основа държавата продължава опитите си да продължи реформата за децата и младежите от институциите в посока, гарантираща правата им. За жалост, това не се случи и през 2019 г.

Актуалната картина в цифри

Със заповед от 09.03.2018 г. на изпълнителния директор на АСП бе преустановено настаняването на деца в домове за деца, лишени от родителски грижи (ДДЛРГ). А за децата в домовете за медико-социални грижи за деца (ДМСГД) бе издадена заповед от 09.05.2018 г. на изпълнителния директор на АСП, с която се спира настаняването на деца до 3-годишна възраст без увреждания. През 2019 г. са закрити пет ДДЛРГ в общините Исперих, Гоце Делчев, Пловдив (2 ДДЛРГ) и Варна. През същия период е закрит и ДМСГД в Ямбол. На 05.12.2019 г. е закрит още един ДМСГД във Видин, но считано от 01.01.2020 г. По данни на МЗ²⁵¹ в началото на 2019 г. в 13 ДМСГД са настанени 452 деца; към 31.12.2019 г. – те са 426, настанени в 12 ДМСГД, 95% от настанените деца (406) са с увреждания.

В ДМСГД все още има настанени и здрави деца, макар броят им да е намалял наполовина – от 45 в началото на 2019 г. на 20 деца към 31.12.2019 г. Независимо от мерките в Актуализирания план за

²⁵¹ Данните са предоставени на Коалиция 2025 от МЗ в писмо на зам.-министъра г-р Бойко Пенков до фондация ЛУМОС, рег. № 92-Ф-93/20.01.2020.

действие за затваряне на входа на ДМСГД за деца без увреждания до 3 години, през 2019 г. в ДМСГД са приети 225 деца – от тях 46 здрави.²⁵² Децата на възраст до 3 години са 256 – от тях 237 са с увреждания, а децата над тригодишна възраст са 170, като 169 от тях са с увреждания. В четири ДМСГД всички деца са с увреждания – ДМСГД – Хасково, ДМСГД – Благоевград, ДМСГД – Добрич и ДМСГД – Дебелец. Това са лечебните заведения с най-малък брой деца. В преобладаващия дял от останалите ДМСГД, които са с голям капацитет, продължава пребиваването и на здрави деца. Най-голямата детска институция е ДМСГД в Стара Загора, като 94% от настанените деца са с увреждания. Следват ДМСГД – Плевен, където с увреждания са всички деца, с едно изключение. В ДМСГД – Бургас 89% от децата са с увреждания, в ДМСГД – Сливен – 82%, в ДМСГД – София – 98%.

Към ноември 2019 г. в страната съществуват общо 21 детски институции – 13 ДМСГД²⁵³ и 8 ДДЛРГ²⁵⁴. Общият брой на настанените е 480 деца и младежи. В ДДЛРГ са настанени 84 деца и младежи, като 48 от тях са на възраст от 7 до 15 години, а 36 са на възраст 16 – 18 години. Настанените в ДМСГД са 396 към ноември 2019 г. по данни на АСП. По данни на МЗ към 31.12.2019 г. в 12 ДМСГД са настанени 426 деца за отглеждане на резидентна грижа, като в ДМСГД – Видин няма настанени деца на резидентна грижа. АСП не поддържа база данни за новонастанените в детските домове през 2019 г., както и за постъпващите в домове от семейна среда.

Изходът

АСП води статистика за относителния дял на децата/младежите, изведени от ДДЛРГ. Според тези данни дялът на напусналите домове за деца без родители е 47% за 2019 г. от общия брой настанени. През 2019 г. от ДДЛРГ са изведени общо 40 деца и младежи, като 15 от тях са на възраст от 7 до 15 години, 24 – на възраст от 16 до 18/20 години и един младеж – над 18/20 години. От ДМСГД са изведени 214 деца, като 193 от тях са на възраст от 3 до 7 години, а 31 деца са във възрастовата група над 18/20 години.²⁵⁵

²⁵² Пак там.

²⁵³ ДМСГД функционират според разпоредбите на Закона за лечебните заведения и попадат в ресора на МЗ. По данни на МЗ на 05.12.2019 г. е закрит ДМСГД – Видин, считано от 01.01.2020 г.

²⁵⁴ По данни от информационния масив на АСП.

²⁵⁵ Данните са предоставени на БХК по ЗДОИ, с Решение № РД 04И0006/20.01.2019 на изпълнителния директор на АСП.

Напусналите ЦНСТ през 2019 г. са 610 деца/младежи, като най-висок дял – 47% (286 деца и младежи) са върнати в семейна среда, а 30% деца и младежи (181) са настанени в услуги от резидентен тип. Самостоятелен живот са започнали 143 деца и младежи (23%) от всички напуснали грижата.²⁵⁶ Относителният дял на напусналите всички социални услуги в общността от резидентен тип през 2019 г. деца и младежи с увреждания е 64% от всички настанени в ЦНСТДМУ в разглеждания период (124 настанени деца/младежи в ЦНСТДМУ). Делът на децата и младежите с увреждания, напуснали ЦНСТДМУ, реинтегрирани в семейна среда, е 41%, делът на настанените в други резидентни услуги е 46%, а започналите самостоятелен живот са 13% от всички изведени от ЦНСТДМУ.²⁵⁷

Трудното завръщане на децата с увреждания

С Решение № 859 от 13.10.2016 г. е приет Актуализиран план за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Р България“. Стратегическите приоритети са насочени към „откриване на нови услуги за децата и семействата в общността“. Предоставянето на грижа, отговаряща на реалните потребности на децата и семействата, допринася за отглеждането на деца в семейна и/или близка до семейната среда, се посочва в документа. В унисон с този приоритет на територията на страната са разкрити 268 ЦНСТ, функциониращи като държавно делегирана дейност. През 2019 г. са разкрити три нови ЦНСТ за деца без увреждания: два в Пловдив и един в Елена.

В годините на реформа рядко преместването на децата с увреждания от големите институции към малките групови домове – ЦНСТ, бе поставяно под въпрос. В големите институции смъртността беше висока, грижата – оскъдна, материалните условия – по правило лоши. Преместването в по-малки и новопостроени къщи изглеждаше добър подход за спешно преустановяване на нарушаването на правата на децата с увреждания и за спасяване от смърт и negliжиране. Но дали това преместване в малки домове спря нарушаването на правата на децата?

Равносметката

Каква е равносметката след повече от 10 години реформи на

²⁵⁶ Пак там.

²⁵⁷ Пак там.

грижата за деца с увреждания отвъд цифрите?²⁵⁸ През 2019 г. беше публикуван окончателен доклад на Сметната палата № 1000100416 за извършен одит за съответствие на изпълнението на Плана за действие към Визията за деинституционализация за периода 2009 – 2015 г. В доклада са фиксирани множество проблеми, които изясняват механизма, по който първоначалната идея е подменена в течение на годините. Един от проблемите се крие още в начина, по който е зададена целта на процеса на деинституционализация. В приетите политически документи се приема, че деинституционализацията означава затваряне на големите специализирани институции. От тази гледна точка процесът на деинституционализация за деца е успешен, особено благодарение на сериозните инвестиции от европейски фондове, направи възможно строителството на нови сгради и осигуряването на старта на функциониране на услугите.²⁵⁹ Но този процес трябваше да бъде съчетан с приемане на ново законодателство, което да даде необходимата нормативна база на извършваните промени и да гарантира юридически устойчивостта на процеса. Тези нормативни промени не са осъществени или не са осъществени своевременно, което проваля реализацията на всички заложи в Плана идею.²⁶⁰

Одитът на Сметната палата констатира и друг сериозен

²⁵⁸ Равносметката е изготвена от адв. Анета Генова – независим външен експерт, за целите на този доклад.

²⁵⁹ Ето някои цифри от одита, достъпен на адрес <https://www.bulnao.government.bg/bg/search/download/12630/od-deinst-deca-070819.pdf>. В началото на одитирания период (през 2009 г.) в България съществуват 137 специализирани институции, в които се отглеждат 7577 деца, или приблизително пет от всеки хиляда деца на възраст от 0 до 18 години; към края на одитирания период (31.12.2015 г.) броят на децата, настанени в специализирани институции, е значително намален, в съответствие с целите на Плана за действие. По видове институции данните са следните: домове за деца и младежи с умствена изостаналост – в периода 2009 – 2015 г. от домовете са изведени 2115 деца и младежи с увреждания; ДМСГА – от 2334 деца при стартирането на Плана, към 31.12.2015 г. настанените са 726, или 1608 деца по-малко от началото на периода. След одитирания период, към 31.12.2016 г. в 16 ДМСГА са настанени 580 деца, или 146 деца по-малко от края на предходната 2015 г. ДДЛРГ – към 31.12.2009 г. в институциите се отглеждат 3852 деца и младежи, от които 3440 деца (2564 без здравословни проблеми и 876 деца с увреждания или хронично заболяване) и 412 младежи. Към 31.12.2015 г. капацитетът на съществуващите 32 ДДЛРГ е за 1311 потребители. Общият брой на настанените деца и младежи е 552, от които 517 са деца до 17 години (447 деца без увреждания и 70 деца с различни увреждания) и 35 младежи, навършили 18 години.

²⁶⁰ Вж. стр. 13 от Одитния доклад: „В резултат от неспазването на първоначално определените срокове е забавено своевременното изпълнение на някои от мерките по плана и съответно реализацията на целите му“.

проблем: липса на оценка на въздействието на предоставяните услуги и дори въвеждане на система от показатели в тази връзка.²⁶¹ Това е една от ключовите причини да се постигне в крайна сметка резултат, който в голяма степен обезсмисля усилията на участниците в процеса на деинституционализация и обрича реформата на провал. Процесът на затваряне на големите специализирани институции се осъществи (с изключенията, посочени по-горе). Но с преместването на децата с увреждания в новите услуги беше пренесен и моделът на институционална грижа. Причините за този трансфер на институционална грижа са многобройни. Една от тях вероятно трябва да се търси във факта, че при стартирането на процеса всички участници в него приемаха, че институционалната култура е пряко свързана с големите специализирани услуги и неин белег е големият брой хора (или деца), струпани на едно място и изолирани по признак „увреждане“ и „социално положение“. Големите сгради и големият брой деца или възрастни, струпани на едно място, в годините на реформа бяха трансформирани. Но фактът, че децата и възрастните в хода на реформата продължават да бъдат настанявани, макар и в по-малки, по-нови и със значително по-добри условия сгради, в центрове „от семеен тип“, не доведе до промяна на някои основни белези, като настаняването по признак „увреждане“ и „социално положение“, както и изолацията.

Въпреки тази равностойна грижавата ще продължи да строи групови домове – това ще е изходът и за децата от останалите 12 ДМСГА, които предстои да се закрият до 2025 г. МЗ, което управлява ДМСГА, отбелязва прогресивно намаляване на броя на децата в институциите – в резултат капацитетът на ДМСГА е намален. МЗ предвижда освободеният финансов ресурс и щатни бройки да бъдат пренасочени към разкриване на Центрове за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания (ЦКОДУХЗ). Предвидено е разкриването на такива центрове във всяка област. Пилотният център с този профил бе разкрит през декември 2018 г. в Силистра. За 2019 г. през центъра в Силистра са преминали 125 деца, предимно със заболявания на централната и периферната нервна система, опорно-двигателния апарат, с генетични заболявания и аномалии, както и деца с разстройство в поведението и в развитието си – за всички деца са изготвени медико-социални планове, а състоянието им се наблюдава от мултидисциплинарен екип. Такъв център ще бъде разкрит и във Видин. Предвидено е и разкриването на ЦКОДУХЗ в Бургас

²⁶¹ Виж стр. 14 от Одитния доклад: „Не е извършена оценка на въздействието на предоставяните услуги чрез въвеждането на система от показатели, която да оценява ефекта от услугите върху живота на децата и техните семейства“.

през февруари, считано от 01.02.2020 г. По оперативна програма „Региони в растеж“ (2014 – 2020) МЗ ще изгражда по два проекта и инфраструктура за специализирана здравно-социална грижа за деца с увреждания – това ще са резидентни интегрирани здравно-социални услуги в общността. Предвижда се изграждането на 26 интегрирани центъра – 20 центъра за специализирана здравно-социална грижа за деца с увреждания с необходимост от постоянни медицински грижи и 6 центъра за специализирана здравно-социална грижа за деца с високо рисково поведение и необходимост от специални здравни грижи.

Погледът отвън

През 2019 г. положението на децата в услугите в България привлича вниманието на чуждестранни медии и независими наблюдатели. Ситуацията в малките групови домове за деца и младежи бе тема на тревожни репортажи на Би Би Си²⁶² и „Ал Джазира“²⁶³. На 26 ноември бе публикуван и докладът на Интернационала за правата на хората с увреждания (ИПХУ; Disability Rights International – DRI) „Път без изход за децата – груповите домове в България“ (A Dead End for Children – Bulgaria’s Group Homes).²⁶⁴ Докладът определя съществуващата система от резидентни услуги в България („групови домове“) като „път без изход“. Изводите на външните наблюдатели са сходни. Основна констатация на доклада е, че България е заменила системата си от големи и стари сиропиталища с новопостроени малки сгради, които обаче продължават да функционират като институции.²⁶⁵ И макар новите къщички да са официално наречени „от семеен тип“ или „малки групови домове“, те нито са малки, нито носят белезите на живот в семеен дом. Повечето групови домове са за по 14 души и се управляват от администрацията на местната власт, което води до факта, че малка група общински служители са натоварени с огромната отговорност за десетки деца, значителен дял от които в тежки специфични състояния.

Докладът на ИПХУ констатира, че насилието и тормо-

²⁶² *Hidden Children of Bulgaria*, публикувано на 06.12.2019 г. от www.bbc.co.uk на адрес: <https://www.bbc.co.uk/iplayer/episode/m000c1ds/our-world-hidden-children-of-bulgaria>.

²⁶³ *Europe’s Recurring Shame: From Bulgaria to Brussels*, публикувано на 12.12.2019 г. от www.aljazeera.com на адрес: <https://www.aljazeera.com/programmes/peopleandpower/2019/12/europe-recurring-shame-bulgaria-brussels-191211004311122.html>.

²⁶⁴ Достъпен на адрес: <https://www.driadvocacy.org/media-gallery/our-reports-publications/>.

²⁶⁵ Констатациите са достъпни на адрес: <https://www.driadvocacy.org/new-dri-report-finds-appalling-conditions-in-bulgarias-group-homes/>.

зъм в груповите домове са факт. В него са документирани случаи на затваряне на деца в клетки с цел запазване на тяхната „безопасност“, неадекватни грижи, negliжиране, опасна среда. Напомня се, че Комитетът на ООН по правата на хората с увреждания категорично препоръчва да се насочват средства за подкрепа на социално включване в общността, а не за ремонт и „облагородяване“ на институциите. Незначително изключение от това правило съставляват случаите, когато се налага незабавна намеса при животозастрашаващи обстоятелства или насилия. Както изисква чл. 16 на Конвенцията, всички програми за хора с увреждания трябва да бъдат обект на постоянно наблюдение и контрол, за да се избегнат насилие, експлоатация и други порочни практики.

В увода на изследването се посочва: „В настоящия момент има около 1000 бебета и малки деца с увреждания в големи институции от стар тип. Приемната грижа в България като система не е достатъчно осигурена, за да поеме повечето деца с увреждания. Неуспехът да се предоставя семейна подкрепа и подкрепа в общността води до засилен натиск за разширяване на системата от групови домове в България. Статистиката отчита годишно над 600 приема на деца в системата за детска грижа, която е доминирана от групови домове и традиционни специализирани институции. В резултат на това правителството на България огласи намерението си да разкрие още много групови домове, включително и такива за най-малките деца, които имат огромна нужда от семейна грижа“²⁶⁶.

Насилието в детските институции

Експертите на ИПХУ попадат през 2019 г. на случай, в който три групови къщички са обединени така, че на практика се получава струпване на 42 деца, настанени да живеят на едно място. Някои „групови домове“ са разположени в изоставени сектори (крила) на старите специализирани институции, които трябваше да бъдат закрити до края на 2015 г. Тези институции отделят децата с увреждания от обществото и допринасят за тяхната продължаваща социална изолация – предизвиквайки доживотна сегреация за едно цяло ново поколение хора с увреждания. Докладът на ИПХУ съдържа свидетелства за това, че настаняването в български групови домове излага обитателите им на емоционално negliжиране, неадекватни и потенциално вредни поведенчески модели и – в редица случаи – на агресия, обиди (вербално насилие) и други форми на тормоз, типични за институцио-

²⁶⁶ Пак там.

налната грижа. И докато преместването на децата от големи социални домове в малки къщички ангажира мащабни ресурси, то инвестициите за подкрепа на ефективната интеграция в семейството и в обществото като цяло са твърде ограничени. България не успява да създаде система за подкрепа в общността, приобщаващо образование или преход към независим живот, която би помогнала на децата с увреждания да останат в своите семейства. В резултат на това много семейства остават без избор и са принудени да изоставят децата си с увреждания, се обобщава в доклада.²⁶⁷

И ако България успя да постигне забележителен напредък, закривайки големите сиропиталища, наричани специализирани институции, то създаването на система, основана върху групови домове като единствена възможност за много деца със и без увреждания не отговаря на изискванията на международното право. Условиата на живот, наблюдавани от екипа на ИПХУ, оставя децата изложени на много от същите опасности, които са ги застрашавали и в голямата институция. Въпреки че сградният фонд е сравнително нов и поддържан, създадената среда в повечето български групови домове поразително напомня онова, което анализаторите на ИПХУ са наблюдавали в големите институции и сиропиталищата по цял свят: неподвижни деца по столове, дивани, пейки или направо по бетонни подове, седнали в бездействие; някои се люлеят напред-назад, удрят се, хапят ръцете си или си пъхат пръстите в очите.

Много от децата, настанени в групови домове, имат поведенчески проблеми. Персоналът на груповите домове използва конвенционални средства за овладяване на изблиците им или прилага медикаментозно третиране – предимно успокоителни медикаменти, се посочва още в доклада на ИПХУ и се цитира детски психолог от отделение по детска психиатрия в София, който заявява пред изследователите: „Когато децата бъдат насочени към нас (от групов дом), те са тежко упоени до степен, че се питаме как е живо това дете... Медикаментите се използват като заместител на грижата“²⁶⁸.

В доклада за българските ЦНСТ за деца и младежи се посочва още, че „детските креватчета най-често се използват като рестриктивни инструменти за децата с ограничена мобилност“²⁶⁹. На няколко места изследователите попадат на деца, завързани за столовете или количките им с импровизирани колани или парчета плат, вместо да бъ-

²⁶⁷ Пак там.

²⁶⁸ Пак там.

²⁶⁹ Пак там.

дат осигурени – в някои случаи – със съвременни технически помощни средства (колички), които могат да осигурят подкрепа за децата в нужда от такава. Персоналът споделя, че в България няма подходящи инвалидни колички, макар че изследователите намират в близост такива средства, които са прашасали и неизползвани.

Други проблеми, констатирани от изследователите: свръхмедиализация на децата – използване на психиатрични лекарства за овладяване на поведение и използване на медикаменти като заместител на грижа; имобилизиране на деца (връзване) с механични средства; различни форми на занемаряване, което води и до загуба на умения и знания, придобити в процеса по подготовката за преместване от голямата институция в ЦНСТ; изолация – освен изолирането в ЦНСТ, някои деца са изолирани, като са разположени в пространството на ЦНСТ по начин, който изключва комуникация с други деца или възрастни; липса на лично пространство; унижаващи достойнството практики. Наблюдавани са методи на хранене, които напомнят на тези в специализираните институции. Констатирани са различни проблеми, свързани с мотивация, подготовка и квалификация на персонала, както и недостиг на такъв. Една от изследователките, д-р Руту Бекуит²⁷⁰, казва следното за наблюдаваното в България: „Тиранията на ниските очаквания спрямо децата с увреждания е най-разпространеният и всепроникващ проблем, който наблюдавах в България. Негативните нагласи към децата с увреждания се превръщат в събдяващи се реалности. Когато се предпоставя, че децата с увреждания не могат да правят нещо, те никога не получават възможност да го направят“. В доклада се съдържа и констатация, която отдавна е очевидна за хората, работещи в системата, но публично не се дискутира с необходимата сериозност: децата с увреждания, настанени в ЦНСТ, нямат шанс за живот извън тези структури. Нагласата е, че с израстването на децата, ще се променят наименованията на услугите, ще се „разтяга“ понятието за „младеж“ (което в момента обхваща възрастова група от 18 до 35 г. и позволява в ЦНСТ за деца и младежи да се настаняват „деца на възраст 5 и 35 години“).

Наред с описаното по-горе, наблюдава се и тенденция в ЦНСТ за деца с увреждания да се настаняват деца, които преди това не са имали поставена диагноза, които имат поведенчески проблеми, и такива, които са в тежка семейна ситуация. Описани са случаи на дете със слухови затруднения, дете с лека степен на умствено затруднение. Липсата на адекватни услуги в общността позволява тези деца

²⁷⁰ Д-р Руту Бекуит е изпълнителен директор на TASH.

да „захранват“ системата на ЦНСТ, въпреки че те нямат нужда от 24-часова грижа. Животът в институции постепенно ги отделя от реалността и ги прави зависими от грижа. В някои случаи те започват да проявяват поведенчески проблеми, които бързо ги отвеждат към високи дози медикаменти за контрол на поведението.

В препоръките си ИПХУ призовава властите в България „да пристъпят към предоставяне на навременна и адекватна подкрепа, така че да се избегне разпадането на семейства и да се прекрати настаняването на деца – със или без увреждания. Да се наложи мораториум върху изграждането на нови групови домове“. От ИПХУ напомнят, че Комитетът на ООН за правата на хората с увреждания се е произнесъл, че „големи или малки, груповите домове са особено опасни за децата, за които няма по-добра среда от семейната, призвана да отговори на потребностите им в процеса на израстване. Институциите от „семеен тип“ са все така институции и не могат да заместят семейната грижа“²⁷¹.

Препоръката на ИПХУ е всички услуги за институционална грижа, в това число груповите домове, услугите и приемната грижа, да бъдат подлагани на независимо наблюдение. Препоръчва се да се даде достъп на независими застъпнически групи в институциите и услугите за резидентна грижа.

БХК без достъп до ДМСГД

Въпреки поредната препоръка, че институциите за уязвими групи, особено деца, трябва да бъдат отворени за независими наблюдения, и през 2019 г. най-голямата група детски специализирани институции – тази на ДМСГД, остана далече от очите на обществото. Входът за външни на здравната система експерти и за независимо застъпничество е забранен. През 2019 г. БХК не получи от министъра на здравеопазването достъп до институциите за деца от ДМСГД. В молбата си за достъп до министъра организацията посочи, че това е поредно писмо по въпроса. В едно от писмата за отказ до БХК от предходна година, подписано от заместник-министъра на здравеопазването г-р Бойко Пенков (62-00-14/05.12. 2017 г.), не се казва нищо по въпроса защо Министерството „счита за уместно да се въздържа“ от подкрепа на инициативата на най-голямата и най-стара неправителствена правозащитна организация в България. Последните писма за достъп до институции на МЗ от 5 октомври 2019 г. и от 4 ноември 2019 г. до публикуването на този доклад остават без отговор.

²⁷¹ Комитет на ООН за правата на хората с увреждания (Общ коментар № 5, 2017).

Децата с увреждания – без достъп до правосъдие

Още през 2018 г. стана известно, че деца и млади хора с увреждания, настанени в ЦНСТ „Хризантема“ в гр. Габрово, са били жертви на насилие от страна на персонала, като насилието е било физическо, вербално и психическо. КЗД се самосезира по случая и постанови решение, в което констатира, че спрямо децата е упражнена дискриминация.²⁷² В рамките на това производство децата не бяха конституирани като пострадали. В тази връзка, а и за да бъдат поставени за разглеждане и въпроси като защитата от насилие на децата и младежите, които са били свидетели на насилието, както и липсата на достъп до правосъдие и за двете групи – директно пострадали и свидетели, група адвокати и граждани поискаха да встъпят в образуваното производство. КЗД им отказа, като образува ново производство.²⁷³ Основна цел на тези действия беше осигуряване на достъп до правосъдие за децата и младежите – достъп, който формално е гарантиран. Новообразуваното производство в крайна сметка бе прекратено. През 2019 г. групата адвокати – инициатори на действията, атакуваха така посоченото решение за прекратяване на преписката пред Административния съд София-град (АССГ) и пред ВАС, но без успех. Въпреки разпоредбата на чл. 15 от Закона за закрила на детето, който предвижда задължително изслушване и съобразяване с мнението на децата по всяка административна преписка и съдебно производство, които ги засягат, пострадалите деца от ЦНСТ „Хризантема“ не са изслушвани никога, въпросът за конституирането им, макар настойчиво поставян, никога дори не е разглеждан. Междувременно пред Габровската прокуратура е образувано наказателно производство по същия повод.²⁷⁴ Първоначално то е прекратено, но пак в резултат на усилията на адвокати, ангажирани със защитата на правата на децата с увреждания, разпореждането за прекратяване е отменено и е образувано досъдебно производство.

Децата в приемна грижа

Малко известен остава фактът, че към 80% от настанените в приемни семейства деца са жертва не на бедност, а на насилие, негли-

²⁷² Препуска № 25/2018 г. по описа на КЗД.

²⁷³ Препуска № 333/2018 г. по описа на КЗД.

²⁷⁴ Препуска № 66/2018 г. на РП – Габрово.

жиране и лоша грижа. Това сочат анализите на Националната асоциация за приемна грижа (НАПГ).²⁷⁵ И през 2019 г. продължи тенденцията към намаляване на интереса към приемното родителство в България. АСП отчита, че 1930 българчета растат в приемни семейства към края на ноември 2019 г. От тях 170 са с увреждания. 90% от децата в приемни семейства идват от родните си семейства, от семействата на близки и роднини или от други приемни семейства. По данни на АСП в 507 приемни семейства към ноември 2019 г. няма настанени деца.

Национално допитване, реализирано през 2019 г. от Изследователски център „Тренд“ по поръчка на НАПГ, показва, че всеки шести българин би станал приемен родител, ако получава заплата и издръжка от държавата за приемното дете, а две трети не биха станали приемни родители при каквито и да е условия. Преди пет години на същия въпрос два пъти повече българи декларираха, че биха станали приемни родители. В столицата, където живее близо една трета от населението, само 5% биха станали приемни родители. Една от причините българите, които получават доходи само като приемни родители, да не искат да стават такива е липсата на социална сигурност. Към момента приемните родители се грижат за децата в риск по силата на граждански договори, които ги лишават от правото на пълно осигуряване. Те нямат осигуровки за рисковете трудово злополука, безработица, за бременност и раждане и за гледане на дете. Така остават без обезщетения при прекратяване на договорите им или когато се наложи да проведат лечение, в резултат на което децата се извеждат от дома им. Втора причина за ниската мотивация на българите да станат приемни родители се корени в насажданото в последните години лошо отношение към приемната грижа. Приемните родители са обект на атаки за това, че получават възнаграждения за труда си, като определени обществени кръгове създават противопоставяне между родните и приемните семейства. Основната нападка е, че заплата на приемните родители не се дава на бедните семейства. Малко известен факт обаче е, че 80% от настанените в приемни семейства деца са жертва не на бедността, а на насилие, negliжиране и лоша грижа, посочват от НАПГ.²⁷⁶

Какъв е най-често изходът за децата в приемна грижа? Най-много деца, били в приемна грижа, се осиновяват – половината в България, половината в чужбина. В чужбина се осиновяват основно

²⁷⁵ Данните за 2019 г. на НАПГ са достъпни на сайта на Асоциацията: <http://www.napg.eu/priemni+roditeli+stavat+socialni+rabotnici+v+pomosht-novini/1/MNKjIVKrcZOHMdijcxeDYxenc5erYpafYJebYReLI9evIJOPMVKPMZKTcleHihKX>.

²⁷⁶ Пак там.

българчета с увреждания. През ноември 2019 г. от 94 изведени от приемните семейства деца 15 са върнати в родните им семейства или са настанени при близки и роднини. По данни на АСП бебетата остават средно 1 година в приемно семейство, преди да бъдат върнати в родните си семейства или да бъдат осиновени, децата до 6 години остават средно 2 години, а децата на възраст между 6 и 14 години – приблизително 5 години. Само 95 приемни родители са получили разрешение от държавата да се грижат за деца в беда през 2019 г.

Глава 15

ПРАВА НА ЛГБТИ ХОРАТА

Лесбийките, гей мъжете, бисексуалните, трансджендър²⁷⁷ и интерсекс²⁷⁸ хората в България (ЛГБТИ) се сблъскват със социални и юридически препятствия и дискриминация, които не се изпитват от хетеросексуалните и цисджендър²⁷⁹ хората. През 2019 г. беше отбелязано едно важно развитие за общността в България – ВАС се произнесе по две дела, чийто предмет се отнася до семействата на еднородови двойки. Не бе отбелязан обаче никакъв друг значителен напредък.

Най-належащи въпроси за ЛГБТИ общността остават достъпът до образование за половото и репродуктивно здраве на техните общности, правната уредба за семейните отношения на еднородовите двойки, липсата на облекчена и безплатна административна процедура за промяна на гражданския пол по модела на обслужване „на едно гише“ и промяната на медицинските стандарти и практики, засягащи нетипичното развитие на половите органи. Основни предизвикателства пред напредъка са липсата на експертен и обществен дебат по изброените въпроси, липсата на припознаването им като обект на политики, липсата на ресурсна осигуреност и стратегическо планиране

²⁷⁷ *Трансджендър* е общо понятие, описващо всички хора, при които е налице разлика между телесния пол и джендър идентичността (чувството за принадлежност към мъжкия или женския пол). Тези от тях, които живеят с полова дисфория (интензивно чувство на тревожност и дори неприязън към телесния си пол), се наричат *транссексуални/трансполови*. Лицата, които не се чувстват като принадлежници към половата бинарност мъж/жена, се наричат *джендърквиър*.

²⁷⁸ *Интерсекс (intersex)* или междуполови състояния при хората и други животни се наричат вариации в характеристиките на телесния пол (хромозоми, гонади, гениталии), които не могат да се определят еднозначно като мъжки или женски. Остарялото медицинско понятие за тези състояния е *хермафродитизъм*.

²⁷⁹ *Цисджендър (cisgender)* е термин, който се отнася до хората, при които полът и джендър идентичността съвпадат (напр. лице, родено с женски полови органи, което се чувства и самоопределя като жена).

от страна на гражданските организации на тези общности, липсата на развит и ярък общностен живот, продължаващата тенденция преобладаващата част от ЛГБТИ хората да крият идентичността си от околните, както и зараждането на мобилизирано и добре финансирано движение на консервативната реакция, работещо против напредъка на правата на жените (най-вече в репродуктивната сфера) и ЛГБТИ хората.

Престъпления и реч на омраза

Правната уредба на престъпленията от омраза²⁸⁰ и речта на омраза²⁸¹ в България не предоставя никаква защита от деяния на основата на сексуална ориентация, джендър идентичност или проявяване на джендъра.²⁸² Престъпленията, извършени на основата на тези признаци, са наказуеми или по общия ред, или посредством частни на-

²⁸⁰ *Престъпления от омраза* е популярно название на онези престъпления, при които посещателството на извършителя върху жертвата е свързано с реалната или предполагаемата принадлежност на пострадащото лице към група, обединена от дълбоко вкоренен признак, определящ идентичността на групата, отделяя я по този признак от други групи и служещ за основа на културна общност между членовете ѝ, както и престъпления, насочени към лица, които са свързани в очите на извършителя с група, носеща такъв признак. Като такива признаци различните юрисдикции в света най-често признават пола, увреждането, възрастта, расата или етноса, сексуалната ориентация, джендър идентичността и проявяването на джендъра, както и религията или вярата.

²⁸¹ В Обща политическа препоръка № 15 от 2015 г. на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността на речта на омразата е дадено следното определение: „Речта на омраза за целите на препоръката включва използването на една или няколко от специфичните форми на изразяване, а именно – проповядване, насърчаване или подбуждане на охулване, враждебност или очерняне на лице или група от лица, както и всякакъв вид тормоз, обига, негативно стереотипизиране, стигматизиране или сплашване на такова лице или лица и всяко оправдание на всички тези форми на изразяване, което е основано на неизчерпателен списък от личностни характеристики или обществено положение, включващи „раса“, цвят на кожата, език, религия или вяра, националност или национален или етнически произход, както и потекло, възраст, увреждане, пол, джендър, джендърна (полова) идентичност и сексуална ориентация“. (ECRI, *General Policy Recommendation No. 15 on Combating Hate Speech*, 8 December 2015, CRI(2016)15, Strasbourg, 21 March 2016, § 9, достъпна на адрес: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>).

²⁸² В Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета последните две са пребедени като „полова идентичност или полово изразяване“.

казателни производства, или не са наказуеми въобще.

В действащия НК проповядването или подбуждането към дискриминация, насилие или омраза, както и употребата на насилие, повреда на имот и образуването, ръководенето или участието в организация, група или тълпа с цел извършване на тези деяния на основата на сексуалната ориентация, джендър идентичност или проявяването на джендъра на жертвите не са въздигнати в престъпление. За сравнение, това е направено за тези деяния, когато са извършени на основата на расата, народността, етническата принадлежност, религията или политическите убеждения на пострадалите лица (чл. чл. 162 и 163 от НК).

За разлика от речта на омраза на основата на раса/етнос или вероизповедание, речта на омраза на основата на сексуална ориентация може да бъде санкционирана само по административноправния или гражданскоправния ред на ЗЗДискр. Единствено възможно наказателноправно средство за защита от такава реч, когато не е пряка и недвусмислена закана спрямо конкретно лице, е общият състав на чл. 320, ал. 1 от НК, за прилагането на който обаче липсва съдебна практика. В практиката си българската прокуратура отказва да образува досъдебни производства за публични призови и дори за даване на конкретни указания как да бъде извършвано за хомофобско насилие.²⁸³ Дори да съществуват досъдебни производства за деяния с тази правна квалификация, нито едно такова дело никога не е стигало до съдебна фаза.

В НК няма квалифицирани състави за убийство и причиняване на телесна повреда по подбуди, свързани със сексуалната ориентация или джендъра на жертвата, както това е сторено за деянията по расистки или ксенофобски подбуди (чл. 116, ал. 1, т. 11 и чл. 131, ал. 1, т. 12 от НК). Липсва и утвърдена съдебна практика, която да приема извършването на деянията на основата на тези характеристики като отегчаващо вината обстоятелство.

Така през юни 2018 г. ВКС се произнесе с окончателно, неподлежащо на обжалване решение по делото за хомофобското убийство на 25-годишния студент по медицина Михаил Стоянов в парк „Борисова градина“. През 2008 г. Стоянов бе убит при побой от тълпа младежи, които в досъдебното производство признаха пред разследващите, че се събирали в парка, за да го „прочистват“ от гейове. Първата и въззивната инстанция по делото признаха хомофобските подбуди на

²⁸³ Така напр. по пр. пр. № 28988/2014 г., пр. пр. № 23324/2016 г. и пр. пр. № 31739/2016 г. по описа на СРП.

извършителите за утежняващи отговорността им обстоятелства, като изрично разграничиха хомофобските от хулиганските подбуди.²⁸⁴ ВКС обаче измени присъдите на подсъдимите, като не обсъди въобще хомофобските подбуди и мълчаливо пропусна да установи наличието на каквито и да е утежняващи отговорността обстоятелства по делото, с което заличи признаването им за такива от предходните инстанции.²⁸⁵

Равенство и недискриминация

Конституцията на Република България, чл. 6, прогласява равенството пред закона и забранява ограничаването на правата на гражданите или предоставянето им на привилегии на основата на изчерпателно изброени характеристики: раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение и имуществено състояние. Сред тези характеристики липсват сексуалната ориентация и джендър идентичността или проявяването на джендъра.

В НК продължава да е факт порочната доктрина, според която изнасилването се разбира единствено като деяние, извършено от мъж спрямо жена, при това конкретно чрез принудителното пенално-вагинално проникване. Всички групи видове сексуална принуда, включително принудителното орално или анално проникване – без оглед на това дали е с пенис, с друга част на тялото или с предмет, – се квалифицират като „блудство“.²⁸⁶ Принудителното пенално-вагинално проникване, когато жертвата е пълнолетна, в основния състав се наказва с лишаване от свобода от 2 до 8 години (чл. 152, ал. 1 от НК). Няма разлика в наказанието за принудителното пенално-анално проникване (полово сношение), когато извършителят и жертвата са от мъжки пол, което обаче неоправдано има отделен състав (чл. 157, ал. 1 от НК) и не се нарича „изнасилване“. Има разлика в наказанието обаче, ако и извършителят, и жертвата са от женски пол и принудителното проникване е осъществено не с пенис, а например с друга телесна част или с предмет. Независимо че по общоприетото разбиране това би било изнасилване, то не е такова съгласно НК, който третира подобни посегателства като по-леки, отколкото проникването с пенис. Мотивите за това са неясни. Теоретизирането на изнасилването в

²⁸⁴ СГС (2015). Присъда № 199 от 22.06.2015 г. по НОХД № 3766/2013 г., 28. с-в; и САС (2016). Решение № 330 от 12.07.2017 г. по ВНОХД № 84/2016 г., 5. с-в.

²⁸⁵ ВКС (2018). Решение № 39 от 21.06.2018 г. по н.г. № 1258/2017 г., 3. Н.О.

²⁸⁶ ВКС (2010). Решение № 122 от 25.03.2010 г. по н.г. № 772/2009 г.

българското наказателно право като принудително пенално-вагинално проникване и като различно от блудството започва най-малко с Наказателния закон от 1896 г. и не е уникално за България. Докато в много други държави обаче на това престъпление отдавна се гледа като на полово неутрално, у нас доктрината остава консервативна и поради това омаловажаваща широк спектър от сексуални посегателства.

Българската наказателноправна доктрина освен това не признава възможността изнасилването да бъде упражнено като престъпление от омраза, т.е. виктимизиращо жертвата заради групата, към която тя принадлежи. Така непризнато като обуславящо по-висока обществена опасност на деянието остава обстоятелството жертвата да бъде изнасилена с особена цел или поради особени мотиви, например на основата на защитен признак – поради сексуалната ориентация на жертвата, джендър идентичността ѝ или проявяването на джендъра ѝ (т.нар. „поправителни изнасилвания“), от нетърпимост към вероизповеданието, расата, етноса или чуждестранния произход на жертвата.

Сексуалните действия между лица от един и същ пол по взаимно съгласие са декриминализирани в България с приемането на действащата НК през 1968 г.²⁸⁷ Текстът на закона обаче продължава да съдържа квалифицирани състави, разделящи престъпните сексуални действия на обикновени (недефинирани) и такива, които са извършени „с лице от същия пол“ (чл. 155, ал. 4 и чл. 157 от НК). В някои случаи това води до неравностойни наказания. Така например долната граница на наказанието за особено тежък случай на изнасилване (от мъж на жена) е 10 години лишаване от свобода (чл. 152, ал. 4, т. 4 от НК), докато долната граница на наказанието за особено тежък случай на полово сношение с лице от същия пол, за което е употребена сила или сплашване (де факто изнасилване на мъж от мъж или на жена от жена) е 5 години лишаване от свобода (чл. 157, ал. 7 от НК). Тази разлика в третирането, която гледа на разнополовото сексуално насилие като на видимо по-тежко деяние, трудно може да намери рационално оправдание и е ярък пример за дискриминационни правни норми.

Пример за недискриминационно отношение са съставите на чл. 149 и чл. 150 от НК, отнасящи се до престъплението блудство в неговите две форми – с лице, ненавършило 14 години, и с лице, навършило 14 години. При него не са от значение полът на субекта и полът

²⁸⁷ Сравни с чл. 176 на НК от 1951 г.: „За полово сношение или полово удовлетворение между лица от еднакъв пол наказанието е лишаване от свобода до 3 години“.

на жертвата на престъплението – могат да бъдат както от различен, така и от един и същ пол.²⁸⁸

Минималната възраст, над която съгласието на лицето при участие в полов акт има значение за престъпния характер на деянието, бе изравнена през 1986 г. с изменение на чл. 157, ал. 2 от НК.²⁸⁹ Преди това въздигнато в престъпление бе извършването на „хомосексуални действия“ не само с малолетни, но и с непълнолетни въобще. Неравенство беше въведено отново през 1997 г., когато в престъплене бяха въздигнати „хомосексуалните действия“ с лица до 16-годишна възраст,²⁹⁰ докато за лица с различен пол минималната възраст, над която съгласието има значение, остана навършването на непълнолетие (чл. 151 от НК). Възрастта беше изравнена отново през 2002 г. и е една и съща и до момента – 14 години, без оглед на това дали сексуалният акт е между лица от различен, или от един и същ пол.²⁹¹

ЗЗДискр предоставя защита от дискриминация на основата на пол, сексуална ориентация и геном (чл. 4, ал. 1). Последното е от значение при много от междуполовите (интерсекс) състояния. Забраната е абсолютна, за „всяка“ дискриминация, а задължени по закона са всички лица – физически и юридически, включително публични институции. Джендър идентичността или проявяването на джендъра обаче не са включени сред признаците, защитени по закона. Съгласно § 1, т. 17 от допълнителните му разпоредби признакът „пол“ включва и случаите на „промяна на пола“. Този текст транспонира в националното законодателство Директива 2006/54/ЕО на ЕП и на Съвета. Изразът „промяна на пола“ обаче, възприет механично от Директивата, оставя възможност за стеснително тълкуване, което да признава защита единствено на следоперативните трансексуални хора. Така има опасност от закрива да бъдат лишени както предоперативните трансексуални и трансджендър хората въобще, така и онези лица, които въобще не се чувстват принадлежащи към половата бинарност мъж – жена (джендъркуиър) и не извършват „промяна на пола“. Съдебната практика, която поставя изискване към искащите промяна на гражданския пол лица да са предприели необратими промени в тялото си, за да се допусне такава промяна, подкрепя този извод.

Видно от самото му заглавие, приетият през 2016 г. Закон за равнопоставеност на жените и мъжете урежда равнопоставеността

²⁸⁸ Върховен съд (1981). Решение № 77 от 18.02.1981 г. по н.д. № 26/1981 г., 1. Н.О.

²⁸⁹ Държавен вестник (1986), бр. 89 от 18.11.1986 г.

²⁹⁰ Държавен вестник (1997), бр. 62 от 05.08.1997 г.

²⁹¹ Държавен вестник (2002), бр. 92 от 27.09.2002 г.

само в рамките на половата бинарност и не признава факта на съществуването на хора извън нея.

Личен и семеен живот

Много нехетеросексуални хора водят фактически семеен живот, носещ всички белези на семейния живот при разположените двойки, в това число неимуществените и имуществените отношения, възникващи между лицата, участващи във фактическото семейство. Броят им в България не е ясен, тъй като в преброяването на населението през 2011 г. не беше предвидено преброяване на домакинствата, оглавявани от еднополови двойки. Българското законодателство не урежда тези отношения така, както ги урежда чрез брака при разположените двойки, и не предвижда въобще никаква правна форма (правен институт) за възникването на семейни правоотношения и други правни последици за семействата на еднополови двойки. Българското законодателство предвижда само една правна форма, пораждаща семейни правоотношения между лица в трайна връзка на интимност и взаимна грижа – брака. Както Конституцията (чл. 46, ал. 1), така и Семейният кодекс (СК) (чл. 5) определят брака като доброволен съюз само на мъж и жена, но не и на лица от един и същ пол. В законодателството липсва и небрачна правна форма за регулиране на отношенията на фактическите семейства, каквито съществуват в правото на други държави, като гражданско партньорство, регистрирано партньорство, гражданско съжителство и др. Българската правна доктрина познава т.нар. фактическо съжителство, като отделни закони²⁹² и съдебната практика, предимно на бившия Върховен съд²⁹³, признават неговата нормативна сила и съответно ограничени семейноправни и гражданскоправни последици, свързани с него. В законодателството съществуват над 50 норми, уреждащи множество права, задължения или ограничения за встъпилите в брак, от които са лишени или които са неприложими за фактически съжителстващите семейно лица от един и същ пол. Сред тях са наследяването по закон и правото на запазена част от наследството, институтът на имуществената общност, право на определени видове отпуск, на вдовишка пенсия, на някои видове помощи и обезщетения при смърт на партньора, на защита от

²⁹² Напр. Законът за защита от домашно насилие (обн. ДВ, бр. 27 от 29 март 2005 г.).

²⁹³ Напр. Върховен съд на Народна република България (1969). Постановление на Пленума на Върховния съд № 5 от 24.11.1969 г. за допълване т. 2 от Раздел III от постановлението № 4/61 г. на пленума относно кръга на лицата, които имат право на обезщетение за неимуществени вреди при причинена смърт.

домашно насилие, правото на свиждане, родителските права, правото на някои данъчни облекчения и др.

Сключен по правото на чужда гържава брак между двама чужденци от един и същ пол следва да се признава от Република България (чл. 75 – 77 от Кодекса на международното частно право, КМЧП). Това не е приложимо в случаите, в които едното или и двете лица са с българско гражданство, доколкото съгласно КМЧП отечественото право на това лице е българското (чл. 48, ал. 1 – 3) и условията за сключване на признат от българската гържава брак от това лице се определят от българското право (чл. 76, ал. 1 от КМЧП). Няма законодателна пречка за сключване на брак с лице от пол, противоположен на променения граждански пол на постоперативните транссексуални хора.

По закон едно дете могат да осиновяват единствено сами лица (жени или мъже) и двойки, сключили брак, т.е. задължително разнополова двойка. Две лица, които не са сключили брак, дори ако са разнополова двойка, не биха могли да осиновят едно и също дете (чл. 81, ал. 1 от СК). Доколкото няма как да са сключили брак в България, две лица от един и същ пол няма как едновременно да осиновят едно дете – би могъл да го осинови само единият от двамата. Обстоятелството, че двете лица фактически полагат грижи за детето и то ги възприема като свои родители, както и емоционална връзка между него и възрастните нямаат правно значение. Лицето, което няма родителски права над детето, е чужд човек – то няма никакви права спрямо детето и детето няма никакви права спрямо него, например да го наследи или да получава издръжка от него. Същото е положението, при което едното от двете лица в еднородно семейство е биологичен родител на дете – партньорът му не би могъл да осинови биологичното му дете.

Процедурата по изкуствено оплождаване (инвитро) е достъпна както за сключили брак двойки, така и за сами жени.

Законът за защита от домашно насилие урежда правата на пострадалите от домашно насилие, мерките за тяхната защита (извън наказателноправните) и реда за тяхното налагане. Този закон защитава лицата, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпружеско съжителство (чл. 2, ал. 1). Теоретично тази разпоредба би трябвало да предоставя защита и на еднородните двойки във фактическо съжителство, но на практика това не се случва, тъй като в съдебната практика не се признава, че еднородните двойки са в семейна връзка. Като такава връзка практиката приема единствено разнополовата поради употре-

бената в закона дума „съпругеско“, която се разбира като изключително свързана с брака и оттам – ограничаваща закрилата по този закон само в случаите, пряко аналогични на брака.²⁹⁴

През юли 2019 г. ВАС се произнесе по дело за отказ на Дирекция „Миграция“ при МВР да удължи срока на разрешение за продължително пребиваване на австралийска гражданка, съпруга на гражданка на Република Франция, водено с правната помощ на Младежка ЛГБТ организация „Действие“.²⁹⁵ Позовавайки се на решението на СЕС по делото *Коман*²⁹⁶, АССГ отменя този отказ и приема, че в случаите, в които гражданин на ЕС е използвал свободата си на движение, отивайки в държава – членка на ЕС, различна от тази, на която е гражданин, и реално пребивавайки там в съответствие с чл. 7, параграф 1 от Директива 2004/38/ЕО, като през това време е създад и укрепил семеен живот с гражданин от трета страна от същия пол, с когото се е свързал в законно сключен в приемащата държава членка брак, по чл. 21, параграф 1 от Договора за функционирането на Европейския съюз следва да се тълкува така, че да не се допуска от компетентните органи на държавата членка отказ от предоставяне на гражданина на третата страна на право на пребиваване на територията на тази държава членка по съображения, че правото на тази трета страна не предвижда брак между лица от един и същи пол.²⁹⁷ ВАС потвърждава това произнасяне. Върховните съдии намират, че на практика административният орган, позовавайки се на ограничението на брака до съюз между мъж и жена по българското законодателство, не признава документ за сключен граждански брак съгласно законодателството на държава – членка на ЕС, в нарушение на относимите правни норми.

През август Софийският районен съд се произнесе с решение, с което допусна българска гражданка, сключила брак с друга българска гражданка по датското право, да промени фамилното си име, като приеме това на партньорката си.²⁹⁸ Двете жени отглеждат биологичното дете на партньорката на молителката. Съгласно решението

²⁹⁴ CPC (2014). Разпореждане № 26 от 07.10.2014 г. по гр. г. № 53154/2014 г., 3. Г.О., 83. с-в.

²⁹⁵ ВАС (2019). Решение № 11351 от 24.07.2019 г. по адм. г. № 11558/2018 г., 7. омг.

²⁹⁶ СЕС (2018). Решение по дело № C-673/16, *Relu Adrian Coman and Others v Inspectoratul General pentru Imigrări and Ministerul Afacerilor Interne* от 05.06.2018 г. Достъпно на адрес: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=202542&pageIndex=0&doclang=BG&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6449762>.

²⁹⁷ АССГ (2018). Решение № 4337 от 26.06.2018 г. по адм. г. № 3500/2018 г., 15. с-в.

²⁹⁸ CPC (2019). Решение № 190925 от 13.08.2019 г. по гр. г. 24847/2019 г. на CPC, 139. с-в.

правото на молителката изхожда не от последиците от брака, който не може да бъде признат по българското право, а от фактическия семеен живот, който се явява важно обстоятелство по смисъла на чл. 19, ал. 1 от Закона за гражданската регистрация. Съдът се произнася, че еднаквото фамилно име на всички в семейството ще го укрепи и сплоти и ще премахне редица административни пречки при идентификацията на родителското качество на молителката, която иначе би имала фамилия, различна от фамилията на детето. Съдебният състав се позовава и на собствената си практика по молби, свързани с фактическо съжителство (конкубинат) на двойка мъж и жена.²⁹⁹

През октомври ВАС се произнесе³⁰⁰ по касационна жалба на жена в еднополова връзка срещу решение на АССГ³⁰¹, с което е отхвърлена жалбата ѝ срещу отказ на Центъра за асистирана репродукция да подпомогне организационно и финансово дейности по асистирана репродукция. След четири неуспешни опита за зачеване касационната жалбоподателка подаде молба за подпомагане и непартньорско даряване на репродуктивни клетки от анонимен донор. В декларацията за семейно положение към формуляра за заявление тя посочила, че има партньорка от същия пол. ВАС потвърждава произнасянето на АССГ. Съгласно решението Центърът законосъобразно отказал на молителката подпомагане, тъй като в заявлението си за такова тя е посочила партньор от същия пол. ВАС намира, че това посочване във формуляра за заявяване на подпомагане на асистираната репродукция е свързано със заявяване на донорство в хипотезата на безплодие – или на партньорско даряване (даряване на репродуктивни клетки от мъжа, който е партньор на жената), или на непартньорско даряване (даряване на репродуктивни клетки от анонимен дарител, мъж, който не е партньор на жената). ВАС, като намира, че молителката има партньорка от същия пол, поради което не може да получи партньорско даряване, се произнася, че няма пречки тя отново да подаде заявление за подпомагане до Центъра, като този път не посочва наличието на партньор (т.е. на партньорски донор). Изводът на съда обаче не се подкрепя нито от нормативната уредба, нито от материалите по делото, с които БХК беше запознат от адвокатата на касационната жалбоподателка от Младежка ЛГБТ организация „Действие“ в хода на проучването за настоящия доклад. Жалбоподателката не е посочи-

²⁹⁹ СРС (2019). Решение от 09.04.2019 г. по гр. г. № 78537/2018 г. на СРС, 139. с-в.

³⁰⁰ ВАС (2019). Решение № 14244 от 24.10.2019 г. по адм. г. № 2621/2019 г., 6. отг. на ВАС.

³⁰¹ АССГ (2018). Решение № 7556 от 13.12.2018 г. по адм. г. № 81/2018 г. на АССГ, 50. с-в.

ла партньорката си като дарител – с искане нейната партньорка от същия пол да ѝ гари семенен материал за инвитро процедура, което би било нонсенс, – а я е посочила в декларацията за семейно положение към формуляр, с който иска непартньорско даряване. Връзката между декларацията за семейно положение към формуляра и заявяването на партньорско дарителство нито се подкрепя от посочената в решението на ВАС нормативна уредба, нито е логично, предвид че касационната жалбоподателка ясно е посочила, че иска непартньорско даряване на едно място във формуляра, а на друго е посочила, че има партньорка от същия пол. Случаят е показателен за институционализирана дискриминация по отношение на репродуктивните права на еднородните двойки. Както административният орган, така и двете инстанции на съда твърдят, че жалбоподателката по делото е отправила невъзможно искане до административния орган, което не може да се заключи нито от инициативния документ по делото, нито от заявеното от самата молителка пред съда. Крайното предписание, изложено и в решението на ВАС, е молителката да подаде нова молба, но да не декларира, т.е. да излъже и да скрие, че води семеен живот с партньорка от същия пол. Това е груба намеса в неприкосновеността на личния живот без никаква опора в закона или обществен интерес, който да се брани с едно такова произволно и отявнено дискриминационно ограничение.

През декември ВАС се произнесе³⁰² по жалба на българка, сключила брак с друга българска гражданка във Великобритания по британското законодателство, срещу решение на АССГ³⁰³, с което се отхвърля жалбата ѝ против отказ на кмета на район „Люлин“ на Столичната община да актуализира личния ѝ регистрационен картон за гражданско състояние така, че да отразява сключения брак. По делото, водено с правната помощ на Младежка ЛГБТ организация „Действие“, ВАС потвърждава решението на АССГ и се солидаризира с мотивите му, че двете български гражданки не са сключили във Великобритания брак във формата и съгласно изискванията на българското законодателство. Съгласно решението сключването на брака в чужбина е без значение по отношение на българските граждани, тъй като според чл. 76, ал. 1 от КМЧП условията за сключване на брака за всяко лице се определят от правото на гържавата, чийто гражданин е то към момента на сключване на брака. В случая по делото това е българското право, което нито признава възможността две лица от

³⁰² ВАС (2019). Решение № 17003 от 12.12.2019 г. по адм. г. № 4245/2018 г., 3. отг.

³⁰³ АССГ (2018). Решение № 180 от 08.01.2018 г. по адм. г. № 7538/2017 г., 58. с-в.

един и същ пол да сключат брак, нито урежда друга правна форма за признаване на семейството им и оттам – за уредба на личните и семейните им отношения. „[А]ко условията за сключване на брак, съгласно българското законодателство, не са били налице по отношение на тези български граждани към момента на сключване на брака, то този брак (макар и допустим, съгласно законите на гържавата, в която е бил сключен) няма да породи правни последици в България – чл. 4, ал. 1 от СК. Брак, който не е породил правни последици в България няма как да бъде признат и съответно регистриран“, произнася се съдът. И добавя: „Генералният адвокат MeLchior Wathelet в заключението по делото *Cotan и др.* (С-673/16), приема: „от условията и степента на развитие, до която е стигнал Европейският съюз и неговите гържави членки понастоящем, следва, че юридическото признаване на еднополовия брак отразява общото развитие на обществото по този въпрос“. Доколко е налице развитие в обществото в България в този аспект не е правоприложен въпрос в административен процес *ad hoc*, а законодателен въпрос от национално значение. Регламентацията на правоотношенията в семейството, като структурна единица на обществото, свързани с възпроизводството и формиране на личности, са въпроси от национално значение, които изискват, обществен консенсус, обективиран в позитивната нормативна уредба“. Видно от това произнасяне, върховните съдии разбират брака като въпрос, отнасящ се до „възпроизводството и формиране на личности“. Този възглед за брака като институт на възпроизводството очевидно е в дълбок разрыв както със същността на светския брак в България, за който възпроизводството не е условие, така и с обществените реалности, в които хората живеят семеен живот по множество причини, различни от зачеването и отглеждането на деца.

Правно признаване на джендъра (нетелесните прояви на пола)

Джендърът са онези явления, които дадена култура свързва с телесния пол, но не са сами по себе си телесен пол (гениталии или вторични полови белези). Това могат да бъдат както външният вид на едно лице, изборът му на облекло или прическа, неговата походка и маниери, така и по-абстрактни въпроси, като професионалната ориентация или поеманите домашни задължения. Една от сферите в правото, където джендърът се проявява, е гражданското състояние. В документите за самоличност и актовете за гражданско състояние се отбелязва полът на лицето. Това е т.нар. „граждански пол“, който по

идея следва да отразява възприятията за телесен пол на лицето. Тези възприятия може да не съответстват на гъндър идентичността (чувството на едно лице за принадлежност към мъжкия или женски пол), а може и да са погрешни поради неопределеност на гениталиите или поради тяхно последващо развитие с напредъка на възрастта (при междуполовите състояния).

От законоустановена процедура за промяна на гражданския пол се нуждаят трансгъндър и интерсекс лицата (лицата с междуполови състояния). Българското законодателство признава правото на едно лице да промени гражданския си пол (Закон за българските лични документи, чл. 9, ал. 1; Правилник за издаване на български лични документи, чл. 20, т. 6 и чл. 22, ал. 6, т. 5; както и § 1, т. 17 от ДР на ЗЗДискр). Липсата на установена процедура обаче създава сериозни препятствия пред тези лица да осъществят такава промяна и оставя широко поле на правоприложителите да интерпретират закона по начин, ограничаващ достъпа на този кръг лица до това право. Съществува изрична законова забрана гражданският пол да се променя по административен ред (Закон за гражданската регистрация, чл. 76, ал. 4). Промяната може да стане при молба на лицето до РС, като съдебният състав формира процедура *ad hoc*. Документите, необходими на съда, както и обхватът на решението (ако то е в полза на лицето, искащо да смени гражданския си пол) се преценяват от всеки съдебен състав отделно. По тази причина е налице противоречива и оцетяваща гражданите съдебна практика.³⁰⁴ По същата причина съществува и противоречива практика относно изискуемостта за промяна на телесния пол преди гражданския.³⁰⁵ Това води до нередки откази от страна на съда да се разреши такава промяна, което е в разрез с правото на личен живот на засегнатите, обичайно трансгъндър и интерсекс хора.

В скорошната си практика ВКС има две решения, отнасящи се до признаването на пола на транссексуални лица. По първото от

³⁰⁴ Фондация „Ресурсен център – Билитис“ (2012). *Смяна на пола на транс и интерсексуални хора в България: Изследване на правната рамка и съдебната практика и стратегия за подобряването им*, достъпно на: <https://bghelsinki.org/web/files/richeditor/documents/external/cso/2012-bilitis-gender-reassignment-in-bulgaria-bg.pdf>; и Добрева, Н. (2014). *Смяна на пола по гражданскоправен ред: съдебна практика и тенденции през 2014 г.*, достъпно на адрес: <https://bghelsinki.org/web/files/richeditor/documents/external/cso/2014-bilitis-case-law-on-gender-reassignment-in-bulgaria-bg.pdf>.

³⁰⁵ Сравни напр. РС – Варна (2007). Решение № 1835 от 11.06.2007 г. по гр.г. № 1953/2007 г. и РС – Варна (2010). Решение № 1126 от 06.04.2010 г. по гр.г. № 10044/2009 г.

гвете дела съдът се произнася, че на транссексуалните лица *не може да се вмени в задължение извършване на хирургическа операция* за модификация на тялото им против тяхната воля като предпоставка за промяна на вписания в акта за раждане пол, тъй като допустимостта на такава интервенция, без съдебно решение за промяна на пола, е спорна предвид нормата на чл. 128 от НК. Същевременно обаче ВКС постановява, че лицата, които искат от съда да допусне промяна на гражданския им пол, следва да установят по делото сериозното си и непоколебимо решение за бъдеща промяна на телесния пол в съответствие с психичния, *като за това е необходимо поне да е започнало провеждането на хормонална терапия за промяна на пола*.³⁰⁶ Последното е в разрез със стандартите на Световното професионално сдружение за трансджендър здраве (WPATH), което сочи, че медицински и други бариери пред признаването на джендъра на трансджендър лицата могат да увредят физическото или психическото им здраве.³⁰⁷

Това положение е в разрез и с практиката на ЕСПЧ по жалби на трансхора, получили отказ да им бъде признат джендърът, към който желаят да извършат преход, но които все още не са се подложили на процедури по хирургическа промяна на половите си органи или не желаят да се подложат на процедури, които биха им причинили стерилитет.³⁰⁸ Българското законодателство следва да се приведе в съответствие с международните медицински и правни стандарти чрез въвеждането на уредба за ясна и облекчена процедура за промяна на гражданския пол в личните документи на лицата с установени трансджендър или междуполови състояния по административен ред и основана на принципа „обслужване на едно гише“. Тази процедура не може да включва изискване телесният пол на искателя да е хирургично променен или да се е подложил на каквито и да е други процедури, причиняващи стерилитет. Като се има предвид икономическата неравнопос-

³⁰⁶ ВКС (2017). Решение № 205 от 05.01.2017 г. по зр. д. № 2180/2016 г., 3. Г. О. и ВКС (2017). Решение № 16 от 30.05.2017 г. по зр. д. № 2316/2016 г., Г.К., 4. омг.

³⁰⁷ WPATH (2017). *WPATH Identity Recognition Statement*. Достъпно на: https://s3.amazonaws.com/amo_hub_content/Association140/files/wpath-identity-recognition-statement-11_15_17.pdf.

³⁰⁸ ECtHR (2015). *Y.Y. v. Turkey* (Application no. 14793/08), 10 March 2015, достъпно на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153134>; ECtHR (2017). *A.P., Garçon and Nicot v. France* (Applications nos. 79885/12, 52471/13 and 52596/13), 6 April 2017, достъпно на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172913>; ECtHR (2018). *S.V. v. Italy* (Application no. 55216/08), 11 October 2018, достъпно на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187111>; ECtHR (2019). *X v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* (Application no. 29683/16), 17 January 2019, достъпно на адрес: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189096>.

тавеност на засегнатите групи, причинена от сериозната финансова тежест по изменение на телесния пол чрез хирургични и хормонални интервенции, както и дискриминацията на тези хора при реализирането им на трудовия пазар като цяло, добре е тази административна процедура да бъде безплатна или поне сериозно финансово облекчена чрез освобождаване от такси и разноски. Нормативната уредба следва изрично да предписва новоиздадените документи на лицето да не указват извършената промяна на гражданския пол по никакъв начин, доколкото такава информация в тях би направила извършената промяна достояние на трети лица, което да изложи преминалите процедурата на риск от дискриминация и непропорционална намеса в личния им живот.

От друга страна, липсват медицински стандарти или други здравни изисквания, отнасящи се до хирургичната промяна на пола, а в сега съществуващите медицински стандарти не са интегрирани въпросите, отнасящи се до лицата с междуполови състояния – интерсекс хората. Това включва гаранции за неизвършването на ранна генитална козметична хирургия, независимо от наличието на съгласие на родител или настойник.

В българското законодателство липсва легална дефиниция за пола. Поради това на теория би следвало да е възможно в документите по гражданско състояние да се посочи трета категория, различна от мъжки или женски пол. Практическата реализация на такава промяна вероятно би била затруднена поради липса на предвидена такава възможност в програмното осигуряване на органите по гражданско състояние. Промяната обаче е необходима за лицата, които не се чувстват като принадлежащи към половата бинарност мъж – жена. Единствената юридическа преграда пред такава промяна представлява приетото през 2018 г. решение на Конституционния съд по предварителния контрол за съответствие на Истанбулската конвенция с Конституцията.

Решението на Конституционния съд за съответствието на Истанбулската конвенция с българската Конституция е тежко отстъпление от защитата на правата на човека в България. Конвенцията трябваше да бъде ратифицирана от България през 2018 г. Решението има потенциални последици, специфично засягащи негативно и лицата в нужда от промяна на пола, означен в личните им документи и в документите им за гражданско състояние.³⁰⁹ С решението си

³⁰⁹ „Адженда Юръп“ е мрежа на консервативната реакция, в която участват близки до католическата църква организации, американски евангелистки църкви и руски олигарси, която от 2013 г. насам работи върху „постижими цели“, насочени към

Конституционният съд се произнесе, че Истанбулската конвенция не съответства на Конституцията на Република България.³¹⁰ Съгласно мотивите на мнозинството от конституционните съдии, понятието „джендър“ е част от „джендър идеология“, която учи, че полът не е биологично предопределен и може да се избира свободно от човека. Съдът не се позовава на никакви източници относно съществуването на такава идеология или какъвто и да е научен анализ за естеството ѝ. Съгласно мотивите на решението социалният пол не може да е независим от биологичния и затова не просто Конвенцията не е съвместима с Конституцията, но и създаването на процедури, осигуряващи правното признаване на джендър идентичност, несъответна на биологичния пол, би било в разрез с основния закон. Последното на практика прегражда пътя пред въвеждане на правна уредба за промяната на гражданския пол. До момента най-малко по едно дело промяната на гражданския пол на транслитерация бе отказана с изрично позоваване на решението на Конституционния съд.³¹¹ Предстои да се разбере дали това изключително негативно развитие ще бъде утвърдено от съдебната практика.

Свобода на събиране и свобода на изразяване

ЛГБТИ общността в България се радва на принципно голяма свобода на събирането и сдружаването и свобода на изразяването.

На 8 юни 2019 г. се проведе дванайсетият „София прайд“, в който взеха участие най-малко 6500 души. Събитието се реализира от над 50 доброволци и включваше 35 спортни, културни и други събития в месеца преди самото шествие. В деня на прайда се проведеха две контрадемонстрации – „Да запазим децата от разврата“, организирана от неонацистката неформална организация „Национална съпро-

демонтиране на постигнатия напредък в полето на сексуалните и репродуктивните права. Сред крайните цели на мрежата са премахването на правото на развод, на достъпа на жените до контрацепция, до асистирана репродукция или аборт, както и инкриминирането на хомосексуалността. Повече за мрежата е публикувано в доклад на Европейския парламентарен форум за населението и развитието, озаглавен „Възстановяване на естествения ред: визията на религиозните екстремисти за мобилизация на европейските общества против сексуалните и репродуктивните човешки права“ и достъпен на адрес: <https://www.epfweb.org/node/175>.

³¹⁰ КС (2018). Решение № 13 от 27.07.2018 г. по конст. г. № 3/2018 г. Достъпно на: <http://constcourt.bg/bg/Acts/GetHtmlContent/f278a156-9d25-412d-a064-6ffd6f997310>.

³¹¹ СГС (2018). Решение № 5234 от 01.08.2018 г. по гр.г. № 3308/2017 г., 2. брачен възв. с-в.

тива“, и „Поход за семейството“, организиран от три консервативни граждански организации: Сдружение „Свободен човек“ (свързано с бургаската евангелистка църква „Благовестие“), антиаборционисткото Сдружение „Избор за живот“ и Сдружение „Нов живот“ (също християнска организация).

Свобода на сдружаването и институционална подкрепа

Взаимодействието на държавните и общинските органи с ЛГБТИ общността и нейните неправителствени организации и застъпници през 2019 г. остана слабо и формално. Нито една ЛГБТИ организация не получава държавно или общинско финансиране. В рамките на докладвания период в България публично активни като ЛГБТИ организации бяха четири юридически лица: Фондация „Ресурсен център – Билитис“, сдружение „Младежка ЛГБТ организация „Действие“, Фондация GLAS и Фондация „Сингъл Спен“.

Единственият напредък бе свързан с присъединяването на Министерството на външните работи към Европейската правителствена мрежа от ЛГБТИ контактни точки на Съвета на Европа. В резултат на това сътрудничеството между Министерството и ЛГБТИ организациите „Ресурсен център – Билитис“, Младежка ЛГБТ организация „Действие“ и GLAS се засили в няколко направления. Представители на трите организации бяха канени за участие в конференции и семинари, посветени на теми като борбата с речта на омразата, престъпленията от омраза и защитата на човешките права. „Билитис“ стана част от консултативна работна група във връзка с разработването на Национален план за действие относно жените, мира и сигурността, а представители на Министерството взеха участие в редица събития на трите организации, включително и в дванайсетото издание на „София прайд“.

Видимост в медиите

И през 2019 г. видимостта на ЛГБТИ общността в медиите продължава да е слаба и стереотипна. Основният повод, по който тези общности присъстват в медиите, остава „София прайд“. Медийното отразяване продължава да е преобладаващо повърхностно и рядко навлизащо в дълбочината на отделни, конкретни въпроси, засягащи ЛГБТИ хората.

Представянето на ЛГБТИ хората във филмови и телевизион-

ни продукции, излъчвани в българските телевизии, включително чуждестранни филми, остава слабо и стереотипно. Така например, макар че основните медии периодично планират тематични седмици за филмови продукции, отличени с Наградата на филмовата академия на САЩ („Оскар“), от тези седмични програми напълно отсъстват наскоро отличените филми, които са тематично посветени на ЛГБТИ проблематиката. За сметка на това в дните около „София прайд“ някои медии излъчват по-стари и по-слабо популярни филмови продукции с ЛГБТИ тематика и персонажи главно от комедийния жанр и представящи тези общности по стереотипен и осмиващ начин.

БЪЛГАРСКИ ХЕЛЗИНСКИ КОМИТЕТ

Българският хелзински комитет (БХК) е независима неправителствена организация за защита правата на човека, основана в София през 1992 г.

Акцент в работата на организацията е отстояването на правата на най-уязвимите групи в обществото. Част от работата на БХК е и системното наблюдение на ситуацията с правата на човека в България.

Годишният доклад на БХК за правата на човека в България се публикува от 1994 г. Той съдържа някои от по-значимите наблюдения на екипа на организацията за отминалата година.

ISSN 2367-6922

9 772367 692006 >